

UNIVERZITET U SARAJEVU
FILOZOFSKI FAKULTET U SARAJEVU
ODSJEK ZA KOMPARATIVNU KNJIŽEVNOST I INFORMACIJSKE NAUKE,
BIBLIOTEKARSTVO
KATEDRA ZA BIBLIOTEKARSTVO

Završni magistarski rad

**PARTICIPATORNO BIBLIOTEKARSTVO I LJUDSKA PRAVA:
DIGITALNE KOLEKCIJE MARGINALIZIRANIH GRUPA**

Studentica: Emina Adilović
2746/2017

Mentor: Prof. dr. Mario Hibert

Sarajevo, septembar 2020. godine

Sadržaj

Uvod	3
1. Participatorna kultura.....	5
1.1. Participatorna kultura u bibliotekama	9
1.1.1. Javna biblioteka kao <i>treći prostor</i>	11
1.1.2. Javni prostor biblioteke.....	12
1.1.3. Suradničko djelovanje i javno znanje	15
2. Bibliotekar u službi ljudskih prava	18
2.1. Moralne odgovornosti profesije.....	23
2.1.1. Demitologizacija neutralnosti	27
2.2. Odnosi moći i kritičko pozicioniranje.....	30
2.2.1. <i>Na usluzi</i> društvenim akcijama	33
3. Multikulturalizam u bibliotekama	35
3.1. Podrška kulturnoj raznolikosti	37
3.1.1. Jednakost ili osnaživanje?	40
3.2. Promicanje prava marginaliziranih skupina.....	43
3.2.1. Stereotipi u profesiji.....	46
3.2.2. Pozicioniranje queer osoba u bibliotekama.....	49
Dodatak 1: Digitalne kolekcije.....	51
i) Digitalne biblioteke ili repozitoriji?	53
Dodatak 2: Primjeri arhiviranja queer povijesti	56
i) Digitalne kolekcije aktivističkih događaja	62
ii) Arhiviranje prve bh. Povorke ponosa.....	64
Zaključak.....	68
Literatura.....	70
Prilozi	80

Participatorno bibliotekarstvo i ljudska prava: Izgradnja digitalnih kolekcija marginaliziranih grupa

Emina Adilović

Sažetak

Ovaj rad želi preispitati na koji način biblioteke i bibliotekari sudjeluju u društvenim akcijama šireg socijalnog značaja. Koegzistencija različitih kulturnih grupa u jednoj zajednici nametnula je i nove zadatke bibliotekarima, stavivši pred njih izazov da djelatnost i misija u najširem smislu, budu definisane u odnosu na različitost kultura. Branjenje principa intelektualnih sloboda, promoviranje demokratskih vrijednosti i jednakopravne mogućnosti za sve korisničke skupine spadaju među etičke i profesionalne odgovornosti struke. Pozivajući se na savremene uvide iz strukovne literature participatornog bibliotekarstva, rad se okuplja oko uvjerenja da bibliotekar u partnerskom odnosu sa korisnikom sudjeluje u izgradnji znanja zajednice i podupire društveno djelovanje čime direktno potpomaže promicanju demokratskih vrijednosti. Na osnovu i nakon navođenja primjera izgradnje digitalnih kolekcija marginaliziranih skupina, ponudit će se pitanje o mogućnosti izgradnje jedne takve kolekcije na primjeru prve bh. Povorke ponosa. U ovom tipu međudjelovanju članova multikulturalne zajednice i bibliotekara participatornog modela, pojava digitalnih kolekcija marginaliziranih grupa otvara prostor njihovom dijalogu, kako između njih, tako i samog društva kojem (hoće da) pripadaju.

Ključne riječi: demokratija, digitalne kolekcije, LGBTQ+, ljudska prava, marginalizirane grupe, multikulturalizam, participatorno bibliotekarstvo, profesionalizacija

Uvod

Koncept participacije u novim oblicima kulture zbog zahtjeva, potreba i težnji za učesničkim djelovanjem diktira propitivanje pozicije, misije, te uloge kulturnih i informacijskih institucija. Fokusrajući se na bibliotekare otvara se polje rasprave o odnosu između ustaljenih, tradicionalnih modela shvatanja profesionalnih obaveza i novih razumijevanja značaja participatorne kulture.

Rad želi propitati mogućnosti participatornog bibliotekarstva kao praktične podrške poštivanja ljudskih prava i kulturalne raznolikosti. Specifično uzevši, fokus je na suradničkom modelu izgradnje digitalnih kolekcija koji promiče prava marginaliziranih skupina i omogućava dijalog. Iz tog razloga, u ovom radu će se objasniti potrebni konteksti participatornog bibliotekarstva i rastumačiti njegove implikacije u odnosu prema profesionalnim odgovornostima. Također, cilj je ukazati na značaj poštivanja prava marginaliziranih skupina analizirajući i istraživajući preporuke inovativnih načina promicanja ljudskih prava, pojašnjavajući pozicioniranje participatornog bibliotekarstva kao specifičnog pristupa unutar misija informacijskih institucija, te ukazujući na mogućnosti da se izgradnjom digitalnih kolekcija čuva i omogući pristup građi koja svjedoči o identitetima manjinskih zajednica u javnom prostoru.

Prvo poglavlje “Participatorna kultura i biblioteke” objašnjava definicije, oblike i premise participatornog bibliotekarstva vodeći se postavkama Davida Lankesa. Nakon iznošenja šireg konteksta participatorne kulture i njenih istorijskih polazišta, te postepenih transformacija, prikazan je značaj javnog prostora biblioteke povezujući ga sa teorijskim postavkama Jurgena Habermasa, Johna Buschmana i Raya Oldenburga. Kao simbolično *treći prostor*, Ray Oldenburg ovaj pojam koristi u smislu dijaloškog središta čiji bi javni prostor u slučaju biblioteka trebao funkcionirati kroz učesničko djelovanje i izgradnju znanja zajednice.

Drugim poglavljem “Bibliotekar u službi ljudskih prava” uvodi se odnos između ljudskih prava i bibliotekarstva na osnovu promišljanja Toni Samek i Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima. Na početku poglavlja ima za cilj povući liniju između polazišta razmišljanja s pozicije biblioteka kao institucija i bibliotekara kao njenih zaposlenika. Kako bi se temeljito razumjela povezanost profesionalnih obaveza sa ljudskim pravima, nužno je propitivanje moralnih odgovornosti bibliotekara kao posljedice kritičkog promišljanja o tradicionalnoj neutralnosti

profesije i doslovnog shvatanja pojedinih stavki Etičkog kodeksa IFLA-e. Prijepor između odnosa institucija i pojedinaca, bilo da se radi o njihovim zaposlenicima ili korisnicima pojedinih usluga konkretno u bibliotekama, biće prikazan putem teorije Michela Foucaulta i kritičkog pozicioniranja spram teze o distinkciji između racionalnosti i iracionalnosti kao osnove za pozitivističko viđenje biblioteke. Na kraju poglavlja dat je prikaz uključivanja u društvene akcije kao posljedice kritičkog promišljanja o novim i starim modelima usluga.

Naslanjajući se na odnose ljudskih prava i učesničkog djelovanja, multikulturalizam dolazi u središte pozornosti kada je riječ o pravu na participaciju svih pripadnica/ca zajednice. U poglavlju “Multikulturalizam u bibliotekama” pomoću IFLA-inih smjernica za biblioteke u multikulturalnim sredinama i Općoj deklaraciji o kulturnoj raznolikosti, biće iznesene poveznice između multikulturalizma, interkulturalizma i prava manjinskih skupina na ravnopravno učestvovanje. Podrška kulturnoj raznolikosti utječe na poimanja multikulturalizma u zajednicama, a pokušaji odnosa spram marginaliziranih skupina bibliotekare stavljaju pred izazove osiguravanja jednakosti i društvenog osnaživanja. U drugom dijelu poglavlja prikazuju se poteškoće za demokratsko uključivanje skrajnutih zajednica u centar društvenih djelovanja propitivanjem odnosa dominacije i potčinjenosti, te oblika alternativnih, kontrakturnih i subverzivnih djelovanja u širem smislu. U skladu s postavkama aktivističkog bibliotekarstva te feminističke pedagogije, promicanje prava marginaliziranih skupina prikazano je kroz primjer informacijskih potreba queer zajednice.

U prvom dodatku “Digitalne kolekcije” dat je uvid u osnovne značajke digitalnih biblioteka prema Ani Gerc i Peteru Brophyju, a potom razlikovanje između digitalne biblioteke i digitalnog repozitorija koje bi moglo utjecati na proces izgradnje digitalne kolekcije marginalizirane grupe. Primjeri arhiviranja queer povijesti prepoznati su i navedeni u “Dodatku 2: Primjeri arhiviranja queer povijesti” kroz tri prikaza; Digitalne kolekcije LGBT materijala Javne biblioteke u New Yorku, Kanadskog lezbejskog i gay arhiva i zbirke OurStory Nacionalne biblioteke Škotske, Nadalje je bilo potrebno prikazati odnos i razlike između definicije kritičkog i aktivističkog bibliotekarstva sa djelovanjima bibliotekara na polju izgradnje digitalnih kolekcija aktivističkih događaja i queer protesta kako bi se na koncu iznijeli uvjeti, pristup i okvirni plan za izgradnju digitalne kolekcije prve bh. Povorke ponosa.

1. Participatorna kultura

Kulturne ustanove u savremenom tehnološkom dobu preoblikuju institucijske načine funkcionisanja i djelatničke aktivnosti u skladu sa tendencijama informacijsko-komunikacijskog okruženja. Prilagođavanje informacijskim potrebama korisničkih zajednica nije inovativni postupak vezan samo za prakticiranje kulture u tehnološkom okruženju, već su modifikacije takvih praksi oduvijek ovisne o promjenama socijalnih zahtijeva i dio su “šireg, općeg svjetonazora, takvog koji je razvijan pod utjecajem niza društvenih, proizvodnih, tehnoloških, posljedičnih sociokulturnih, mentalnih i inih promjena” (Kodrić Zaimović 2017, 42). Vodeći se profesionalnim postulatom o službi zajednicama, kulturne ustanove trebale bi djelovati shodno sa preferencijama skupina društva za jednakopravnost pristupa informacijama. U praksi su često primjetne prepreke, jer nužni i zahtijevani napredak biva zatumljen pod utjecajem onoga što Ivan Illich (1972) prepoznaje pod “poustanovljenim vrijednostima”, kao odgovarajućih normativnih kodifikacija vrijednosti za prethodne razvojne periode.¹

Pitanje odnosa tehnologije, znanja, ustanova i proizvodnje – bilo robne tj. sadržajne u nematerijalnom, digitalnom i uslužnom smislu, mijenja se dinamično u brojnim i međupovezanim aspektima društvene stvarnosti. Stoga su i forme kulturnih obrazaca posljednjih desetljeća obilježene stanovitom promjenom u pristupu konzumaciji sadržaja; naglašava se potreba za participativnim djelovanjem kao zamjenom za dotadašnji preovladavajući konzumeristički aspekt kulturne industrije. Enciklopedija informacijskih nauka participatornu kulturu definira kao kulturu “u kojoj se vrednuju umjetnički izrazi i građanski angažman orijentisani na stvaranje i dijeljenje nečije kreacije”. (Martinovic, Freiman i Lekule 2015, 2160)

---

¹ Nastojeći raskrinkati neke mitove o percepciji institucija – poput onih o znanju i obrazovanju, školovanju i proizvodnji – Illich zastupa mišljenje da se poustanovljivanjem vrijednosti pasivizira i porobljava društvo; ono pokazuje svoju manipulativnu ulogu udaljavanjem znanja od spoznaje i istraživanja. Illich razdvaja znanje i učenje – ono nije rezultat poučavanja, naročito kada je institucionalizacijom otuđeno od njegovih korisnika. Baziranjem svojih premisa na mitu da “proces neizbežno proizvodi vrednosti i da, prema tome, proizvodnja nužno stvara potražnju” (Illich 2012, 25), pojedine kulturne, obrazovne i informacijske ustanove upadaju u zamku udaljavanja i odbijanja postojećih i potencijalnih korisnika od vlastitih usluga.

Prije nego je doživio svoj procvat u XXI stoljeću, participativni oblik proizvodnje kulturnog sadržaja bio je vezan za tada dominantne medije poput novina, radija i televizije.² Participatorna kultura pojavljivala se najčešće u kombinaciji sa djelovanjem zajednice i njihovom proizvodnjom medijskog sadržaja u sklopu subkulturnih pokreta. Tako će primjerice, Richard Barbrook u knjizi “Znanje u digitalnom dobu” iznijeti pojedinosti aktivističkog djelovanja na piratskom radiju '80-ih godina prošlog stoljeća u Velikoj Britaniji: “Punk je bio prilično usmjeren na to ‘uništavanje spektakla’ (...) Nije to bila samo stvar ljubavi prema bendu. Bilo je to i sviranje vlastite muzike, izdavanje vlastitog fanzina, snimanje svog filma. (...) Dobivši sredstva od Vijeća, osnovali smo Spectrum Radio kako bismo omogućili izbjeglicama i imigrantskim grupama da naprave program za svoje zajednice.” (Barbrook 2019, 92-93). Kao pripadnik subkulturne scene, fan punk muzike i The Sex Pistolsa, Barbrook njeguje participatornu kulturu kroz osnivanje časopisa i *community* radija koji je davao pripadnicima/icama zajednice priliku da učestvuju u kreiranju medijskog sadržaja ispunjavajući tako nedostatke i društveni jaz između javnog i privatnog sistema emitiranja.

Učesnički pristup kulturnoj proizvodnji nije vezan isključivo za digitalne medije, a ovakva pogrešna pretpostavka, može biti posljedica vođenja činjenicom da novomedijski prostor naglašava kako konzumerizam, tako i potrebu za zajedničkim, učesničkim djelovanjem na mreži.³

U članku “Networks of Desire: How Technology Increases Our Passion to Consume” autori (Kosinetz, Pattinson i Ashman 2012, 667) ističu povezanost između tehnološkog posredovanja i pojačane potrebe za konzumiranjem njegovih objekata ili bilo kojeg reklamiranog/prikazanog (medijskog) sadržaja. Intenzivirani konzumerizam omogućen je pojačanom participacijom u

---

² U televizijskom serijalu “Big Thinkers”, Henry Jenkins navodi podatke o porijeklu, začecima i istoriji pojavnih oblika participatorne kulture. Sredinom 19. stoljeća u štampariji Tory srednjoškolci su proizvodili publikacije. Takva amaterska grupa postavila je temelje za *fandom* naučnu fantastiku u 20. stoljeću, za radio, amaterski radio, kroz *zine* pokrete i punk rock, indie pokrete oko Seattlea pa sve do uspona digitalnih medija. (Edutopia 2013)

³ Richard Barbrook navodi primjere pokreta Nove Ljevice '60-ih godina širom svijeta protiv “militarizacije, rasizma, seksualne diskriminacije, bezumnog konzumerizma i zagađenja” sa posebnim naglaskom na kontrakturni pravac '70-ih godina godina u Sjedinjenim Američkim Državama čiji pripadnici/ce protestuju protiv sličnih postavki, a '90-ih godina okreću se libertarijanskim mogućnostima informacijsko-komunikacijskih tehnologija u nadi da će ponuditi pravedniji društveni sistem. (Barbrook, 1996). Ipak, “kalifornijska ideologija” Silicijske doline nije se razvila u pravcu ostvarivanja zamišljenih ideala, već se ustolčila prevashodno kao digitalni prostor konzumerizma gdje kompanije sakupljaju podatke o ličnim preferencama i na osnovu istorije pretraživanja korisnika/ca mreže u svrhu personaliziranih prijedloga artikala i povećanja njihove prodaje.

dijeljenju i postavljanju sadržaja *na mreže žudnje*, a učestvovanje se može podijeliti na tri segmenta: *privatno, javno i profesionalno*.

U tekstu “Production, Consumption, Prosumption” Georg Ritzer i Nathan Jurgenson (2010) navode da se fokus nedavno preusmjerio na potrošnju s pojavom trgovačkih centara koji su postali svojevrsni supstitut fabrikama kao polaznoj tački kapitalističke ekonomije, ali da istovremeno pojava *prosumera* nije proizvod savremenog kapitalističkog ustroja (13). Proizvodnja od korisnika seže dalje od konzumerizma i obilježava nekoliko razvojnih faza u povijesti. Razrađujući vlastitu antropološku interpretaciju, Alvin Toffler u knjizi “The Third Wave” navodi tri razvojne faze društva, odnosno, tri vala socijalnih tipologija: agrikulturno, industrijsko i postindustrijsko društvo (Toffler 1980). Pojam *prosumera* uključen je sva tri vala, počevši od prvog: “Tokom Prvog vala većina ljudi konzumirala je ono što su sami proizveli. Oni nisu ni proizvođači ni potrošači u uobičajenom smislu. Umjesto toga, oni su bili tzv. *prosumeri*.” (Toffler 1980, 266).

Digitalno tehnološko okruženje uvijek dodatno naglašava, usložnjava procese pojavne stvarnosti prenoseći ih u virtualno, te podcrtava stvarnosne težnje, pojave i aktivnosti. Iako mrežno ustrojeno društvo pojam participacije gotovo isključivo vezuje za implikacije internet kulture, jasno je kako učesničko djelovanje korijene ima u vremenu prije nastanka informacijsko-komunikacijskih tehnologija prilagođavajući se različitim medijskim kanalima i načinima diseminacije informacija. “Prozumerizam uključuje i proizvodnju i potrošnju, a ne fokusiranje na jedno (proizvodnja) ili drugo (potrošnja). *Prozumerizam* je oduvijek bio važan, ali niz nedavnih društvenih promjena, posebno onih povezanih s internetom i Webom 2.0 (ukratko, web koji je generirao korisnik, npr. Facebook, YouTube, Twitter), dao mu je još veću važnost” (Ritzer i Jurgenson 2010, 14). Iako se najčešće veže za postmoderni period, oblik kulture koji akcenat stavlja na korisničko učešće u kreiranju sadržaja, stariji je od digitalnih medija, pojave interneta i novih informacijsko-komunikacijskih tehnologija. Aktualizacija učesničkog djelovanja u kreiranju kulturnog i medijskog sadržaja, pak, nastaje u digitalnom, umreženom dobu, jer komunikacija, aktivnosti i funkcionisanje pojedinaca na mreži počivaju upravo na suradničkom modelu proizvodnje znanja.

Prijelaz na Web 2.0 tehnologije i prevazilaženja Web 1.0 okruženja, jedan je od reprezentativnijih primjera takve kulminacije jer čini osnovu ne toliko za nadogradnju tehničkih,

odnosno, hardverskih komponenti, koliko načina na koji krajnji korisnici i softver developeri koriste mrežne tehnologije. Participacija nadjačava osnovni princip Web-a 1.0 baziranog na preuzimanju sadržaja i njegovom pasivnom konzumiranju. Tim O'Reilly u tekstu "What Is Web 2.0: Design Patterns and Business Models for the Next Generation of Software" iznosi značajke i osnovne razlike između dvije verzije mrežnih tehnologija: Web 2.0 odlikuje se učesničkim doprinosom korisnika interneta, njihovim stvaranjem sadržaja, interaktivnim označavanjem i kategorizacijom web sadržaja, društvenim softverima i blogovima (O'Reilly 2007). Takav naglašeno participatorni pristup u kreaciji sadržaja na mrežnim medijima mijenja poimanje samog toka informacija, odnosa između proizvođača i primaoca naglašavajući *prozumeristički* pristup. Vladan Joler u šestoj epizodi "Ubrzavanje medija" emisije "U mreži" ističe: "Ako pogledamo danas, svaki čovjek ima mogućnost da postane medij. Svaki korisnik YouTube-a je mala televizija za sebe." (SHARE Foundation 2018). U takvom naglašeno participatornom okruženju čije se implikacije prelijevaju iz mrežnih mjesta u nevirtualne prostore, kulturne ustanove pokušavaju uhvatiti korak sa učesničkim zahtjevima i ponuditi nove oblike pristupa i izgradnje kolekcijama. U praksi su najčešće vidljivi primjeri muzejskih i arhivskih akcija u kojima građani/ke imaju priliku priložiti i donirati dio porodične kulturne baštine, dokumente sjećanja na pojedini događaj i period⁴ ili prosto participirati u skupljanju građe za muzej.⁵ Bez obzira što ovakve prakse muzeja u XXI stoljeću sve više postaju načini revidiranja profesionalnog djelovanja i u Bosni i Hercegovini, biblioteke kao jedan od tipova informacijskih i kulturnih ustanova, još uvijek nisu pokazale spremnost za otvaranje ka suradničkom djelovanju korisnika/ca i primjenu participatornog modela. Felton Thomas, direktor Javne biblioteke Clevenad u Sjedinjenim Američkim Državama na seminaru "Biblioteke i muzeji u eri participatorne kulture" propitao je "koncepte granica i zidova te predložio da biblioteke i muzeji predviđaju svoje granice na poroznije načine" jer "biblioteke i muzeji tradicionalno uživaju jedinstven položaj i posebnu

---

⁴ Osnovan u Sarajevu 2017. godine Muzej ratnog djetinjstva izgradio je kolekciju od prikupljenih ličnih predmeta video svjedočenja o ratu 1992-1995. godine (Muzej Ratnog Djetinjstva...).

⁵ Jedan od primjera participacije u prikupljanju građe općenito može se posmatrati kroz Muzej loše umjetnosti broji više od 600 umjetnina pronađenih na buvljacima i smetlištima, dok je dio zbirke izgrađen i od umjetničkih slika koje su poslali ljudi "Art Too Bad to Be Ignored." (Museum Of Bad Art...).

Sličnu praksu možemo pronaći i u bh. kulturnim i informacijskim ustanovama; Historijski muzej Bosne i Hercegovine 2018. godine pozvao je građane i građanke da se priključe akciji prikupljanja fotografija, predmeta, videozapisa i "dobrih priča" kako bi dali svoj doprinos dopunjavanja muzejske zbirke "Opkoljeno Sarajevo" kao "relevantnoj podlozi i polju za bilježenje i arhiviranje priča o umjetnosti i kulturi pod opsadom." (Izložba „NSK Sarajevo” 2018)

odgovornost unutar društava širom svijeta” koje ne smiju biti obezvrijednjene nespremnošću za prilagodbom savremenom participatornom okruženju (Mack 2011, 3-7). Zato je osvjetljavanje participatorne dimenzije biblioteke kao javnog prostora značajno da bi se uopće mogao sagledati njihov položaj u djelovanjima od šireg socijalnog značaja.

1.1. Participatorna kultura u bibliotekama

Biblioteka kao kulturna i informacijska ustanova koja slijedi općeprihvaćene društvene ciljeve i načela stručnog rada na osnovu kojih odabire, nabavlja, obrađuje, sređuje, čuva i daje na korištenje bibliotečku građu, te pruža raznolike usluge trenutnim i potencijalnim korisnicima putem organiziranih službi, izložena je utjecajima društvenih promjena. Takve preinake mogu se odnositi na tehnološki napredak, informacijsko-komunikacijske tehnologije i zahtjeve umreženog društva, ali i na šire socijalne, individualne promjene koje uvjetuje digitalno okruženje. “Mnogi od spomenutih noviteta Weba 2.0 primjenjivi su u bibliotekama i mogu znatno doprinijeti kvaliteti pružanja njihovih usluga.” (Macan 2009, 226) Participatorni habitus oslikava se i u odnosu na koji korisnici sagledavaju informacijske potrebe, te ustanove zadužene za pružanje takvih usluga.

Podjednako kao što se participacija ne veže samo uz savremeno tehnološko okruženje, ideja učešća korisnika/ica u aktivnostima biblioteka također nije nov koncept. Ipak, pojačano zanimanje za mogućnosti i varijacije suradničke proizvodnje informacija u medijskim prostorima, na mreži i oko drugih posrednika sadržaja u vremenu kada “pojedinci mogu nositi ekvivalent čitave enciklopedije na svojim mobilnim uređajima i kada ljudi mogu koristiti platforme društvenih medija za razmjenu informacija, analizu podataka, stvaranje novih saznanja i povezivanje sa zajednicama od interesa” (Mack 2011, 3), diktiraju ponovno propitivanje pozicije, misije biblioteke te njenog odnosa sa korisnicima. Ovakvim promišljanjima treba pridodati i specifičan, trenutni tehnološki kontekst kako bi bila detaljnije i iznova prilagođena postojećim društvenim aktuelnostima. Tehnološki razvoj fluidnih i promjenljivih struktura biblioteka te često nedovoljno ozbiljno shvaćeni i nejasno artikulirani apeli korisničkih zajednica, u konačnici, “doprinosu stvaranju promjenljivih očekivanja od muzejskog i bibliotečkog iskustva.” (Mack 2011, 3).

Participatorna kultura i učesnički pristup izgradnji bibliotečkih kolekcija i organizaciji aktivnosti također uslovljavaju preispitivanje razlika, povezanosti i istovremeno razgraničavanja

univerzalnih stručnih i profesionalnih principa s jedne strane, te njihovim pojavnim oblicima u raznolikim građanskim zajednicama koje impliciraju i diferencirane pristupe aktivnostima informiranja i omogućavanja razvijanja znanja s druge strane. “Bez obzira na vremensko razdoblje, bibliotekari su se uvijek trudili postići iste stvari i držali se iste kao temeljne vrijednosti... Pitanje je, dakle, kako mi kao bibliotekari trebamo primijeniti svoje vjekovne temeljne vrijednosti u današnjem društvu kako bi pomogli društvu s previše informacija i nedovoljno vremena.” (Lankes 2011, 226). Drugim riječima, kako bi se dugovjekovna profesija prilagodila savremenim zahtjevima, neophodno je komparirati i povezati nepromjenjive zakonitosti biblioteka i bibliotekara, te njihovu modifikaciju u skladu sa trenutnim dešavanjima pitajući se pri tome koje univerzalije vrijedi nastaviti njegovati, kako ih uskladiti sa promjenjivim varijablama i u skladu sa kojim principima.

Različiti tipovi biblioteka fokusirani su na pojedine korisničke skupine i shodno njihovom sastavu usredotočuju se na drugačije aspekte poslovanja; ukoliko se odjeljuju prema funkcijama i korisničkim skupinama, biblioteke se mogu raščlaniti na nacionalne, javne, (visoko)školske, dječije i specijalne. Iz pobrojanih elemenata podjele jasno je da je ovaj tip kulturnih i informacijskih ustanova uglavnom vezan za drugu, krovnu instituciju poput škole, univerziteta, fakulteta ili pojedine firme i ustanove. “Slijedom toga, definicije tipova biblioteka postavljaju se prema zajedničkim karakteristikama biblioteka u svakoj vrsti. Često korištene karakteristike uključuju matične institucije biblioteka, uloge i funkcije, značajke zbirke i karakteristike korisnika” (Kim i Choi 2012, 398). Bez obzira na razlike u kolekcijama, tipovima korisnika/ica i matične ustanove, zajednička zadaća svih biblioteka ostaje informacijsko usluživanje čiji se ciljevi potom račvaju na segmente potrebne određenoj zajednici.

Pored zajedničkog sadržitelja funkcije biblioteka shvaćene kao informacijsko usluživanje, tipove biblioteka karakteriše i niz nivoa njihovih misija, odnosno, razloga zbog kojih kao primarni cilj imaju informacijsko usluživanje. Tako će primjerice David Lankes navesti osam osnovnih razloga zbog kojih bi biblioteke trebale služiti pojedine korisničke skupine: “1. kolektivni agent za kupovinu; 2. ekonomski poticaj; 3. središte učenja; 4. sigurnosna mreža; 5. nadzornici/upravitelji kulturne baštine; 6. treći prostor; 7. kolijevka demokracije; 8. simbol težnje zajednice.” (Lankes 2016, 103). Teško je odrediti kojem tačno tipu biblioteke pripadaju pobrojani nivoi jer se neki od njih poklapaju i prožimaju, a svaki tip biblioteke karakteriše barem jedan ili više od osam osnovnih razloga oformljavanja. Ipak, Lankes kao zajednički svim vrstama navodi

šesti razlog: postojanje trećeg prostora: “Gotovo sve vrste biblioteka služe kao treći prostor. Posebno su javne biblioteke jedan od rijetkih preostalih prostora za sve članove zajednice.” (Lankes 2016, 110).

Iako bi svaki tip biblioteke trebao pružiti mogućnost participacije u kreiranju zbirki i aktivnosti shodno misijama i vizijama matične ustanove ili ciljevima same institucije, kada je u pitanju međudjelovanje pripadnika/ica građanstva, javna biblioteka nosi posebnu odgovornost i obuhvata najveći krug raznorodnih korisnika/ica čiji je dijalog ključan za razvijanje mogućnosti demokratizacije društva.

1.1.1. Javna biblioteka kao *treći prostor*

Sociolog Raya Oldenburg (2001) navodi podjelu na tri tipa prostora: prvi prostor ograničen na dom, kuću, odnosno lični prostor i mjesto prebivališta, drugi prostor – fokusiran na radnu okolinu i na koncu, treći prostor – tačka susreta, komunikacije i zajedničkog djelovanja različitih pripadnika zajednice/a. *Treći prostor* posebno je značajan za izgradnju civilnog društva, demokratsko djelovanje i civilni angažman (10). Okupljanje različitih pripadnika/ica zajednice nije cilj sam sebi, jer treći prostor svoj puni potencijal ostvaruje kada otvara mogućnosti za kolaborativno djelovanje, razmjenjivanje iskustava i participaciju u zajedničkim radnim i aktivističkim procesima demokratizacije.

U članku “Library as the Third Place”, Gene Copolla (2010) povezuje pojam trećeg mjesta sa potencijalima koje nudi javna biblioteka navodeći misije javnih biblioteka: “građanski informativni centri; partneri u javnim službama; javni forum; pokretač građanske pismenosti; javni zagovornik” (14). Misijom informiranja i opismenjavanja niza zajednica ne iskorištava se sav potencijal javne biblioteke. Naime, tek uzimanjem učešća u javnom zagovaranju i kontinuiranim potenciranjem partnerskog odnosa sa korisnicima/icama te analiziranjem potreba unutar zajednice, tip biblioteke koji je na usluzi svim pripadnicima/icama društva, otvaruje ne samo funkciju pristupa javnom znanju, već i “omogućava stvaranje znanja kroz dijalog” (Lankes 2016).

Ideja o *trećem prostoru* može se pronaći i ranije, u kontekstu strukture društvenih prostora kod Edwarda W. Soje koji također promiče ideju o postojanju specifičnih prostornih praksi sa naglaskom na *Third place* koji je razumljiv i svoje puno značenje ima u poređenju sa prethodna

dva nivoa. Prvi nivo predstavlja medij ljudskog ponašanja i aktivnosti gdje prostorne prakse jesu posljedica postojanja društvenog prostora. Nakon prvog, perceptivnog prostora, drugi prostor odnosi se na reprezentacijski nivo postojećeg društvenog poretka i načine proizvodnje znanja (Soja 1996). Na koncu, treći prostor karakterizira povezanost sa prethodna dva na način njihovog promišljanja. “Ključna točka u promatranju razvoja koncepta trećeg prostora jest pojam „thirding“ – otrećivanje, koji utjelovljuje kritičko promišljanje iz alternativnog očišta koje reprezentira ono Drugo“ (Adamović 2017, 10). Kritički pristup postaje osnovna odrednica trećeg prostora kako ga definira Soja. Takav topos koji u sebe objedinjava realno i imaginarno, prvi i drugi nivo društvenih prostora pokušavajući ih posmatrati kritički i objedinjeno, jednako nam ukazuje na društvenu konstruiranost prostora. Posmatrajući sam koncept prostora kao “društveno proizvedenoga i konzumiranoga” koji “se kolonizira društvenom aktivnošću” (Hubbard 2008, 72), te prostor javne biblioteke kao *third space*, stavlja se akcenat na funkciju poticanja razvoja kritičkog mišljenja, onog tipa građanskog središta i participacije koji će podržati propitivanje postojećih društvenih prostora i praksi izvan nje.⁶

1.1.2. Javni prostor biblioteke

Prateći IFLA/UNESCO-ove smjernice za razvoj javnih biblioteka, razmišljanja o javnom prostoru usmjeravaju se ka njegovom iskorištavanju za okupljanje zajednice i prakticiranje građanskih aktivnosti: “Javna biblioteka ima važnu ulogu kao javni prostor i prostor za okupljanje. To je, naročito, važno u zajednicama sa malobrojnim mjestima za susrete. Biblioteke ponekad nazivaju ‘dnevnom sobom zajednice’” (Galijašević 2009, 17). Prostor javne biblioteke nije jedino mjesto susreta i razmjene znanja, ali je bitno naglasiti njegov potencijal zbog česte neiskorištenosti te nepercipiranja javnog prostora ovog tipa biblioteke kao mjesta susreta i rada na napretku korisničkih skupina.

Pojam javne sfere bitan je za poimanje i razumijevanje značaja javnog prostora biblioteke. Jurgen Habermas analizira odnos između private i javne sfere akcentirajući promjenu nastalu u

---

⁶ Hubbard navodi francuskoga marksističkog teoretičara Henrija Lefebvrea koji, definirajući prostor društvenom konstrukcijom, insistira na tome „da svaki način proizvodnje proizvodi vlastiti prostor“, on razlikuje „'apstraktne prostore kapitalizma, 'svete' prostore religioznih društava koja su mu prethodila i 'diferencijalne' prostore koji tek trebaju nastati“ (Hubbard 2018, 72).

devetnaestom vijeku i jačanjem industrijske proizvodnje, te dokidanjem mjesta diskusija javnog mnijenja:

Industrijske firme grade stanove ili čak pomažu zaposleniku da postane vlasnik kuće; organiziraju koncerte i pozorišne predstave, nude nastavu za cjeloživotno obrazovanje, osiguravaju starije, udovice i siročad. Drugim riječima, niz funkcija koje su prvobitno obavljale institucije koje su bile javne ne samo u pravnom nego i u sociološkom smislu preuzimaju organizacije čija djelatnost nije javna (Habermas 1991, 155).

Dokidanjem prostora javne sfere, smanjena je mogućnost razvopravog učešća u diskusiji i razvijanje kritičke svijeti općenito zbog čega osnaživanje preostalih javnih prostora postaje još značajnije za održavanje komunikacije građanstva. Naslanjajući se na Habermasovu teoriju javne sfere, John Buschman ponavlja da je mogućnost demokratkog djelovanja sprovedena kroz dijalog, te da je takvo djelovanje građanstva jedino moguće ukoliko se praktikuje u javnim prostorima: “Odnosno, institucija ne može njegovati demokratiju bez da je primjenjuje. Široko utemeljena kritička rasprava o ciljevima, sredstvima, izborima i izuzecima ponovno je sugestija za određene javne obrazovne institucije poput biblioteka. Može li, na primjer, biblioteka podržati intelektualnu slobodu za svoju zajednicu bez da je praktikuje na radnom mjestu?” (Buschman 2007, 1487-1492). Iskorištavanje prostora javne biblioteke za potrebe razmjene mišljenja osnovni je uslov za razvijanje i unapređenje dijaloga u javnoj sferi. Iako povijesno gledajući dolazi do smanjivanja utjecaja i akcija proizašlih iz djelovanja javnih sfera, borba protiv “privatizacije javnih informacija” (Buschman 2003, 7) i održavanje značaja javnog prostora ne bi trebalo jenjavati. Teoretiziranje o važnosti javne biblioteke u sklopu šireg poimanja uloge javnih prostora za nuđenje potencijalnih unapređenja jednakopravnih mogućnosti građanstva, ostaje samo na nivou poželjnih ciljeva sve dok se praktično ne ponude na korištenje svi postojeći kapaciteti javnog prostora.

Društvo znanja ne isključuje postojanje javnih prostora kao mjesta susreta individualnih članova zajednice. Bez obzira na slobode izbora i govora, potencijal javnog prostora nikada nije iskorišten do kraja iz različitih razloga. Kao osnovni problem bi se mogao navesti mehanički način percipiranja sintagme javnog prostora u biblioteci gdje je uglavnom ispunjen osnovni oblik podržavanja javne sfere kroz primarno sakupljanje kanoniziranih izvora zbog čega se on poima kao statičan, a ne dinamičan. Postavlja se pitanje, da li se na način ograničavanja obaveza i odnosa

biblioteka-korisnik također ograničava, štaviše, smanjuje uloga javnog prostora unutar nje, te da li se izgradnji kolekcija treba pristupiti na drugačiji, učesnički način.

Kako takav tradicionalno kruti sistem [katalog] ... može postati participativniji? Što ako korisnik, pronalazeći u katalogu nijednu relevantnu informaciju, doda podatke ili rezervirano mjesto da bi netko drugi ispunio nedostajuće podatke? Moguće je da korisnik dodaje informacije iz svoje stručnosti. Međutim, pod pretpostavkom da većina ljudi ide u katalog jer nema podatke, možda korisnik umjesto toga treba započeti postupak dodavanja informacija (Lankes 2011, 269).

Selekcija, prikupljanje, obrađivanje, održavanje i diseminacija informacija oduvijek je bila osnovna zadaća biblioteka, a izgradnja kolekcija u javnim bibliotekama — njena osnovna misija. S obzirom da se odlikuje heterogenim korisničkim skupinama, njena zadaća informacijskog usluživanja može se smatrati kompleksnijom od drugih tipova biblioteka što je ni u kojem slučaju ne oslobađa od potrebe za osmišljavanjem pragmatičnijeg oblika poslovanja i iznalaženja novih načina komunikacije između kolekcija i korisnika.

S tim u vezi, potrebno je promisliti o redefiniranju pojma informacijskih usluga i službi. Najčešća dilema tiče se pristupa njenom izvođenju; trebaju li biblioteke tek pružiti pristup informacijskim izvorima ili umjesto toga trebaju staviti akcenat na osposobljavanje korisnika za samostalno pretraživanje i pronalaženje informacija. Ukoliko se opredijelimo na dvostruki pristup, ovisno o zahtjevima svakog korisnika ponaosob te svijesti da je informacijska pismenost podjednako važna kao i informacijsko usluživanje u primarnom smislu, ostavlja se prostor za druga promišljanja koja se tiču učešća zajednice u proces usluživanja: “Zapravo, ako ne izgradite sisteme koji se mijenjaju i dopuštaju članovima zajednice da vode njihovu evoluciju, osuđeni ste na to da ih stalno trebate revidirati i obnavljati, a i dalje riskirate otuđivanje članove svoje zajednice” (Lankes 2016, 57). Na taj način olakšava se i rukovođenje kolekcijama i smanjuje potreba za mijenjanjem i rekonstrukcijom kolekcija kako bi se više vremena ostavilo za osmišljavanje drugih projekata, naprednih aktivnosti u prostoru javne biblioteke te širenje percepcije, utjecaja i znanja što proizilaze iz javne sfere.

1.1.3. Suradničko djelovanje i javno znanje

Javne biblioteke s drugim javnim kulturnim ustanovama dijele zajedničku misiju stvaranja znanja u različitim oblicima zajednica i njihovim pojedinačnim skupinama. Jasno je, naprimjer, da je osnovna zadaća školske biblioteke podrška procesu učenja kao i praćenje nastavnog plana i programa. Visokoškolska biblioteka ima nešto složenije funkcije koje se tiču kompleksnijih oblika pretraživanja i informacijskog opismenjavanja koje je u školskim bibliotekama svedeno na osnovni, pripremni nivo za nastavak školovanja.

“Očekuje se da će narodne biblioteke ispuniti važnu ulogu u podršci daljnjem učenju i istraživanjima izvan školskog programa (...) Ukratko, postoje snažni argumenti, dobro utemeljeni na istorijskim činjenicama i znanstvenim analizama, koji svrstavaju biblioteke u javne institucije kulture, dijeleći obrazovnu misiju škola i fakulteta.” (Buschman 2003, 10). Javne biblioteke opslužuju različite skupine jedne zajednice, one se ne fokusiraju primarno na jedan tip učenja, već balansiraju između mnogobrojnih potreba za različitim oblicima. Ono što bi trebalo biti zajedničko svim partikularnim informacijskim usluživanjima jeste način prikupljanja, selekcije, organiziranja, dopunjavanja i upravljanja izvorima koji omogućavaju proizvodnju znanja. Ako bi konverzaciju shvatili kao “preduslov za usvajanje i stvaranje znanja” (Pask 1976), a biblioteku kao javni prostor koji nudi priliku za takav dijaloški odnos, slijedi da je u procesu stvaranja javnog znanja⁷ poželjno učešće zajednice u njegovom kreiranju.

Definiranje jasnih odrednica o načinu korištenja javnog prostora pomaže pri usmjeravanju diskusija u javnoj sferi. Prema Vijeću za bibliotečke i informacijske usluge u Walesu (2003), samo i nerazrađeno pružanje prostora sastancima za pojedince ili zajednice u osnovi je pasivan oblik rada u angažmanu zajednice. Izazov u takvom procesu predstavlja mogućnost kreiranja javnog znanja pri tome zadržavajući njegov učesnički aspekt. Bez obzira na popratne aktivnosti nuđenja javnog prostora za diskusije, osnovna služba biblioteke ostaje informacijsko usluživanje, a zadatak u vezi sa njom prilagodljivost i inovativnost procesa u skladu sa potrebama zajednice koja se uključuje u ključne bibliotečke procese, namjesto jednostranog odvajanja aktivnosti zajednice od

---

⁷ Javno znanje definira se kao znanje koje je dostupno svima, odnosno dominirajuće znanje u javnom informacijskom prostoru.

njih. Objašnjavajući model *biblioteke 2.0*⁸, autori (Nguyen, Partridge i Edwards 2013, 3) ističu da su “radikalno povjerenje i učestvovanje neophodni pojmovi” da bi se bibliotekari bavili njenim postavkama. Bez obzira što ne postoji apsolutna podudarnost između biblioteke 2.0 i participatorne biblioteke kako je predstavio David Lankes, povezanost potrebe za participacijom korisnika/ica u biblioteci i osnovnih principa Web 2.0 prožimaju se u pojmu *biblioteke 2.0*: “Iako autori nisu uspoređivali Biblioteku 2.0 sa participatornom bibliotekom, podrazumijevali su da je ona evoluirana verzija u odnosu na Biblioteku 2.0” (Nguyen, Partridge i Edwards 2013, 3). Participatorna biblioteka proističe iz koncepta *biblioteke 2.0* jer su njene primjenjive vrijednosti po uzoru na Web 2.0 tehnologije samo jedan od elemenata novog bibliotečkog sistema; otklon od tradicionalnog modela i primicanje ka participativnom obliku podrazumijeva “tehnološki, ljudski, obrazovni, socijalno-ekonomski i okolišni faktor” (Nguyen, Partridge i Edwards 2013, 5).

Problem proizlazi iz mišljenja da su tradicionalni oblici usluge nepromijenjeni, a kanonizirani korpus u fondu najveći autoritet pri validiranju postojećih, ali i onih potencijalnih, informacijskih izvora koji imaju prednost prilikom kreiranja i sprovođenja nabavne politike biblioteke. “Znanje koje je osoba stekla u bilo kojoj aktivnosti u kojoj je učestvovala ne računa se jer nije proisteklo iz nečega sa barkodom. Unutarnja motivacija: Pronađite ono što ljudi stvarno žele, a zatim stavite barkodove na to” (Lankes 2011, 229). Razlika između tradicionalnog i novog bibliotekarstva⁹ čita se i kroz institucijsku spremnost da pronađe alternativne izvore znanja koji bi bili jednako validni kao i oni fiksirani na tradicionalnim medijima što ne znači da u procesu prikupljanja i obrade ne bi bili jednako tretirani i provedeni kroz sistem kontrole i standardiziranja novih izvora.

Kako bi se novi radni procesi, tipovi usluživanja i načini uključivanja zajednice u kreiranje javnog znanja uopće doveli u opticaj, kao imperativ usvaja se “spremnost biblioteke da uči” (Sung i Hepworth 2017, 8) i prihvata nova znanja. Ako se shvati kao sistem¹⁰, biblioteka u procesu učenja istovremeno podrazumijeva napredak stručnog znanja koje potom uslovljava prihvatanje znanja

---

⁸ *Biblioteka 2.0* predstavlja tip biblioteke bazirane na principima Web 2.0 tehnologija podrazumijevajući strategiju stalnih promjena te promociju participatorne uloge korisnika/ica (Casey i Savastinuk 2006).

⁹ Novo bibliotekarstvo, onako kako njegov koncept izlaže David R. Lankes u knjigama „Atlas novog bibliotekarstva“ (2011) i „Vodič za novo bibliotekarstvo“ (2016) predstavlja koncept suprotan tradicionalnom modelu i temelji se na participaciji, komunikaciji sa zajednicama.

¹⁰ Biblioteka shvaćena kao sistem podrazumijeva odnos između pojedinačnih elemenata koji omogućavaju njeno funkcionisanje, počevši od institucionalne utemeljenosti do njenih zaposlenika/ica i svih karika u lancu radnog procesa.

zajednice kao validnog i jednakopravnog. Ipak, da bi se uopće moglo raspravljati o učešću korisnika biblioteke u procesima kreiranja javnog znanja, potrebno je detaljnije promisliti o različitim poimanjima korisnika/ice kao člana.¹¹

Govoreći o participativnom modelu u kontekstu nove bibliotečke paradigme koja sugerira prisniji odnos korisnika sa bibliotekom, bibliotekarom i njegovu brigu za potrebama svih članova zajednice, Lankes (2016) ističe da se građanin/ka treba afirmisati i kao aktivni član biblioteke na isti način na koji je i član zajednice. (5-8) Da bi se biblioteka u svijesti građana konstituirala kao značajan segment zajednice, on mora osvijestiti vlastiti status unutar bibliotečkog prostora koji isključuje njegovu poziciju kao pasivnog recipijenta. Naime, građanin/ka nikada za sebe neće reći da je korisnik/ca ili klijent/ica određene zajednice, već se smatra njenim članom koji aktivno učestvuje u dešavanjima i voljno daje svoj doprinos.

Anthony Molaro (2012) u članku „Just Whom Do We Serve?: Patrons? Users? Clients? The name foreshadows the interaction“, pojašnjava daljnju, partnersku implikaciju pojma *član*: “Za mene ovo znači partnerstvo - jednake članove istog tima. Sviđa mi se ideja da je članstvo društveno i aktivno. Zato smjelo proglašavam: ti ljudi u biblioteci su članovi biblioteke sa svim pravima i privilegijama koje im pripadaju.” U slučajevima kada korisnik biblioteke sudjeluje pasivno u kontaktu sa osobljem biblioteke ili njenim drugim članovima, takav odnos rezultira tek floskularnim poimanjem javnog prostora biblioteke zbog toga što se korisnik ne osjeća obaveznim, odgovornim akterom javnog prostora u biblioteci. Da bi javni prostor funkcionisao kao mjesto susreta i debate, nemoguće je izostaviti udio koji na sebe trebaju preuzeti članovi i članice

---

¹¹ Da bi postojala kooperativnost u smislu pragmatičnog i učesničkog djelanja između biblioteka i onih koji se koriste uslugama njenog javnog prostora, uvodi se distinkcija značenja pojmova *korisnik/član* biblioteke. Dok je dugi niz godina je u svjetskoj bibliotečkoj znanosti i praksi kao ustaljeni termin preovladavao pojam *korisnik biblioteke*, bh. tradicija bibliotekarstva nakon Prvog svjetskog rata bilježi isprva njegovo drugačije poimanje. Nastajući uglavnom kao privatna inicijativa i njegujući pritom pojam *člana* zbog odgovornosti i mogućnosti koju on sa sobom nosi, bh. biblioteke u Kraljevini Jugoslaviji pored biblioteka pri vjerskim ustanovama i kulturnim društvima karakterističnih za vrijeme Austro-Ugarske monarhije, javljaju se u izraženo participatornom modelu: „Članom je moglo postati svako lice bez obzira na pol i godine samo 'ako nije odano kakvom poroku ili neuglednom životu'. Ulozi su bili različiti, zavisno od statusa samog člana (redovni, utemeljač, dobrotvor), a obaveze iste, između ostalog, da redovno prisustvuju skupovima, sjedaljkama, koncertima i predavanjima.“ (Bašović 1986, 30). Tako je prvi period razvoja javnih biblioteka u Kraljevini Jugoslaviji obilježen učesničkim pristupom primjenjujući model člana zajednice i na one koji se koriste uslugama biblioteke postajući tako njihovim članovima. Ipak, za razliku od participativnog modela koji se propituje u ovom radu, tadašnji suradnički model ne proizilazi iz zahtjeva struke, već iz društvenog uređenja. Bez obzira što počiva na učesničkom djelovanju članova biblioteke, ovakvom modelu nisu u fokusu prava svih marginaliziranih, već legitimacija društvenog uređenja Jugoslavije koje je počivalo na konceptu samoupravnog socijalizma.

biblioteke. Pored stava bibliotekara i institucijskog viđenja, nužno je uključivanje i svijesti o potencijalnim prilikama te poziciji onih koji koriste javni prostor biblioteke. “Pošto ne možete ljude naučiti nečemu osim ako nisu voljni da uče, to znači da moraju biti voljni da učestvuju” (Lankes 2016, 53). Spoznaja o pravu na participaciju uslov je za njeno sprovođenje, ali bez obzira na to, pogrešno bi bilo misliti da biblioteke ne trebaju pomoći korisnicima da javni prostor unutar nje percipiraju kao potencijalnu javnu sferu i zbog toga raditi na promociji vlastitih usluga i razvoja sistema koji praktično, a ne samo teorijski pružaju mogućnost za participaciju. Tako se pitanje sudjelovanja građanstva – kao nužne pretpostavke demokratskog poretka, pojavljuje neodvojivo i od demokratskih odgovornosti javne biblioteke za uključivanje građana u javnu sferu. U tom kontekstu, proizvodnja znanja i participacija, neminovno, svoju vezu prelamaju preko demokratije s jedne strane, te težnje za uživanjem ljudskih prava s druge strane.

2. Bibliotekar u službi ljudskih prava

Koncept razvoja modernog znanja i novovjekovne znanstvene paradigme koja počiva na deduktivnom, kartezijskom naučnom metodu i pozitivizmu¹² instrumentalne racionalnosti neodvojiv je od procesa subjektivizacije – pretvaranja dojučerašnjih *podanika* srednjovjekovnih, apsolutističkih monarha u *aktivne* građane buržoaskog društva. Na taj način, nova paradigma znanja i političke moći s onu stranu transcendentnog stapaju se u legitimaciji suverene, nacionalne države i njenog aparata vladanja i moći (Hardt i Negri 2003, 95-98). Uspostava demokratskih poredaka koji svojim kasnijim okončavanjem u transnacionalnoj mreži postsuverene moći porađaju kodifikaciju ljudskih prava kao svojevrsne tekovine *humanizma*, pokreću potrebu za neraskidivošću hegemonijskih i kontra-hegemonijskih angažmana između proizvodnje znanja i društvene, tj. političke prakse savremenog svijeta.

---

¹² Kao filozofski i epistemološki pravac, pozitivizam predstavlja školu mišljenja koja negirajući svaku metafizičnost i normativnost, saznanje hoće temeljiti isključivo na činjenicama – fokus je na onome što *jeste*, a ne onome što *treba*. S obzirom da ovo posljednje ne može biti predmetom naučne spoznaje, pozitivizam odbacuje kao besmislene sve vrijednosne – etičke i moralne iskaze u ime naučne neutralnosti. Naročito utjecajna teorija znanosti tzv. Bečkog kruga s početka 30-tih godina prošlog stoljeća, logički pozitivizam, znatno je utjecala i na društvene i humanističke nauke, nastojeći u ime njihove naučnosti podrediti ih logici matematičkih iskaza, te ih tako odvajajući od društvenog i političkog konteksta kao njihovog habitusa, što je doprinijelo do toga da brojni izazovi 60-tih godina prošlog stoljeća počinje dovoditi u sumnju ovakav pristup znanosti, kako kod drugih, tako i kod samog rodonačelnika logičkog pozitivizma, Emmanuela Wittgensteina (Plant 2002, 3-22).

Razumijevanje uloge korisnika/člana biblioteke tijesno je povezano sa gledištem o demokratskoj odgovornosti same biblioteke, ali ponajprije sa stajalištem o odgovornostima bibliotekara i opisa posla kojeg ta funkcija podrazumijeva; Važno je ko, ustvari, biva odgovoran za upravljanje kolekcijama i šta sve podrazumijeva društvena odgovornost profesije.

Već 1940. godine Alethia Lindsey u članku "The Library Without a Librarian" utemeljuje daljnje diskusije o odnosu između biblioteke i bibliotekara navodeći primjer školske biblioteke koja je do osnivanja tzv. bibliotečkog kluba bila samo *mala tamna soba* sa nepotpuno obrađenim knjigama: "Kako se knjige mogu priskrbiti u školama koje imaju malo knjiga, a bibliotekara nema?" (224). Često ponavljana rečenica da je *biblioteka bez bibliotekara samo soba sa ormarom ispunjenim knjigama*¹³ odnosi se upravo na tip biblioteke koji navodi Lindsey; studenti, učitelji i drugi zaposlenici škole samoorganizuju se u bibliotečki klub kako bi nadomjestili manjak stručnog bibliotečkog kadra. Primjer bosanskohercegovačkog bibliotekarstva u dvadesetom stoljeću, prema Ljubinki Bašović (1986) također je određen pokretima samoorganizacije članova; u sklopu radničkih sindikata, kulturnih društava i narodnih biblioteka gdje se nedostatak stručnog bibliotečkog kadra pokušao nadomjestiti članovima lokalnih zajednica i radnika obučavanih za obavljanje bibliotečkih poslova.¹⁴

---

¹³ Izreka koja ima za cilj naglasiti potrebu za prisustvom bibliotekara u svim bibliotečkim procesima.

¹⁴ Iskustvo bh. bibliotekarstva pokazalo je da tek odnedavno, posljednjih dvadeset godina nakon rata općenito manjak percepcije biblioteka kao prostora u kojima bi se korisnici/ice osjećali pozvanima da učestvuju i djeluju kao punopravni članovi/ice i zbog toga važno je napraviti distinkciju između određenih koncepta anglosaksonskog bibliotekarstva koji nisu primjenjivi na ovdašnji kontekst; pored toga što ne funkcionišu kao mjesta povjereništva klijenata, bh. biblioteke nisu razvile koncept djelovanja na isti način kao Sjedinjene Američke Države ili Velika Britanija. Disproporcija u percipiranju također proizilazi i iz nužnosti ispunjavanja drugih, temeljnijih uslova obrazovanja bibliotekara, kritičke pedagogije i svijesti o društvenoj odgovornosti kao profesionalnom načelu. Razvoj bh. bibliotekarstva između dva svjetska rata vezuje se uz oformljavanje „javnih narodnih biblioteka nastalih iz naslijeđa društvenih biblioteka izdržanih ulozima svojih članova, a kao rezultat naraslih ideja o prosvjećivanju širokih slojeva naroda“ (Bašović 1986, 9). Pored učešća u izgradnji bibliotečkih zbirki i pomoći u finansiranju, članovi biblioteka u Kraljevini Jugoslaviji, a kasnije i u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji, odnosili su se prema njima kao saučesničkom projektu baziranom na angažmanu članova zajednice / biblioteka što također pruža mogućnost profesionalnog, kulturnog i političkog usavršavanja. Drugim riječima, članovi biblioteka u bh. kontekstu počevši od 1920-ih godina pa sve do '90-ih godina nisu samo doprinosili održavanju biblioteka razvojem njihovog fonda, već i koristeći njihov prostor i resurse za ličnu, profesionalnu i zajedničku nadogradnju. Ovakav pristup bio je posebno izražen u periodu samog početka socijalističke Jugoslavije, gdje je samoupravni model u bibliotekama bio dio socijalističke revolucije kroz širenje klasne svijesti - sakupljanjem i čitanjem relevantne, marksističke i uopće, ljevičarske literature. „Društveno upravljanje u narodnim bibliotekama pokazalo je pozitivne rezultate. Predstavnici društvene zajednice u organima upravljanja ovim institucijama odigrali su, gdje su god birani u te organe javni radnici sa dovoljno afiniteta prema ovom poslu, značajnu ulogu u usmjeravanju rada narodne biblioteke. Mjesto koje ovakva

Ipak, rečenica o biblioteci kao sobi ispunjenoj knjigama i shodno tome presudnoj ulozi bibliotekara ponovljena je mnogo puta čime se došlo u opasnost da postane floskula, odnosno, da se izgovara bez dodatnog promišljanja o njenom istinskom značenju. Činjenica je da biblioteka bez stručnih osoba zaduženih za cirkulaciju javnog znanja ne ispunjava do kraja svoju temeljnu informacijsku i obrazovnu funkciju. Pošto danas ne brojimo samo biblioteke bez ikakvih stručnih zaposlenika/ica, već mnoštvo problematičnih primjera biblioteka za čije su radne procese zaduženi mahom prekvalifikovani radnici/ice drugih zanimanja, učitelji, nastavnici i profesori sa manjkom školske norme¹⁵ provodeći u njoj tek onoliko vremena koliko je potrebno da se obrade ili korisnicima izdaju određene knjige, možda je bolja formulacija: *Biblioteka bez svjesnog, aktivnog i „pravog“ bibliotekara predstavlja samo ormar sa knjigama.*

S tim u vezi, samo postojanje bibliotekara u instituciji ne znači nužno i pragmatično obavljanje svih zadaća koje sa sobom donosi usloženjena misija savremenog okruženja. Elizabeth Gall tvrdi da su „bibliotekari neformalno djelovali u okviru novog društvenog ugovora jer se razvijao s promjenjivim potrebama članova. Međutim, trenutne izjave o bibliotekama u kojima djeluju ograničavaju ih; mnogo je lakše mijenjati izjavu o misiji bibliotekara nego izjavu biblioteke jer je manje formalna i podložna je manjim preprekama.“ (Gall 2011, 264) Prvo je potrebno promijeniti pojedine elemente sistema kako bi on u cjelini mogao drugačije funkcionisati; gledište bibliotekara može pokatkad utjecati na promjenu politika krovnih struktura kojih je biblioteka dio, ali čak i kada to (najčešće) nije ishod, promjena lične percepcije o odgovornostima i pokušaji da se unutar mogućnosti vlastite pozicije, prakse i unaprijed usko definisanih zadaća prevaziđu barijere uključivanja u dozvoljeni, tradicionalno zadati okvir, čine značajan doprinos društveno

---

ustanova zauzima u sredini u kojoj djeluje i njena uloga u toj sredini često su zavisili koliko od aktivnosti ustanova i kadra koji je zaposlen u njoj toliko i od djelovanja predstavnika društvene zajednice u organima upravljanja u bibliotekama“ (Čulić i Grubačić 1965, 10). Međutim, u participativnom bibliotekarstvu, promjena percepcije ne može biti obavezujuća, a sudjelovanje ne smije biti ishod prisile ili obaveze koju nameće državno uređenje. Umjesto takvog pristupa, trenutna bh. društvena situacija iziskuje da se o radu na sistemskim promjenama spram profesionalizacije i obrazovanja te praksi kontinuiteta promoviranja učesničkog aspekta demokratizacije, promisli iz pozicije koja bi promovisala uključivanje kao dio savremenih demokratkih praksi, što bi onda dalo osnove za promjenu svijesti o važnosti percipiranja bibliotekara, ali i samih korisnika/ca kao članova/ica.

¹⁵ Zakon o bibliotečkoj djelatnosti Republike Bosne i Hercegovine u Članu 18 određuje da “stručne poslove bibliotečke djelatnosti obavljaju lica sa odgovarajućom stručnom spremom, položenim stručnim ispitom i stručnim zvanjem.“ (Zakon o bibliotečkoj djelatnosti Federacije Bosne i Hercegovine), što omogućava zapošljavanje nastavnika/ca, profesora/ica sa manjkom školske norme i prekvalifikovanih radnika sa završenim stručnim ispitom. Ova sporna zakonska odredba znatno otežava zapošljavanje onih sa formalnim obrazovanjem kao uslova za promišljanja društvene odgovornosti, a ne samo stručnih vještina obrade bibliotečke građe.

odgovornom obavljanju profesije. Nadalje, kao jednostavnija i više suštinska promjena čini se lično viđenje zaposlenika, nego mijenjanje kompleksnih legislativa koje podrazumijevaju dugotrajne procese i mukotrpne modifikacije cjelovitog sistema koji „ovisi o tipu biblioteke“ (Idaho 2008, 3), a samim time i zakonima krovne institucije, odobravanjima i birokratskim procesima općenito jer djelovanje biblioteke zahtijeva i akte vezane uz viša tijela, upravne odbore, ali i nadzorne organe izvan same informacijske ustanove.

Bez obzira u kojoj mjeri biblioteka promiče nove oblike suradnje sa članovima, te kako se postavlja spram njihovih potreba, gledište bibliotekara služi kao katalizator ili inhibitor mogućih promjena ovisno o tome da li će ignorirati nužnost novih praksi ili će ih osvijestiti i prihvatiti. Iako prema Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima (2010) među temeljna ljudska prava, između ostalih, spada „pravo na primanje i prenošenje informacija“, potrebno je dodatno objasniti vezu ljudskih prava i viđenja bibliotekara spram misije informiranja. Primijećeno je u praksi da se ovoj sprezi ne posvećuje onoliko pažnje koliko je potrebno za poštivanje svih njenih osobnosti i pojedinačnih sprovođenja. U slučajevima kada je bibliotekar detaljno upoznat sa ljudskim pravima i njihovim ogledanjem u vlastitoj profesiji, primijećen je nedostatak njihove „abstrakcije u aktualne realnosti“ (Samek 2007, 34) zbog čega se ostaje na teoretiziranju i diskutiranju o njihovom odnosu, ali ne i na teorijskoj praksi upražnjavanja i prilagođavanja lokalnom kontekstu.

Ako se u bh. kontekstu pokuša promisliti o čvršćoj konekciji između Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima (1948) i bibliotečke profesije, često se dolazi u ćorsokak nedovoljno jasnih poveznica jer „skoro bez iznimke polje ljudskih prava se veže za pravnu profesiju“ (Madacki 2007, 1). Čak ukoliko u sklopu institucijskih praksi nisu dokraja odredile ili sprovele pravne obaveze profesije, promjena kreće od bibliotekara okrenutog ka poštivanju ljudskih prava. U Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima u Članu 19 stoji: „Svako ima pravo na slobodu mišljenja i izražavanja, što obuhvata i pravo da ne bude uznemiravan zbog svog mišljenja, kao i pravo da traži, prima i širi informacije i ideje bilo kojim sredstvima i bez obzira na granice.“ Održavanja prava na intelektualne slobode spada među jednu od osnovnih vrijednosti i krovnih zadaća bibliotekara iako je u praksi vidljivo da struka često ne podrazumijeva, niti sprovodi ovakav princip.

Intelektualne slobode u kontekstu društvene odgovornosti bibliotečke profesije tiču se „predanosti ideji da svi ljudi u slobodnom društvu trebaju biti sposobni čitati i gledati sve što žele pročitati i

pogledati; odbranu intelektualne slobode svih članova naših zajednica; odbranu slobodnog izražavanja mišljenja manjina; izgradnju bibliotečkih sadržaja i programa dostupnih svima“ (Gorman 2015, 35).

Iako pozicija biblioteke i uloga bibliotekara u zagovaranju ljudskih prava kada se pobliže definiraju njihove obaveze u cilju očuvanja i promicanja intelektualnih sloboda i informacijske pravde izgledaju sami po sebi razumljivi i podrazumijevajući, izazovi pred koje su stavljena ljudska prava općenito usložnjavaju njihovu vezu i sa bibliotekarstvom. Univerzalizam ljudskih prava prema Buschmanu (2012) ne samo da predstavlja izazov državnom suverenitetu gdje je država ta koja ih štiti (19), već zaštita ljudskih prava na nivou države znači da ih neće štiti samo kroz svoje političke institucije, već i širim državnim "aparatima". Na ovaj način (javne) biblioteke, kao jedan od njih, javljaju se u službi neraskidivog odnosa države i ljudskih prava. „Polazišni problem mogao bi se čitati kroz univerzalizaciju ljudskih prava kao jednakih za sve državne sisteme kao i univerzalno primjenjivih na sva raznorodna državna uređenja i kontekste, a u tome slučaju princip jednakosti biva pokrenut iz centra zapadne hegemonije te „će tako ljudska prava biti instrument onoga što se naziva 'globalizacijom odozgo' kao nešto nametnuto od Zapada ostatku svijeta i poticati će sukobe civilizacija“ (Mouffe 2016, 136-137). Pored negacije potrebe za pluralizmom ljudskih prava, nepostojanje globalne institucije koja bi legitimirala univerzalnost, dovodi do podređivanja ljudskih prava nacionalnim državama jer se unutar njih javlja demokratski prostor. Takva postavka jednake primjenjivosti negira pluralizam mišljenja, prava i potreba različitih grupa. Sakupljajući građu o svim pripadnicima/cama zajednice i nudeći je svim korisnicima/cama jednakopravno, informacijske i baštinske ustanove poput muzeja, arhiva i biblioteka stoje sa suprotne strane univerzalizacije ljudskih prava. One se baziraju na „pragmatičnom sagledavanju potreba za ljudskim pravima, ne među moćnima, već obespravljenim. Ovo predstavlja kratku skicu barem jednog načina da se izbjegnu teoretske zamke ljudskih prava zaustavljajući prava na informacije u njihovim pravcima“ (Buschman 2012, 22). Tako u centar promišljanja dolazi promicanje kulturne raznolikosti i specifičnosti pojedinih zajednica prema kojima se onda oblikuje i prilagođava koncept ljudskih prava usmjeren na manjinske i marginalizirane skupine kako bi se njihovim osnaživanjem radilo na promicanju ljudskih prava. Stoga je umjesto univerzalizma promišljanje o konceptu tzv. *mestize*¹⁶, ljudskih

---

¹⁶ Mestiza (španski *mestizo/mestiza*) u Latinskoj Americi označava osobu miješane rase čiji su roditelji bili bijelog (tj evropskog) i indijskog ili drugog porijekla. (*Pons dictionary*, s.v. „Mestiza“)

prava shvaćenih kao fluidnih, prilagodljivih i multikulturalnih (Sousa Santos 1995) neizostavno u profesionalizaciji bibliotekara. U situacijama kada bibliotekari imaju svijest o društvenoj odgovornosti profesije promicanja ljudskih prava, što u bh. kontekstu najčešće nije slučaj, takve aktivnosti dolaze u opasnost da ne krenu u pravcu osnaživanja manjiskih i marginaliziranih skupina zbog ljudskih prava shvaćenih kao univerzalnih vrijednosti, što onemogućava fokusiranje na specifične potrebe lokalne zajednice jer „povijesno, marginalizirane populacije, poput starosjedilačkih naroda, žena, usmenih zajednica i političkih radikala (tj. „najmanje socijalno i politički favorizovanih“) nisu zastupljeni kao svjetski kulturni i građanski identiteti“ (Samek 2007, 13). Zbog postojećeg zanemarivanja pojedinih skupina i pri tome shvatanja ljudskih prava općenito, a ne partikularno i specifično prilagođeno koje bi omogućilo djelovanje, pribjegava se nastavku zanemarivanja marginaliziranih. Svakako da cilj demokratske prakse mora biti uvažavanje pluralnosti identiteta, a to pozicija participatornog bibliotekara, kroz prakse demokratizacije odozdo može ponuditi - popunjavajući sistemske rupe državnih institucija i aparata, otvarajući kanale prilagodbe otpora na prostoru biblioteke - kao trećeg prostora. Međutim, da bi se uopšte moglo promisliti o ovakvom društveno odgovornom djelovanju u skladu sa vrijednostima profesije koje ne bi preferiralo univerzalnost ljudskih prava i zanemarivanje pojedinih skupina, potrebna je svijest o moralnoj odgovornosti.

2.1. Moralne odgovornosti profesije

Zalaganje za intelektualne slobode u okviru bibliotekarstva nije dovedeno u pitanje uopće kao početni princip društveno odgovornog djelovanja profesije, što ne znači da u samom odnosu između ovog tipa ljudskih prava i zahtjeva koje postavlja participacija ne dolazi do prijepora: „Kako je vrijednost intelektualne slobode bibliotekarstva i informacijskih nauka utemeljena u eri koja je cijnila individualizam, stoga nije iznenađujuće da se intelektualna sloboda ne slaže s kolektivističkim vrijednostima poput društvene odgovornosti. Praktikanti iz bibliotekarstva i informacijskih nauka moraju pronaći način da primijene ove sukobljene vrijednosti, svaku opterećenu istorijskim značajem, u kontekstu naše današnje kulture“ (Ratcliffe 2020, 21). Društvena odgovornost u kontekstu ovog rada uvjetuje participaciju i uključivanje članova/ica biblioteke u kreiranje bibliotečkih kolekcija kako bi se radilo na sprovođenju društvene pravde. Međutim, kako tvrdi Caitlin Ratcliffe, društvena odgovornost razlikuje se od pojma intelektualnih

sloboda jer je „intelektualna sloboda liberalna vrijednost dok je socijalna pravda progresivna vrijednost.“ (Knox 2020, 3). Bibliotekarstvo ustoličeno u doba težnje za posmatranjem личности koja se izdvaja iz kolektiva jer se tu gubi njena pojedinačnost te se zbog toga zajednica treba podrediti individualnim interesima, nužno i poimanje intelektualnih sloboda veže uz slobodu pojedinca. S druge strane, društvena pravda nije na ovakav način ustoličena u individualizmu jer pravda kao progresivna vrijednost pažnju usmjerava na članove/ice različitih društvenih skupina.

Zbog razlikovanja sa intelektualnim slobodama, može se pomisliti da društveno odgovorno djelovanje bibliotekara/ki nema slične implikacije kao ovaj segment ljudskih prava jer se ne tiče prevage pojedinca nad kolektivnom. Individualizam razvijen u XVIII stoljeću vremenom postaje uvučen u koncepciju kapitalističkog poretka temeljenog na individualističkom materijalizmu „u kojem su pokretačke snage posjedovanje, pristup 'informacijama' i zabavi kako bi se pojedinac učinio fizički ugodnim u društvu koje, iako propovijedava individualizam, zahtijeva cijena usklađenosti za ove željene stvari.“ (Gorman 2015, 15). Društvena odgovornost profesije ne isključuje individualističke zahtjeve, ali im pristupa na temeljitiji i svrsishodniji način tako što, počevši od omogućavanja pristupa znanju pojedinaca ima veći, društveni cilj u sklopu kojeg ne zanemaruje međudjelovanje pojedinca i zajednice, individualnih prava i sloboda i općeg socijalnog stanja, te razvoja subjekta kao fundamenta za demokratizaciju društva.

Uprkos krovnom i početnom saznanju da bibliotečka profesija treba promicati principe iz Člana 19 Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, bibliotekari slijedom okolnosti koje zavise od društvenog konteksta često ne uvažavaju primarne bibliotečke vrijednosti i moralne odgovornosti profesije: „postojeći socijalni, ekonomski, kulturni, politički i ideološki pritisci koji utječu na bibliotečki i informacijski rad doveli su do neuobičajene prakse interne ili samocenzure od strane bibliotekara i informacijskih radnika“ (Samek 2007, xxii). Kao posljedica autocenzure javlja se suženo percipiranje etičkih obaveza i potiskivanje praktičnog rada na sprovođenju ljudskih prava i široj demokratizaciji društva u javnoj sferi.

Iako se ne može govoriti o moralnim odgovornostima biblioteke kao institucije, postojanje etičkih standarda zaposlenika koji se nalaze unutar nje nezaobilazno je ukoliko žele slijediti osnovne profesionalne principe bivanja na usluzi svim građanima. To se uočava u Etičkom kodeksu IFLA-e koji biblioteke i informacijske centre definira kao institucije „javnog povjerenja“ čiji je moto briga o „javnom dobru“ na svim poljima njihove djelatnosti. (1) Što se tiče zadataka i

dužnosti njihovih institucija koje zapošljavaju, kao i korištenja njihovih zbirki i informacijskih izvora, bibliotekari i informacijski stručnjaci dužni su, prema Etičkom kodeksu IFLA-e (2012), svim korisnicima pružiti usluge najviše kvalitete s jednakom pažnjom. Podrazumijevajući misiju služenja javnom dobru, nazire se ustoličenje čitave strukture pisanih pravila i smjernica koje kontinuirano definiraju i nadopunjuju načine djelovanja ovisno o kontekstu i tipu zajednice u kojoj djeluju. Statično i zajedničko svim tipovima biblioteka ostaje povjerenje, odnosno, pouzdanja u odnos između bibliotekara i člana zajednice/biblioteke koje proizilazi iz stajališta bibliotekara spram moralnih obaveza profesije. „Vjerodostojnost je jedno od ključnih obilježja bibliotekara. Dobra vijest je da, samo uvrštavanjem sebe u red bibliotekara, počinjete s blagodatni sumnje - ljudi imaju tendenciju vjerovati bibliotekarima. Rečeno je, vjerodostojnost je sjajna stvar i lako se gubi.“ (Lankes 2016, 33). Ako koncept povjerenja između bibliotekara i korisnika/ica nije izgrađen, vrlo je vjerovatno da je takav nedostatak podstaknut izostankom moralne svijesti i etičkog pristupa prema svim korisnicima ponaosob što ih na koncu ohrabruje da, kao korisnici/e, ne budu pasivni, već da ravnopravno učestvuju u bibliotečkim procesima promicanja znanja. Fragilnost povjerenja vidljiva je najbolje kroz nemogućnost da se ispune očekivanja svih slojeva zajednice, gdje je dovoljno iznevjeriti jedan segment ili pouzdanje određene skupine da bi ono bilo nepotpuno. Ukoliko se sagleda šire značenje, koncept povjerenja pruža osnove za razvijanje „demokratije i nekorumpiranih institucija“ (Vårheim 2014, 259).

Informacijsko-komunikacijsko okruženje diktira nove modele poslovanja, ali i nagomilavanja novih obaveza koje umjesto da prošire aspekte povjerenja, često mogu fokus sa moralnih odgovornosti pomjeriti na mnoštvo drugih aktivnosti i tako *razvodniti* primarne funkcije profesije. Tradicionalne moralne odgovornosti prema članovima i članicama kao što su načini prikupljanja, izgradnje kolekcija, diseminacije ili čuvanja informacija bivaju usložnjene. Peter Johan Lor i Johannes J. Britz u tekstu „New trends in content creation: changing responsibilities for librarians“ navode kako tradicionalne moralne odgovornosti nisu nestale, ali su rekontekstualizirane pojavom informacijsko-komunikacijskih tehnologija jer svi krovni bibliotečki procesi sa naglaskom na organizaciju informacija dolaze pred izazove funkcionisanja i u mrežnom okruženju; sprega između potrebe za poštivanjem autorskih prava i načela omogućavanja pristupa korisnicima/icama, autentičnosti i pouzdanosti informacija kao i online oblici participacije. (Lor i Britz 2010). S tim u vezi, pitanje povjerenja također biva stavljeno u novo okruženje na dva nivoa; 1. pouzdanje u bibliotekara i njegovo prilagođavanje u novom

informacijskom univerzumu, 2. pokušaj održavanja pouzdanja općenito kroz svijest o moralnoj odgovornosti. „Sada je potrebno da zaposlenici biblioteke budu višestruko kvalifikovani i da pružaju izveštaje savjetu, započinju novu obuku i prekvalifikaciju te bivaju u toku sa promjenama u tehnologiji, i vladinom zakonodavstvu. No, postoji opasnost da će takav pristup rezultirati manje prijateljskom i ugodnom atmosferom te će učiniti da se korisnici osjećaju otuđeno.“ (Cox 2000, 25). Razgranavajući poslove shodno nuždi za cjeloživotnim učenjem koju postavlja okolina, približavaju se potencijalnoj opasnosti zanemarivanja osnovnih profesionalnih vrijednosti, slabeći koncept povjerenja u bibliotekare kao u „pouzdanе resurse“ koji stoje nasuprot njihovom shvatanju kao „neutralnih resursa“ (Lankes 2016, 69). Promišljanje o moralnim odgovornostima kao nepristrasnim unazađuje svaku nakanu etičkog djelovanja, jer neutralnost blokira angažiranje, zauzimanje za vlastita, ali i prava intelektualnih sloboda

Pravo na intelektualne slobode jeste jedno u nizu krovnih vrijednosti za profesionalno djelovanje bibliotekara povezanih sa demokratijom jer biblioteke „služe demokratiji, posebno kada su živi primjeri demokratskih akcija“ (Gorman 2015, 196). Zahtijevajući ne samo teorijsku spoznaju o povezanosti bibliotekarstva i demokratije, već i demokratsko djelovanje u praksi, krovne vrijednosti ne mogu biti viđene kroz insistiranje na neutralnosti/pasivnosti, već ubrajajući u njih „intelektualne slobode, opće dobro, služenje svima, prenošenje ljudskih zapisa budućim generacijama, slobodan pristup znanju i informacijama, nediskriminacija i tako dalje“ (Gorman 2015, 198), bivaju vodiljama društveno odgovornog i demokratskog djelovanja.

S obzirom da demokratija “izražava širok raspon vrijednosti koje se tiču socijalne pravednosti, dostojanstva i vrijednosti svakog ljudskog bića, egalitarizma i poštovanja različitih ideja” (Gorman 2015, 196), bibliotekari kao aktivni sudionici demokratskih procesa, daju doprinos promicanju ljudskih prava na vlastiti način usredotočujući se na “aspekte vrijednosti nad kojima možemo imati određenu kontrolu: pristup bibliotečkim resursima i uslugama.” (Gorman 2015, 161). Usluge pri tome nisu shvaćene jednostrano, već ih čine različiti segmenti aktivnog profesionalnog djelovanja kako bi se biblioteke približile idealu društvene pravde. Naglašavanjem zajedničkih vrijednosti na kojima počivaju bibliotekarstvo i demokratija, želi se demitologizirati gledište o načelu neutralnosti profesije jer ona umjesto da u konačnici omogući jednakopravnost, paradoksalno, u krajnjem ishodu ima upravo isključivanje.

2.1.1. Demitologizacija neutralnosti

Tradicionalni tokovi bibliotekarstva u prvoj polovini dvadesetog stoljeća ustoličavaju gledište da bi bibliotekari trebali slijediti princip neutralnosti kako bi svim korisnicima ponudili jednakopravan pristup informacijama. Neutralnost postaje i dugo vremena opstaje kao temeljna premisa bibliotečke profesije — ona se smatrala vodiljom profesije za neutraliziranje vlastitih predrasuda glede korisničkih izbora bibliotečke građe i prilikom kreiranja kolekcije čime se gubi mogućnost kreiranja selektivnih, nepotpunih i pristrasnih skupova informacijskih izvora.

Candise Branum (2008) će u tekstu „The Myth of Library Neutrality“ navesti neke od mogućih razloga zbog kojih je mit o neutralnosti zaživio među bibliotečkom profesijom, a glavni se tiče „transformacije bibliotekarstva u naučnu i akademsku disciplinu“ koja je potisnula samu njenu pragmatičnu sprovedbu (1).¹⁷ Ona navodi i primjer Douglasa Johna Fosketa koji u knjizi „The Creed of a Librarian: No Politics, No Religion, No Morals“, 1962. godine, isključuje postojanje bilo kakvog oblika profesionalne pristrasnosti. Branum izdvaja njegov citat: „Bibliotekar bi trebao nestati kao pojedinačna osoba, osim u mjeri u kojoj njegova ličnost osvjetljava rad biblioteke.“ (Foskett 10)“.

Ipak, upravo '60-ih i '70-ih godina počinju nastajati suprotna mišljenja nužnosti objektivizacije profesionalnog usmjerenja koji se zadržavaju do danas, te je gotovo nemoguće pobrojati sve autore/ice, pripadnike/ice novog, progresivnog, kritičkog i inih naziva savremenih oblika bibliotekarstva i pobornika protiv nepristrasnosti. Tih je godina, kako primjećuju Medak i Mars (2020) u tekstu intervju „Svijet takozvanog društva znanja svijet je nejednakosti“, bibliotečka struka otpočela da mit o neutralnosti i objektivnosti biblioteka dovodi u pitanje.

One su „uzdignute u paradigmatičke vrijednosti sa zasnivanjem bibliotekarstva kao znanstvenog polja u 20-ima. Međutim, pola stoljeća kasnije struka više nije mogla

---

¹⁷ Bibliotekarstvo u Bosni i Hercegovini nakon Drugog svjetskog rata bez obzira na različite kurseve za bibliotečke radnike i razvijen samoupravni model, nastavlja se suočavati sa problemima nedostatka kvalifikovanog kadra. „Polovinom 1972. godine Savjet Filozofskog fakulteta u Sarajevu, na inicijativu Odsjeka za opštu književnost, razmatrao je mogućnost školovanja bibliotečkog kadra u okvirima svojih postojećih odsjeka. (..) Statutom Filozofskog fakulteta u Sarajevu, iz 1972. godine, formiran je Odsjek za opštu književnost, scenske umjetnosti i bibliotekarstvo...“ (Bašović 1977, 29-30). Uvođenjem studija bibliotekarstva rješava se problem manjka kvalifikovanog kadra, ali se istovremeno transformacijom u akademsku disciplinu naglašava jenjavanje učesničkog modela koji je zbog društvenog konteksta i mišljenja da je samoupravno društvo postiglo svoj cilj, dosegao tačku opadanja.

zanemarivati činjenicu da neutralnost u odabiru građe, klasifikaciji znanja i aktiviranju sadržaja perpetuira socijalnu, rodnu ili rasnu diskriminaciju koja je dio opće društvene strukture iz koje članovi društva stupaju u kulturu i znanost, te da su knjižnice potencijalno regulatori epistemičkog i materijalnog privilegija. Temeljem tih uvida načelo radikalne jednakosti koje je povijesno ugrađeno u javne knjižnice počelo se produbljivati posebnom brigom za marginalizirane članove društva, njihovo društveno iskustvo i njihove borbe.

Pokušavajući objediniti mnogobrojna, različita a ipak povezana razmišljanja *s onu stranu* neutralnosti, John Wenzler navodi tri pravca koja uključuje kritika *racionalnosti* kao njen ključni princip: „Prvo, kritičari tvrde da održavanje profesionalnog stava nepristrasnosti potkopava sposobnost bibliotekara da se zalažu za socijalnu pravdu kroz njihov rad.“ (Wenzler 2019, 56). Imajući u vidu da različita društvena i politička usmjerenja ne propagiraju pravedne tretmane za sve pripadnike/ice zajednice, a da bibliotekari putem osnaživanja javne sfere nastoje doprinijeti jednakosti unutar civilnog društva, neutralnost spotiče odupiranje društvenoj nepravdi priklanjanjem postojećim represivnim sistemima. Pod njom se može smatrati i neutralnost samog jezika i definiranja postignutih ciljeva. Naime, tek usvajanjem terminologije vezane za socijalnu pravdu u okvirima bibliotečke profesije vidljiva je jasna veza između aktivnosti bibliotekara i borbe za izgradnju jednakopravnog građanstva. Promicanje društvene pravde u okvirima profesionalnog djelovanja bibliotekara fokusira se ne toliko na preuzimanje termina, koliko na specifičnoj formi akcija proizašlih iz „snažne potrebe da bibliotečke i informacijske nauke razviju vlastito razumijevanje socijalne pravde.“ (Mathiesen 2015, 199). Ovakvo gledište tiče se proširivanja i usložnjavanja značenja informacijske službe, odnosno, jedinstvenog koncepta društvene pravde koji se bazira na intelektualnim slobodama, pristupu informacijama i jednakopravnosti u svakom smislu i dijelu procesa informacijskog usluživanja. Takav princip profesionalnog djelovanja naziva se „informacijska pravda“ koja „je višestruki koncept i odražava tri načina na koje se osobe mogu povezati s informacijama - kao tragači, kao izvori i kao subjekti.“ (Mathiesen 2015, 207). Pravo na informaciju ne uključuje samo pravo na pristup informacijama, već istovremeno i bivanje subjektom zabilježenih informacija.

Drugo promišljanje tiče se stajališta da je neutralnost općenito mit (Wenzler 2019, 56). Čak i neutralno djelovanje znači priklanjanje određenim političkim stajalištima, a pasivnost također polučuje rezultate makar oni bili vidljivi kroz statičnost, odnosno, nepostojanje promjene koja

ojačava postojeće stanje. Govoreći u kontekstu digitalnih medija, Toni Samek tvrdi da „pristranost nije jedini neprijatelj objektivnosti; izvještavanje koje odluči da ostane 'neutralno' stvaranjem suprotstavljenih strana, na svoj način još je opasnije.“ (Samek 2005, 10). Ako se ovakvo razmišljanje primijeni na sve profesije u vezi sa diseminacijom informacija putem različitih medija, jasno je da zagovarana objektivnost predstavljena kao nepristrasnost prilikom rukovanja sa informacijama i načinima izgradnje kolekcije otvara polja za diskusiju. Doslovno shvatanje IFLA-inog Etičkog koda za bibliotekare i druge informacijske stručnjake zanemaruje činjenicu da bibliotekari igraju ulogu u odnosima moći, jer „nijedna moć nije neutralna“ (Lankes 2016, 69). Stojeći u službi keriranja znanja zajednice, bibliotekari postaju akterima društveno konstruiranog znanja, odnosno, određenih oblika diskursa¹⁸, sprovode određene diskursivne prakse i zauzimaju poziciju u društvu koja (nikada) nije neutralna, čak i kada se takvom predstavlja.

Posmatrajući stanje u bh. kontekstu bibliotečke profesije u periodu od završetka rata, ne čini se suvišnim istaknuti i ponovo pobliže demitologizirati neutralnost bibliotekara s obzirom na vidljiv nedostatak društvenih i profesionalno odgovornih akcija kao i prisustvo pasivnosti, ključnog uzroka zbog kojeg se bibliotekari još uvijek zatvaraju u niše tradicionalnih bibliotečkih poslova i njihovog konzervativnog načina obavljanja. Tome dodatno pogoduje i sam politički ambijent koji ingerencije obrazovanja i nauke stavlja na njene, etnički homogene, entitetske, odnosno, kantonalne nivoe, što uz sveopću dominaciju partitokratskog posjedovanja javnim ustanovama (Zgodić 2009, 385) pridodaje neutralnosti jednu posebnu dimenziju – neutralnost je sada odrednica politizacije – ideološke pozicije i nepotističke prakse kadrovskih politika vladajućih stranaka spram javnih ustanova koje kontrolišu i u koje zapošljavaju svoje, veoma često nestručne, ali lojalne kadrove. Njihovim se egzistencijalnim zbrinjavanjem kupuje socijalni mir i onemogućava bilo kakav kritički ili subverzivni potencijal na polju javnog.

---

¹⁸ Prema Michelu Foucaultu, diskurs predstavlja način na koji se svijet politički vidi, objašnjava i oblikuje.

2.2. Odnosi moći i kritičko pozicioniranje

Profilirajući se kroz odnos spram profesionalnih obaveza, bibliotekari i informacijski stručnjaci nezaobilazno ulaze u krugove odnosa moći u društvu. Vodeći se teorijom Michela Foucaulta o diskurzivnim praksama kao modelima proizvodnje određenog oblika znanja društvenih nauka čiji proces etabliranja nikada nije jednostavan, već se prožima sa i djeluje kroz različite institucije, „transmisije, difuzije i pedagoške forme“ (Foucault 1977, 200), bibliotekari nisu neutralni izuzeci, već agensi javnog znanja, konverzacije u zajednicama i na koncu poštivanja ljudskih prava.

Pozivanje na neutralnost i objektivnost, uz istovremeno favoriziranje pojedinih kompleksa znanstvenog znanja utemeljuju zaključak o političkoj pristrasnosti u procesu filtriranja izvora i njihovog potenciranja spram izostavljenih, zanemarenih i nepravedno isključenih informacija: „Konstituiranje specifičnog polja znanja je politički čin koji istovremeno konfigurira polje neznanja.“ (Frohmann 1992, 18). Tim pristupom smanjuje se mogućnost za proširivanje korisničkih skupina, njihov prelazak iz pasivnih konzumenata u aktivne građane, članove/ice društvene zajednice, kao i izlazak iz ustaljenih okvira mišljenja, te kreiranja novih modela znanja kroz dijalog što bi u konačnici odgovaralo demokratizaciji društva.

Neupitno je da li se biblioteke kao državne, javne i privatne institucije postavljaju centrima određenog oblika moći oslikavajući širi društveni, dominirajući kontekst spram pitanja šta jeste, šta treba učiti u okviru kolekcije i distribuirati se kao javno znanje, ali potrebno je uvidjeti implikacije koje takvo pozicioniranje biblioteka proizvodi za samu njihovu reputaciju.: „Neatraktivni i omalovažavajući stereotipi doživljavaju se kao vježba moći (ili 'simboličkog nasilja'), ironično / kontradiktorno odigrana protiv 'opasnosti' nekontroliranog diskursa kontra kojeg biblioteke kulturno treba da postanu proboj. Ovdje se ironije vode u oba smjera jer biblioteke / bibliotekari prakticiraju moć putem organizacijskih principa / nasilja institucija, ali se sami obesnažuju. Moć - i ono što predstavlja profesionalno znanje i praksu - postaje ključni element koji treba otkriti (obično analizom diskursa).“ (Buschmann 2007, 13). Posljedično polazištu da su biblioteke unaprijed i stoga nepromjenjivo negativno konotirane jer nose etiketu centara intelektualne, obrazovne, ali i političke moći koji ne mogu izbjeći nužnosti “cenzuriranja kulturnog identiteta“ (Medak i Mars, 2020) podupiranjem samo dominirajućeg i hegemonijskog, a odbacujući drugo,

marginalizirano, obesmišljava se svaka mogućnost promjene i diskredituje se profesionalna odgovornost kontinuiranih diskusija i djelovanja s ciljem rada na promjenama. Uzimajući u obzir takvu strukturalnu, sistemsku nejednakost koja se penetrira kroz biblioteke kao institucije, možda je svrsishodnije fokusirati se na bibliotekara jer njegovo djelovanje ako ne unutar, onda izvan institucije može ponuditi drugačiji, napredniji i etičniji odnos spram postojećih socijalnih struktura.

Kritičko promišljanje bibliotekara i informacijskih stručnjaka moguće je razumjeti na dva načina; prvi se tiče gore spomenutog posmatranja biblioteka i njihovih zaposlenika kao centara moći, koji sve dok se vode pozitivističkim premisama, ostaju sljedbenicima krajnje spornih diskurzivnih praksi. Pozitivistička vizija uređene biblioteke uslovljava njeno viđenje kao racionalnog prostora. Ona „predstavlja, u institucionalnom obliku, konačnu realizaciju prostora na kojem svaki predmet unutar njega ima određeno mjesto i stoji u a priori odnosu sa svakom drugom stavkom. Racionalnost biblioteke na više načina predstavlja opis prirode idealiziran u institucijama pozitivističke znanosti.“ (Radford 1998, 617). Uređenost u ovome slučaju konotira težnju ka zadržavanjem reda i tišine; biblioteka postaje skladište informacijskih izvora čiji se doslovno raspored i metaforički sklad racionalnosti ne smiju poremetiti subjektivnim pristupom i učešćem korisnika/ca. Iako paradoksalno, ovako posmatrana biblioteka stoji nasuprot bibliotečkim korisnicima/cama koji svojim dolaskom u nju unose nered, iracionalno i *ludilo*. „Upravo Foucaultovo pomirenje biblioteke (racionalnog) s fantazijom (iracionalnim) čini osnovu alternativnog prikaza modernog bibliotečkog iskustva ovdje ponuđenog.“ (Radford 1998, 623). Vodeći se Foucaultovom teorijom, u biblioteci *fantastique*¹⁹ bibliotekar nije onaj koji posjeduje moć nad korisnikom insistiranjem na redu, već mu je data sloboda kritičkog čitanja, subjektivnog povezivanja različitih izvora dovodeći tako u pitanje racionalistički pristup. U njoj „više nema kanona kojem se obraća i koji ovladava. Sve je potencijalno vrijedno ili bezvrijedno, ovisno o njegovom položaju u privremenim kontekstima koji se stvaraju u pojedinačnim pretraživanjima

---

¹⁹ “Foucault (1961/1988) piše da su ‘ludilo’ [madness] i ‘ne-ludilo’ [non-madness], ‘razlog’ [reason] i ‘ne-razlog’ [non-reason] neraskidivo uključeni: nerazdvojni su u trenutku kada još ne postoje i postoje jedno za drugo, u odnosu jedan prema drugom, u razmjeni koji ih razdvaja’ (p.x). Foucault (1967./1977.) provodi sličnu analizu koja se izravno odnosi na moderno iskustvo biblioteke u ‘La Bibliotheque Fantastique’, koja se izvorno pojavila kao pogovor njemačkom prijevodu Gustavea Flauberta (1874/1980) ‘La Tentation de Saint Antoine’ (‘Iskušenja svetog Antonija’). U ovom eseju Foucault oslikava ‘biblioteku’ i ‘fantaziju’ kao dosad polarizirane pojmove i okuplja ih kako bi dobio uvažavanje Flaubertova teksta.” (Radford 1998)

biblioteke. Svaki izvor ima istu težinu i vjerodostojnost kao i svaki drugi. Nijedna vlast nije "privilegirana" nad bilo kojom drugom.“ (Radford 1998, 361).

Drugi tip kritike već u startu računa s činjenicom da nije moguće obezbijediti potpunu ravnopravnost, što ne isključuje slijed poštivanja ljudska prava. Da bi se usvojio princip demokratizacije znanja, pojam kritičkog bibliotekarstva nadopunjuje misije tradicionalnog pristupa zahtjevima savremenog okruženja i postaje neophodna vodilja bibliotečke profesije dvadeset i prvog vijeka. kako bi se usvojio princip demokratizacije znanja. Nastao 60-ih godina prošlog stoljeća, ovaj termin saglediv je i sa nekoliko međusobno povezanih uglova — on u fokus pažnje stavlja aktivnosti kritičkih bibliotekara, u prvom redu usmjerenih na:

(...) subvertiranje dominantne profesionalne kulture, preispitivanje bibliotečkih kanona, revidiranje bibliotečkih politika, te vrijednosno utemeljivanje na oponiranju svim oblicima cenzure i monopolizacije znanja. Posezanje za prefiksima poput kritičko, progresivno, radikalno, anarhističko ili feminističko bibliotekarstvo, imalo je taktičku ulogu skretanja pažnje na važnost političkog razumijevanja vlastitog identiteta (Hibert 2017, 24).

Ne samo da zahtjevi novog okruženja dovode do naglašavanja nedostatnosti tradicionalnih vrijednosti profesije, već je etička obaveza za kritičkim promišljanjem rada bibliotekara postojala otprije kao i “stavljanje zaštite ljudskih prava ispred drugih profesionalnih briga” (Šegota-Novak 2013, 110), ali se o njima nije detaljnije promišljalo zbog stepena “nezrelosti” društvenih postavki. Opće tendencije unutar pozitivističkog pristupa društvenih znanosti ostavile su utjecaj na naglašavanje naizgledne objektivnosti. “Na primjer, neutralnost vrijednosti središnji je kvalitet tradicionalnih liberalnih društvenih znanosti i visoko je cijenjena kao profesionalna perspektiva za bibliotekare.” (Dick 1995, 217). Tek podsredstvom političkih pokreta i borbi za jednakost početkom druge polovine prošlog stoljeća te oslobađanjem od ustaljenih nacionalnih, rasnih vjerskih, rodničkih te ideoloških razlika i barijera, iskristalizirala se i “kultura kritičkog bibliotekarstva koja bolje podržava osnovne vrijednosti biblioteke i koja potiče i promovira aktivno sudjelovanje u rješavanju socijalnih problema” (Samek 2007, 7). Kada se o potencijalnim načinima rješavanja socijalnih problema jednakosti samo kritički promišlja, takva rasuđivanja ne proizvode nikakve učinke, a ako umjesto toga propitivanje posluži kao početna pozicija za pokretanje kasnijeg društvenog djelovanja, bibliotekari počinju upražnjavati kritičko-teorijske profesionalne premise.

2.2.1. *Na usluzi društvenim akcijama*

Postavljajući imperativ jednakopravnog pristupa za sve članove i članice zajednice, bibliotekari i informacijski stručnjaci trebali bi poštovati i sprovoditi principe ljudskih prava na inovativne i različite načine, a do sada je primijećeno da su “povijesno gledano, biblioteke pokazale nisku toleranciju prema riziku i snažnu tendenciju raspodjele ograničenih resursa vremena, novca i energije u područjima koja daju najveće rezultate” (Gustina i Guinnee 2017). Ulaganje ljudskih i materijalnih resursa za iznalaženje novih rješenja u cilju osnaživanje svih pripadnika/ica zajednice ponaosob, često podrazumijeva odustajanje od linije manjeg otpora. Drugim riječima, transformacija informacijske usluge odnosi se na prihvatanje društvenog aktivizma, a ne samo teorijskog zalaganja i borbe za društvenu jednakost već postojećim sredstvima koja ne donose očekivane rezultate. S druge strane Andrea Phelps skreće pažnju da “previše aktivizma može negativno uticati na poverenje i poštovanje zajednice i moglo bi ozbiljno utjecati na ulogu biblioteke u zajednici” (Lankes 2011, 235). Stoga, ovdje je riječ o distinkciji između privatnog i profesionalnog djelovanja, a kada je riječ o aktivizmu bibliotekara, on treba biti sproveden u okviru stručnih znanja i potencijala profesije, jer se na taj način stavlja pod okrilje borbe poznatim poslovnim sredstvima koja propisuje etički kodeks struke. S druge strane, pretjeran akcenat na aktivizmu može rezultirati zanemarivanjem čitavog spektra institucionalnih bibliotečkih poslova, pa je balansiranje između svih zadaća sa stalnim podsjetnikom na društveni aktivizam neophodno kako se profesionalne pozicije ne bi opteretile pretjeranim održavanjem jednog njenog segmenta.

Općenito govoreći, društveni aktivizam mogući je put ka postizanju društvene pravde za čiju se opstojnost bibliotekari bore vlastitim profesionalnim sredstvima ne odnoseći se neutralno, već kritički spram postojećih represivnih praksi. “Izazov je, naravno, u ostvarivanju ideala i apstrakcija ljudskih prava u realnim stvarnostima, poput umanjivanja socijalnih problema” (Samek 2007, 34). U kontekstu bibliotečke profesije i njenih etičkih odgovornosti, demokratizacija informacija postaje način na koji informacijski stručnjaci služe i pružaju podršku ostvarivanju uvjeta za poštivanje ljudskih prava gdje se društveni aktivizam sprovodi bibliotečkim sredstvima. Iz koncepta radikalnog bibliotekarstva postaje jasno da se pri uključivanju u aktivnosti zajednice, društveno odgovorni bibliotekari ne odriču nekih od tradicionalnih usluga, ali ih sada premještaju

u prostore izvan biblioteke i stavljaju u službu društvene pravde. Govoreći o radikalnom bibliotekarstvu, Melissa Morrone i Lia Friedman (2009) uočavaju kako “Članovi kolektiva Radical Reference nose svoje vještine i vrijednosti u vrednovanju resursa i donose ih zajednicama društvene pravde čiji su dio. Kada dosežu do aktivističkih zajednica, ne izbjegavaju se tradicionalne bibliotečke usluge.” (4). Izlazeći iz prostora biblioteke i sudjelujući u društvenim akcijama, bibliotekari nude tradicionalne službe na novim mjestima i pod novim okolnostima.

Jedan od primjera jeste i njihovo sudjelovanje u protestu Occupy Wall Street²⁰ iz 2011. godine u kojem se informacijski stručnjaci zbog subverzivnog angažmana i inovacije u pristupu obavljanju tradicionalnih poslova nazivaju radikalnim bibliotekarima nastavljajući tako tradiciju radikalnog, progresivnog i kritičkog bibliotekarstva počevši od -60-ih i '70-ih godina:

“Biblioteka protesta” (koja se ponekad naziva i “privremena biblioteka”, ”biblioteka otpora” ili ”biblioteka okupacije”) je fizička biblioteka smještena u privremenom aktivističkom taboru kao što je Zuccotti Park, njujorški prostor za vrijeme Occupy Wall Streeta u 2011. godini. Životni vijek protestne biblioteke obično je vrlo kratak i traje od dvije do tri sedmice ili do dva ili tri mjeseca. Nastaje spontano, i iako se obično nalazi na otvorenom javnom prostoru, biblioteka brzo okuplja zbirku od nekoliko hiljada fizičkih knjiga kroz donacije i volonterizam. Tada se suočava s izazovom organiziranja i zaštite knjiga. (Frances 2017, 315).

Funkcija bibliotekara u ovakvim tipovima privremenih, protestnih biblioteka jeste upravo selekcija, organizacija, održavanje i diseminacija prikupljenih informacijskih izvora, odnosno, obavljanje standardnih bibliotečkih poslova na netipičnom mjestu u vanrednim okolnostima alternativnih okupljanja koja imaju za cilj artikulaciju potrebe za poboljšanjem trenutnog društvenog stanja. Tako bibliotekari-aktivisti uzimaju učešće u podrivanju postojećih premisa i aktivno sudjeluju u procesima društvenih promjena podsjećajući na prava intelektualnih sloboda, te u specifičnim prilikama osnažujući biblioteku kao svojevrsnu “privremenu autonomnu zonu”.²¹

---

²⁰„Occupy Wall Street (engl. 'Okupiraj Wall Street' ili 'Okupirajmo Wall Street') naziv je za kontinuiranu protestnu akciju koja se od 17. septembra odvija na ulicama New Yorka, odnosno demonstracije protiv vodećih američkih banaka i multinacionalnih korporacija koje njihovi sudionici drže odgovornima za naglo osiromašenje svjetskog stanovništva i druge štetne efekte globalne finansijske krize.” (n.d. *Wikipedia*, s.v. “Occupy Wall Street”)

²¹Američki anarhistički aktivista i teoretičar Hakim Bey, po uzoru na nekadašnje piratske utopije kao informacijske mreže, razvija koncepte privremenih autonomnih zona (TAZ-a) kao oblika kontrahegemonijske moći i djelovanja koje nastaju neočekivano – na bilo kojem mjestu u bilo koje vrijeme – traju neko vrijeme i potom nestaju i pojavljuju se

Definirajući mrežu totalitetom svih informacija i komunikacijskih protoka, jednako online i offline, Hakim Bey osvjetljava način na koji takav vid sudjelovanja u pogledu informacija subvertira dominirajuće odnose moći na način da se mrežom informacija uspijevaju prenijeti informacije od jedne privremene autonomne zone ka drugoj koje se, poput nomadskog kampa, otvorenim, horizontalnim načelima koriste za ilegalne i pobunjeničke aktivnosti te predstavljaju njihov nužan uslov kontinuiteta (Bey 2003).

Kada se osvijesti nužnost njihovog prisustva u ovakvom tipu angažmana, ono što preostaje jeste iznalaženje najboljeg načina za saradnju sa zajednicom. Međutim, ukoliko općenito posmatramo pokušaje promicanja demokratizacije, a ne kroz oformljavanje specifičnih tipova biblioteka za vrijeme trajanja pojedine društvene akcije, javlja se pitanje kako i koji društveni problemi mogu biti umanjeni njihovim doprinosom. Uočavajući propuste izgradnje pravednije zajednice kako bi se njeni članovi/ice što više približili stanju jednakosti u društvu, postavlja se zahtjev za uvažavanjem prava kulturne raznolikosti.

3. Multikulturalizam u bibliotekama

Nakon sloma real-socijalizma '90-ih godina, između modernističkih naracija o kraju historije, trijumfa liberalnog kapitalizma i postmodernističkih fantazija o kraju velikih naracija – *multikulturalizam* u novom okruženju iznova dobija na društvenoj atraktivnosti, kao globalni politički projekat – bilo da se sve intezivnije ispoljavajuće raznolikosti afirmiraju u formi novog građanstva (Kymlicka 1995) ili ih se, pak, gleda s nepovjerenjem (Huntington 1993). Multikulturalizam postaje credo globaliziranog svijeta – u njemu se najbolje upisuje logika novog vremena fluidnosti, brzine i rasplinjavanja prostora i vremena – u susretima različitih kultura, upoznavanju drugog i prevazilaženju granica. Uskoro su se u javnim bibliotekama počele puniti police sa literaturom o multikulturalizmu, bibliotekari su iščitavali priručnike, a on je postao neodvojiv fenomen ne samo za politiku i demokratsko društvo, već i za biblioteke – sa migrantima, LGBT+ pokretom, zahtjevima za prava crnaca, vjerskih manjina i sl., čini se kako on nikad nije bio aktuelniji i življi – a istovremeno, samo mrtvo slovo na papiru.

---

opet – nekad i negdje, ali na drugom mjestu i drugoj lokaciji, neočekivano i nenajavljeno – na taj način bježeći od dominantnih i hegemonskih odnosa moći. (Bey 2003)

Bez preciznijeg određenja pojma kulture suženo je razumijevanje pozicije biblioteka i obaveza bibliotekara u multikulturalnom okruženju. Značenja kulture u savremenom okruženju znatno je otežano tim prije jer su joj se povijesno gledano mijenjala, dodavala i usložnjavala određenje, a Raymond Williams smatra da je kultura jedna od dvije ili tri najkompleksnije riječi u engleskom jeziku (Williams 1985). Kontinuirano širenje opsega pojma *kultura* dovelo je do zanemarivanja izvornog značenja latinske riječi *colere* kao rasta u agrikulturnom smislu, a istovremeno do potenciranja modernih konotacija ideje ljudskog progresa. Ne postoji koncenzus oko toga da li svi materijalni i duhovni proizvodi spadaju pod kulturu, a baveći se upravo tim pitanjem, ideja kulture koncem dvadeset i prvog stoljeća postaje kompleksnije nego ikada prije jer je postmoderna naglasila okrenutost aktuelizacija marginaliziranih perspektiva.

Prema Općoj deklaraciji o kulturnoj raznolikosti kultura bi bila „skup različitih duhovnih, materijalnih, intelektualnih i emocionalnih obilježja društva ili neke društvene skupine. Ta kultura obuhvaća životne stilove, načine života u zajedništvu, vrijednosti, tradiciju i vjerovanja (...), a odbrana kulturne raznolikosti je etički imperativ“ (Opća deklaracija o kulturnoj raznolikosti 2001). Kulturna raznolikost tiče se odnosa različitih kulturnih skupina, uslovljava njihov daljnji razvoj, shvatanje i aktivnosti vezane za upražnjavanje pojedinačnih, ali i produkta njihove korelacije. Multikulturalnost se tako nameće kao „suživot različitih kultura, gdje kultura uključuje rasne, religijske ili kulturne skupine te se očituje u običajima, kulturnim pretpostavkama i vrijednostima, načinima razmišljanja i komunikacije.“ (IFLA 2010, 11)

Biblioteka kao mjesto susreta, podrške znanju kroz konverzaciju i promicanja jednakopravnosti svih pripadnika/ica društva može pridonijeti razumijevanju kulturne raznolikosti u njenom najširem značenju. IFLA-ine Smjernice za bibliotečke usluge u multikulturalnim zajednicama (2010) nude preporuke kako promovirati jednakost i valjan pristup informacijama svim korisnicima/icama:

- pružati usluge svim članovima zajednice bez diskriminacije na temelju kulturnog i jezičkog nasljeđa,
- osigurati informacije na odgovarajućim jezicima i pismima,
- omogućiti pristup širokom izboru građe i usluga koje su odraz svih zajednica i potreba,
- zapošljavati osobe koje će odražavati raznolikost zajednice i biti osposobljene za rad i pružanje usluga u raznolikim zajednicama (15-17).

Iz navedenih smjernica vidljivo je da bi podrška multikulturalizmu u bibliotekama funkcionirala, treba obuhvatati nekoliko segmenata; informacijsku uslugu i izvore usmjerene svim članovima/icama podjednako dostupne na njima pripadajućim jezicima, kao i bibliotekare i informacijske stručnjake svjesne profesionalne odgovornosti poštivanja ljudskih prava. Ovakav tip informacijskog usluživanja nije tek dio dopunskih modela poslovanja, već je inkorporiran u krovne vrijednosti profesije i obavezne zadaće što se prepoznaje kao univerzalni pristup i način postizanja interkulturalnog dijaloga.

Iako su oba pojma često u sinonimnoj upotrebi, njihov odnos je više uzročno-posljedični. Obrativši pažnju na korijen prefiks *multi* koji u latinskom jeziku znači *mnogo*, a *inter* nosi značenje *između*, korijen riječi *kultura*, posljedično tome prisvaja drugačija, ali ne sasvim oprečna značenja jer se međusobno nadovezuju.

“Život u multikulturalnoj zajednici, dakle zajednici u kojoj na istom prostoru žive pripadnici različitih kultura, ne znači i da postoji interkulturalni dijalog jer on podrazumijeva interaktivan odnos među različitim kulturama. Multikulturalizam i interkulturalizam međusobno se nadograđuju i nadopunjuju, jer multikulturalno društvo mora težiti uspostavi odnosa i dijaloga među kulturama, a interkulturalizam kao postignuti odnos povratno izgrađuje multikulturalno društvo.” (Stričević 2009, 200) iako bi se njihov odnos mogao shvatiti kao uzročno-posljedični jer je za omogućavanje interkulturalnog dijaloga potrebna prvo izgradnja multikulturalne zajednice, dijalog između različitih kultura također uslovljava daljnji razvoj kulturne raznolikosti.

Definiranje i detaljnije određivanje strategija za razvoj interkulturalnog dijaloga uveliko olakšava bibliotekarima promicanje kulturne raznolikosti, razmjenu znanja pripadnika/ica različitih kulturnih skupina kao i osvještavanje nužnosti davanja glasa i prostora u demokratnim procesima.

3.1. Podrška kulturnoj raznolikosti

Bilo koji oblik komunikacije između članova/ica različitih kulturnih skupina ne mora označavati interkulturalni dijalog, već on predstavlja ideal koji se teži postići njihovim ravnopravnim učešćem i razmjenom znanja. Često se umjesto toga misli da će dijalog sam po sebi razriješiti društvene probleme: “Ukoliko dođe do dijaloga, smatra se, doći se i do razumijevanja i suživota među neprijateljima.” (Peović Vuković 2016, 101). Multikulturalno društvo ne

podrazumijeva automatski dijalog između različitih kultura, a svaki susret u “zoni kontakta” (Pratt 1991) nema za posljedicu razvoj interkulturalizma. Zonom kontakta označavaju se “društveni prostori u kojima se kulture međusobno susreću i sukobljavaju, često u kontekstu izrazito asimetričnih odnosa moći, kao što su kolonijalizam, ropstvo ili posljedice kakvi su živjeli u mnogim dijelovima svijeta danas” (Pratt 1991, 92).

Zbog sukobljenih mišljenja, stavova, navika te diferenciranih načina upražnjavanja kulturnih praksi, skupovi međusobno suprotnih pojedinaca većinom neće jednostavno i sami od sebe proizvesti okruženje u kojem je moguće razmjenjivati znanja. “Ti sukobi i veze zabilježeni su u mnogim vrstama pisanja - nekim formalnim i javnim, nekim neformalnim i osobnim; neke stvaraju oni na dominantnim društvenim položajima, druge pripadnici marginaliziranih kultura” (Torrel 2010, 192). Pogrešno bi bilo tvrditi da jedino dominantni članovi/ice proizvode forme kulturnih praksi koje su odgovorne za procese sukobljavanja. Umjesto toga, konfliktne situacije nastaju kao produkt onih koji se nalaze u dominantnim pozicijama, ali i onih sa skrajnutim društvenim ulogama. Imajući u vidu da je primarna određenost zone kontakta kada je riječ o susretu kulturno raznolikih uglavnom negativno konotirana jer asocira na potencijalni konflikt posredstvom višeglasja, izazov za bibliotekare predstavlja unapređenje njenih potencijala i pomjeranje fokusa na pozitivne aspekte; uvažavanje raznolikosti, razmjenu znanja i organizovanje zajedničkih aktivnosti. Kako bi se postigao cilj pretvaranja potencijalno konfliktne zone kontakta u zonu međusobnog razumijevanja i uvažavanja, ključnu funkciju ima osmišljavanje i redefiniranje informacijskih usluga.

Jasno određeni tipovi informacijskih usluga i aktivnosti biblioteke u procesima zalaganja za opstojnost i napredak multikulturalne zajednice postavljaju temelje da se kulturna raznolikost koja je “neraskidivo povezana sa temeljnim bibliotečkim vrijednostima” (Samek 15) održi kao takva. Stoga je uvijek poželjno pokušati strukturirati procese osnaživanja kroz pojedine skupine aktivnosti. Maja Branka, Dominika Ciešlikowska i Lena Rogowska (2015) klasificiraju modele aktivnosti u tri skupine: “1. inkluzivne aktivnosti (uobičajene), 2. aktivnosti osnaživanja (posvećene) i 3. aktivnosti za povećanu vidljivost (naglašavajući prisutnost)” (70). Ovi modeli aktivnosti nisu shvaćeni u hijerarhijskoj strukturi, odnosno, kao prioriteti od višeg ili manjeg značaja, već međusobno ovisne, srodne i podrazumijevajuće djelatnosti sa ciljem postizanja

jednog, inkluzivnog cilja – izgradnje multikulturalnog društva i osnaživanja interkulturalnog dijaloga.

Prva skupina aktivnosti “odnosi se na ponudu koja je upućena svim skupinama. Stvaranje prilika za sudjelovanje manjinskih skupina ključni je faktor. Važno je da predstavnici raznih manjina pronađu zbirke koje predstavljaju njihovu kulturu i jezik u svojoj biblioteci i da imaju pristup informacijama na jeziku koji im je draži. Proširenje zbirki dodavanjem publikacija zanimljivih manjinskim skupinama također će biti rješenje.” (Branka, Ciešlikowska i Rogowska 2015, 71).

Formulirajući faktor inkluzije manje prisutnih članova/ica zajednice, poboljšava se balans između dominantnih skupina i onih koji su zbog njihove nadmoći skrajnuti izvan centra zanimanja, usluživanja i vidljivosti. Drugačiji pristup prema manjinskim i marginaliziranim uvođenjem navedene karike modela takav odnos postaje obavezujući i uobičajem zbog čega se smatra da se ovakve aktivnosti potpadaju pod svakodnevne, tipične i nimalo jedinstvene profesionalne obaveze.

Drugi dio modela aktivnosti je “upućen kulturnim skupinama, odgovarajući njihovim specifičnim potrebama (koje proizlaze iz statusa manjinske skupine)” (Branka, Ciešlikowska i Rogowska 2015, 70) Okrenut ka uslugama namijenjenim nedominantnim članovima/icama zajednice, pored uobičajenih aktivnosti, ukazuju se i posvećene kao vrsta specifičnih usluga i nadopune podrazumijevajućim imajući u vidu neravnopravan status takvih korisnika/ica biblioteke.

Posljednji dio aktivnosti formira se oko ideje naglašavanja prisustva zanemarenih skupina, a izvršava se pomoću “više aktivnih formi” (Branka, Ciešlikowska i Rogowska 2015, 71). Kada se ovaj princip pobliže objasni, vidljivo je kako također označava i najvišu formu dopunskih usluga kao najviši stepen prethodne dvije kategorije djelovanja. Treći dio aktivnosti također osigurava da mogući propusti pri jednakopravnom pristupu budu svedeni na minimum jer aktivne forme označavaju društveni aktivizam u korist manjinskih i marginaliziranih skupina, dok se prve dvije skupine još uvijek tiču tradicionalnih zadaća bibliotekara.

3.1.1. Jednakost ili osnaživanje?

Iz prethodnog modela aktivnost i podjele na tri osnovna tipa djelovanja bibliotekara ka jednakopravnom pristupu i demokratizaciji putem podrške ljudskih prava, uočava se dihotomija, ali i relacija kada su u pitanju tipovi usluživanja. Pokušavajući balansirati između tradicionalnih i novih usluga, bibliotekari se često susreću sa dilemom da li promicati jednakopravnost svih korisničkih skupina ili se fokusirati na osnaživanje manjinskih i marginaliziranih članova/ica društva. “Neke od biblioteka svih tipova, međutim, preispituju ulogu koju igraju u svojoj zajednici, postavljajući pitanje je li još uvijek dovoljno dobro omogućiti jednak pristup ili je vrijeme za aktivni pravedan pristup koji se usredotočuje na osnaživanje manje moćnih i pojačavajući glasove nećujnih.” (Gustina i Guinnee 2017). Uobičajene djelatnosti jednakopravnog pristupa i usluga transmitiranih ekvivalentno ka dominantnim i marginaliziranim istovremeno već u samom početku biva problematičan jer početne pozicije iz kojih dominantni i marginalizirani *progovaraju* nisu približne, te se shodno tome prema njima treba drugačije odnositi.

Umjesto prostog odjeljivanja tradicionalnih vrijednosti izričito kroz jednakost i neutralnost, od novog bibliotekarstva okrenutog ka osnaživanju, uviđanje njihove uslovljenosti postavlja temelje za razvoj novog, objedinjenog koncepta. Drugim riječima, novo razmišljanje ide u pravcu gdje se jednakost pojavljuje kao posljedica premise osnaživanja što je moguće iščitati iz primjera u kojem se biblioteke pojavljuju kao centri za jačanje promicanja prava i jednakosti žena: “osnaživanje žena i djevojčica s odgovarajućim pristupom informacijama, vještinama, infrastrukturi i razumijevanju, knjižnice mogu pomoću iskorjenjivanju rodnih nejednakosti i ekonomskog siromaštva.” (Strand 2018, 2). Usluge za postizanje jednakosti kroz osnaživanje ne završavaju se samo nuđenjem pristupa informacijama, već uključuju i unapređenje za njihov pronalazak, ispravno čitanje, tumačenje i vrednovanje što potpada pod koncept informacijske pismenosti: “Informacijska pismenost je srž cjeloživotnog učenja. Ona omogućuje ljudima u svim segmentima života da učinkovito pretražuju, koriste i stvaraju informacije kako bi postigli svoje lične, socijalne, profesionalne i obrazovne ciljeve. To je osnovno ljudsko pravo u digitalnom svijetu i promiče socijalnu uključenost svih nacija” (Aleksandrijska proklamacija o informacijskoj pismenosti i cjeloživotnom učenju 2006, 3). Kada se na tradicionalni koncept informacijske pismenosti primijeni kritičko mišljenje, njegovo značenje i misija se proširuju na sam informacijski kontekst. U tom slučaju više nije riječ samo o ispravnom korištenju, pronalasku,

selekciji informacija za ostvarivanje ličnih aspiracija i boljeg pozicioniranja u društvu, već se preispitujući samo informacijsko okruženje koje je dovelo do trenutnog stanja pokušava na njega utjecati:

Kritička informacijska pismenost traži od bibliotekara da rade sa svojim korisnicima i zajednicama na zajedničkom istraživanju političkih, socijalnih i ekonomskih dimenzija informacija, uključujući njihovo stvaranje, pristup i upotrebu. Ovaj pristup informacijskoj pismenosti nastoji uključiti učenike u bolje razumijevanje sustava ugnjetavanja, istodobno identificirajući mogućnosti za djelovanje nad njima. (Fister 2013).

Kada Barbara Fister u članku “Practicing Freedom in the Digital Library: Reinventing Libraries” govori o kritičkoj informacijskoj pismenosti, prvenstveno misli na izmjenu rada sa učenicima u školama i visokoškolskim bibliotekama. Ipak, ovaj koncept primjenljiv je i na druge vrste biblioteka jer sve one kontinuirano posreću pred izazovom kritičkog odnosa spram poticanja kulturne raznolikosti putem učvršćavanja prava manjinskih i marginaliziranih skupina.

Sve u svemu, istraživanje kritičke pedagogije i kritičke informacijske pismenosti postavljaju važnost dijeljenja moći i ovlasti te daju legitimitet živim iskustvima tradicionalno marginalizovanih zajednica. Kritička pedagogija može poslužiti kao sredstvo za dekonstrukciju sistema i institucija koje tradicionalno služe kao čuvari kapija na načine koji su uskraćivali pristup i promovirali ugnjetavanje te marginalizirane populacije. (Graves, McGowan i Sweet 2010, 165).

Biblioteka nad marginaliziranom populacijom ne mora eksplicitno provoditi hegemonijske odnose jasnim politikama i misijama u kojima nema pomena njihovoj podršci, već upravo onako kako to čine i pojedine druge institucije – ne dozvoljavajući pristup ili služenje javnim dobrima, kao ni jednakopravne mogućnosti učestvovanja u društvenom životu što je moguće iščitati iz primjera rodni regulacija i isključivanja žena iz određenih društveno-ekonomskih konteksta. Kako bi se unutar vlastitog javnog prostora otvorio procjep u koji upadaju sve mogućnosti osnaživanja marginaliziranih, dovoljno je da biblioteka ograniči participaciju i poticanje prava nedominantnih grupa korisnika/ica.

Pitanje participacije uslovljeno je društvenom pravdom, a specifično u slučaju biblioteka, informacijskom pravdom koja podrazumijevajući tri aspekta i uloge u kojima se mogu pronaći

korisnici/ce; kao *tragači, izvori i subjekti informacija*, naglašava potrebu i podupire uključivanje članova/ica.

Da bi se tretirali pravedno kao tragači informacija, osobe bi trebale imati jednak pristup informacijama: to se naziva distributivna pravda. Da bi se tretirali pravedno kao izvori informacija, osobe bi trebale imati jednake šanse da doprinesu proizvodnji i pružanju znanja: to se naziva učesnička pravda. Da bi se tretirali pravedno kao subjekti informacija, osobe bi trebale biti pošteno prikazane u cjelokupnom nizu informacija: to se naziva pravda prepoznavanja. (Mathiesen 2015, 207).

Tri aspekta informacijske pravde iako se baziraju na različitim segmentima profesionalnog djelovanja, imaju zajedničku nit i međusobno su uslovljeni jer proizilaze jedan iz drugog na način da pristup, participacija i prepoznavanje zajedno čine objedinjen koncept društveno odgovornog djelovanja podrške kulturnoj raznolikosti.

Tako, nastavlja Mathiesen, distributivna pravda “pridonosi pravdi prepoznavanja stvaranjem informacijskog okruženja koje je dobrodošlo svim ljudima i pružanjem informacija potrebnih za ispravljanje lažnih podataka i stereotipa. Informacijske usluge mogu podržati participativnu pravdu pružajući mogućnosti marginaliziranim pojedincima i skupinama da se izraze. Pravo sudjelovanja može pridonijeti distributivnoj pravdi pružanjem više izvora relevantnih informacija za zajednicu i davanjem svih članova zajednice - posebno onih čiji su interesi često zanemareni - glas u dizajniranju i provedbi informacijskih usluga kako bi se osigurala relevantnost i djelotvornost tih usluga.” (Mathiesen 2015, 207-208).

Kako bi distributivna pravda bila ostvarena kroz mogućnost pristupa informacijama svim članovima/icama tako da ruši stereotipe o drugom i drugačijem, potrebno je da u procesu iznošenja participativne pravde marginalizirane skupine uzmu učešće u procesu podrške informacijskoj pravdi kroz vlastite izvore, ali i participiraju u procesima izgradnje kolekcije.

3.2. Promicanje prava marginaliziranih skupina

Evropski institut za ravnopravnost marginalizirane grupe definira kao:

različite skupine ljudi unutar određene kulture, okruženja i tradicije za koje postoji opasnost od višestruke diskriminacije zbog međutjecaja različitih osobnih značajki ili obilježja kao što su spol, rod, dob, etnička pripadnost, vjera ili uvjerenje, zdravstveno stanje, invaliditet, seksualna orijentacija, rodni identitet, stupanj obrazovanja ili primanja, te život na različitim zemljopisnim područjima.

Podrška pravima različitih identitarnih skupina uslov je izgradnje civilnog društva. Pri tome, marginalizirane grupe zahtijevaju poseban tretman u smislu potenciranja učešća i jednakosti zbog problema njihovog odnosa spram dominirajućih grupa. Kako bi se umanjili učinci diskriminacije na osnovu rodnog identiteta, seksualne orijentacije, invaliditeta, itd., proizlazeći prijepor između marginaliziranih grupa spram dominirajućih i hegemonskih pozicija, lakše je razumjeti ako se preciznije odrede uzroci zanemarivanja njihovih prava.

Jedan od razloga kontinuirane marginalizacije pojedinih grupa jeste što čak i nakon osvještavanja kontraproduktivnosti neutralne pozicije za izgradnju civilnog društva, bibliotekari i informacijski stručnjaci neke tipove diskriminacije mogu uvidjeti i prepoznati bolje ili lošije od drugih, a potom pokušati djelovati protiv njih, ili nastaviti zaustupati neutralnost spram određenih oblika marginalizacije. Istraživanje o bibliotečko-informacijskim uslugama za korisnike s invaliditetom u bibliotekama organizacionih jedinica Univerziteta u Sarajevu²² koje je provedeno u februaru 2019. godine, utvrdilo je da “ponuđene komentare karakterizira snažna senzibiliranost bibliotečkog osoblja o pravima osoba sa invaliditetom, što su upravo ohrabrujuće pretpostavke redefiniranja informacijskih usluga u anketiranim bibliotekama odnosno implementacije svih principa univerzalnog dizajna u bibliotekama predmetnog prostora visokog obrazovanja” (Hajdarpašić i Madacki 2019, 222). Iako su istraživanjem bile obuhvaćene biblioteke visokoškolskih institucija sa fokusom na (ne)postojeće potrebe i trenutne kapacitete usluga za osobe sa invaliditetom, već samo odsustvo analiza, istraživanja te usluga i konkretnog učešća u

---

²² „Istraživanje o bibliotečko-informacijskim uslugama za korisnike s invaliditetom realizirano je korištenjem online ankete kreirane na Google docs platformi, a koja se sastojala od nekoliko kategorija (...). Anketa je u februaru 2019. godine upućena bibliotekama 31 organizacione jedinice Univerziteta u Sarajevu, pri čemu je 27 biblioteka repliciralo, te ponudilo kompletne odgovore i/ili komentare na anketna pitanja“. (Hajdarpašić i Madacki 2019, 219)

društvenim akcijama koje se odnose na druge diskriminirane grupe u bh. kontekstu, sugerira da se o preostalim konceptima poput rodnog identiteta i seksualne orijentacije posvećuje manje pažnje, odnosno, da se većina premisa novog bibliotekarstva nije još počela razmatrati. Tek nakon javljanja kritičke zainteresiranosti bibliotekara i informacijskih stručnjaka za potrebe svih marginaliziranih skupina, moguće je govoriti o potencijalnim načinima promicanja njihovih prava.

Toni Samek u knjizi “She Was a Booklegger: Remembering Celeste West” navodi primjer društvenog aktivizma u Sjedinjenim Američkim Državama koji može poslužiti kao uvid u jedan tip aktivnog djelovanja u korist diskriminiranih kategorija društva koje teži demokratskom uređenju. Nakon dokidanja novčanih sredstava saveznog finansiranja za izdavanje bibliotečkog magazina “Sinergija” u sklopu Javne biblioteke San Francisca, bibliotekarka Celeste West zajedno sa Elizabeth Katz i nekoliko drugih aktivistkinja osnova nezavisnu izdavačku kuću Booklegger Press:

Prva publikacija u Booklegger Pressu, “Revoltirajući bibliotekari” (1972) bila je odvažna antologija provokativnih eseja koje su uredili West i Katz. Knjiga na 158 stranica (s naslovnicom za cijenu od 2 američka dolara) osvojila je polje svojom raznolikom zbirkom slobodnih glasova bibliotečkih radnika o širokom rasponu tema: slika bibliotekara, bibliotečkih škola i obrazovanja, profesionalizma i predstavljanje tematskih naslova u Kongresnoj biblioteci, nedemokratske prakse rada u biblioteci, paraprofesionalna pitanja, homofobija, alternativne biblioteke, alternativno obrazovanje, usluge za odrasle za mlade, biblioteke za migrantske radnike i bibliotečko izdavaštvo (Samek 2010, 22).

Prihvativši da tadašnja dominantna politička struja u SAD-u ne prepoznaje značaj medijskog i informacijskog sadržaja koji promovira alternativne profesionalne prakse i skrajnute društvene diskurse, pojedini bibliotekari '70-ih godina odlučuju se za nastavak rada koji nije vezan uz budžet institucije. Državna, a samim time i institucijska odluka da se uskrate novčana sredstva za ovakve projekte nije posljedica općeg smanjenja sredstava i generalno manjka materijalnih priliva, već je riječ o politikama raspodjele postojećih novčanih resursa.

Dominantni diskursi sredstva ne usmjerava ka podršci društvene različitosti i njima sljedbene jednakosti, jer su oblici univerzalnosti uvijek hegemonijski nastrojeni (Laclau 1999). Tezu koju Ernesto Laclau i Chantal Mouffe razvijaju u svom fundamentalnom djelu, “Hegemoniji i socijalističkoj strategiji” jeste ideja o tzv. agonističkoj demokratiji kao obliku radikalne

demokratske politike. Za razliku od liberalnog poimanja demokratije koja je u svojoj osnovi zasnovana na univerzalnom koncezusu koji počiva na razumu, agonistički shvaćena demokratija dovodi u pitanje mogućnost racionalno utemeljenog koncenzusa u ime imanentnosti sukoba unutar društvenih odnosa na kojima političko počiva. Na taj način, agonistička demokratija, prema Mouffe, priznaje “permanentost antagonističke dimenzije sukoba” (Mouffe 2016, 27), pa je i polje politike prije polje moći i antagonizma, nego deliberacije. Stoga, kako je konfiguracija “odnosa moći oko kojih je strukturano društvo (...) borba između suprotstavljenih hegenomijskih projekata koji nikada ne mogu biti racionalno izmireni” (Mouffe 2016, 28) potreban je institucionalni, demokratski okvir koji će omogućiti da takav pluralizam nikad ne završi u dihotomiji prijatelj/neprijatelj, već kompatibilan sa demokratijom samom.

S druge strane, kontrakturni pravci odupiru se superiornim klasama u “društvu spektakla”. Prema Guyu Debordu, ideološki aparat u neposretnoj je vezi sa težnjama ka univerzalizmu: “Čim ideologija – ta apstraktna pretenzija ka univerzalnom i sve iluzije vezane zanju – stekne priznanje u uslovima univerzalne apstrakcije i delotvorne diktature iluzija koji preovlađuju u modernom društvu, ona više nije voluntaristička borba fragmentarnog, već njegov trijumf” (Debord 2006, 55). Proces uopćavanja svih partikulariteta društvene zajednice konotira isključivanje svih njenih jedinstvenosti gdje se individualizmi i različitosti okreću u korist kapitalističkog ustroja. Državni ideološki aparat u kapitalističkim društvima savremenog doba funkcioniše kontrolišući druge društvene formacije i institucijske prakse poput “obrazovnog aparata, religijskog aparata, porodičnog aparata, političkog aparata, sindikalnog aparata, informativnog aparata, ‘kulturnog’ aparata” (Altiser 2009, 37). Ovakvi aparati represije međusobno su uvezani i ovisni jedni o drugima, jer kao zajedničkog sadržioca imaju “krovni državni (represivni) aparat” (Altiser 2009, 36). Uvidi o njihovoj međusobnoj uslovljenosti može se odnositi i na bibliotečku profesiju koja je najviše vezana uz informativni i kulturni aparat jer dozvoljavajući da politički aparat utječe na slobodan protok informacija i kulturnu raznolikost, zadržava neutralnu poziciju spram krovnog državnog aparata. Zbog determiniranosti državnog aparata i dominantnog seta vrijednosti društva koje reproducira ideologija, bibliotekari ne mogu izaći iz dominirajućih matrica koje profesionalizam i struka legitimirajući trenutni poredak, nastavljaju podržavati. Takav profesionalizam od bibliotekara često zahtijeva slijepo slijeđenje kodeksa i pravila o neutralnosti onemogućavajući participaciju marginaliziranih grupa u društvenom diskursu. Nasuprot ovom tradicionalnom pristupu, rad bibliotekara i informacijskih

stručnjaka na premještanju marginaliziranih diskursa u centar javne sfere daje doprinos učešću u pokušajima decentralizacije hegemonijskog sistema i prevazilaženju stereotipa u profesiji koji dodatno doprinose marginalizaciji korisničkih skupina posebice manjinskih grupa.

3.2.1. Stereotipi u profesiji

Čini se paradoksalnim da je upravo profesija koja je od '50-ih godina smatrana za *žensku profesiju* (Horvat 2020, 4) poklekla pred izazovima promicanja margine u centar javnog i društvenog diskursa. Djelovanje mita o *ženskoj profesiji* nije ostalo samo na nivou teoretiziranja, već se preselilo i u praksu. Ako se osvrnemo na stanje u bosanskohercegovačkim, regionalnim, ali i svjetskim bibliotekama, zateći ćemo poslovno okruženje u kojem većinu bibliotečkih pozicija zauzimaju upravo žene, dok se muškarci nalaze na primarno menadžerskim i direktorskim funkcijama biblioteka. Shana Higgins navodi da korijene ovakvog uvjerenja možemo pratiti sve do 1887. godine i “dijelom zahvaliti Melvilu Deweyju²³” koji je osnovao bibliotečki odsjek na Columbia Collegeu “prihvaćajući i aktivno regrutujući žene, i s oblikovnim uvjerenjem da su žene vrlo prikladne za rad u biblioteci” (Higgins 2017, 7). Prema Abigail Ayres Van Slyck, Higgins također navodi Deweyev citat: “Te prirodne osobine najvažnije u radu u biblioteci ... jesu tačnost, red (ili što već) nazivamo instinkt vođenja kućanstva), izvršnu sposobnost, a prije svega ozbiljnost i entuzijizam.” (Higgins 2017, 70). Uvjerenje da je bibliotečki posao zapravo ženski zbog njihove prirodne sklonosti ka ljubaznosti, tačnosti, intuitivnosti, tiče se same problematike između opozicije prirode i kulture.

Judith Butler započinje tekst “Rodne regulacije” propitujući pojmove poput normi kojima upravljaju regulacije i njihove razlike sa vanjskom regulativnom silom. Fokusirajući se na pitanja rodni regulacija, Butler skreće pažnju da nije isto postaviti pitanje kako se, s jedne strane, rod regulira, te kako se, s druge strane, kroz proces subjekcije proizvodi rod ako se u obzir uzme da on ne prethodi utjecajima općenite regulacije. Suprostavljajući se na izvjestan način teoriji Michela Foucaulta kako regulativna moć operira nad rodom i drugim društvenim normama, Butler konstatuje kako rod nije samo primjer i posljedica jedne krovne regulativne moći, već da podrazumijeva vlastiti sistem regulacija i nadziranja (Butler 2005). Ukoliko se biblioteka

---

²³Melwil Dewey (1851-1931) – američki bibliotekar i prosvjetni radnik koji je značajan jer je 1870. osmislio i sastavio prvu decimalnu klasifikaciju – sistem klasifikacije knjiga u bibliotekama koji se i danas primjenjuje u mnogim bibliotekama.

profesija predstavi kao *prirodno ženska*, pored činjenice da se ono što je društveno-kulturološki konstrukt o neminovnosti ženskosti koji uslovljava mišljenje da se upravo one trebaju baviti bibliotekarstvom, ovakav vlastiti sistem regulacija nije moguće lako dekonstruirati zbog čvrsto ustoličenog uvjerenja i kontinuiranih društvenih praksi u čijim rekreacijama učestvuju ne samo represivne težnje, nego i one koje su njima marginalizirane. Naime, samoregulaciju zadate norme moguće je razumjeti na dva načina; držeći se uvjerenja o ženskosti profesije zbog naturalistički determinirane senzibilnosti (čitaj *osjetljivosti* i *ranjivosti*) bibliotekarki, zatvaraju se prostori mogućeg inovativnog djelovanja koje bi moglo polučiti *snažne* društvene učinke i odupiranje zadatim okvirima profesionalnog djelovanja; standardizacija upražnjavanja represije od strane onih koji su njome zahvaćeni dovodi do toga da problem marginaliziranosti čini *začarani krug* društvenih praksi u kojem one podvrgnute rodnim regulacijama nastavljaju podupirati vanjske reduktivne oblike moći.

Drugim riječima, politike identiteta²⁴ funkcioniraju na način samoregulacija; da bi se marginalizirana grupa mogla boriti za priznanje, mora se najprije unutar sebe homogenizirati kako bi funkcionirala kao identitet jasno diferenciran od drugih. Takav će pristup tzv. *stratešog esencijalizma*, iako spornog, zagovarati autorice poput Gajtari Spivak – koja će se od njega kasnije, istina, i sama odreći s obzirom da “svaki esencijalizam, makar bio i strateški, podrazumeva razdvajanje onih koji su iz njega isključeni” (Kešejan 2016, 286). Shodno tome, odvojene identitarne borbe ne pokušavaju djelovati zajednički. Politike identiteta mogu zapasti u zabludu nužnog partikulariteta zbog tvrdnje da “najdublja i potencijalno najradikalnija politika dolazi izravno iz našeg vlastitog identiteta, nasuprot tome da radimo na zaustavljanju tuđeg ugnjetavanja.” (CR Collective 1983, 4).

Ovakva tvrdnja nije netačna jer borba za personalna prava može polučiti bolje rezultate od borbe za tuđa zbog osjećaja lične koristi, interesa i na koncu, pasioniranosti. Ipak, kada je riječ o bibliotekarima i bibliotekarkama te informacijskim stručnjacima/kinjama, takav pristup ne bi trebao biti primarna vodilja, jer profesionalne odgovornosti nalažu zalaganje za poštivanje ljudskih

---

²⁴ “Riječ je o sporovima vezanim za porijeklo pojma ‘politika identiteta’. Grupe ljudi crne rase, ženske grupe i gay i lezbijske grupe sve prisvajaju originalno autorstvo. Gotovo svi autori, čak i kada se ne mogu usaglasiti oko toga ko je prvi upotrijebio taj termin, slažu se da njegova prvotna upotreba seže u 1970-te pa čak i u 1960-te. Izraz *politika identiteta* izvorno je nastao iz radikaliziranije političke atmosfere onih vremena. I nastao je izvorno kao način podizanja svijesti među marginaliziranim skupinama i kao sredstvo za osnaživanje onih grupa koje su osjećale pritisak društva od njih.” (Vidi: Wiarda, Howard J., 2014, str. 150)

prava i jednakosti svih pripadnika/ica zajednice među kojima ne treba zaboraviti ni na marginalizirane skupine. Posmatrajući globalnu praksu, čest slučaj je da bibliotekarke pokušavaju rušiti mit o ženskosti profesije²⁵ i tako dokazati da je prelazak iz *prirode* u *kulturu* kontinuiran proces²⁶, ali je pri tome idalje prisutno zanemarivanje drugih identitarnih politika. Moglo bi se zaključiti da je slična situacija u i bh. kontekstu bibliotekarstva gdje bibliotekarke, ne samo da potiskuju potrebe većine marginaliziranih, već odsustvom bilo kakvog društvenog djelovanja vezanog za demitologizaciju ženskosti profesije putem kojih bi se senzibiliranost potvrdila kao uvjet prepoznavanja potreba svih članova/ica društva, podupiru centralizaciju i uvezanost hegemonijskog diskursa držeći se imperativa neutralnosti.

Nasuprot tome, postavke feminističke pedagogije mogu pomoći pri redefiniranju pozicije bibliotekara i bibliotekarki kada je riječ o odnosu spram vlastitih identitetskih politika, ali i drugih marginaliziranih skupina. Sharon Ladenson u tekstu “Promjena paradigme: Korištenje kritičke feminističke pedagogije u biblioteci” povezuje feminističku pedagogiju za razvoj participatornog modela usluživanja u biblioteci gdje navodi citat Leile Villaverde iz knjige “Feminist theories and education”: ”Feministička pedagogija inzistira na uvjetima demokratskog obrazovanja kao što učenje mora uključivati slobodu, socijalnu pravednost, sudjelovanje i zajednicu.” (Villaverde 2007, 127 prema Ladenson 2010, 106). Osnove feminističke pedagogije ne postavljaju granice kada je riječ o pravednijem pristupu jer ne podrazumijevaju jednakost samo na fonu rodnih i spolnih razlika, već zagovaraju općenitu participaciju i ostalih marginaliziranih diskursa u kreiranju bibliotečkih kolekcija. “Postoje ogromne mogućnosti za konvergenciju feminističkog mišljenja i bibliotekarstva posebno kada su raznolikost i jednakost sve više zabrinjavajući.” (Ilett 2003, 19). Problem jednakosti nije limitiran samo na opoziciju muškarac / žena, već se u savremenom kontekstu sve više proširuje i na druga polja rodnih i spolnih razlika te pripadnika/ica

---

²⁵ Sarah Lawton u članku „Reflections on Gender Oppression and Libraries (2018) diskutuje o mogućim načinima promjene trenutne opresije i stereotipizacije navodeći strategije za promjenu, politike i prakse: „(...) moramo napustiti zastarjele ideje o neutralnosti kada su u pitanju načela društvene pravde. Moramo se organizirati zajedno sa svojim zajednicama kako bismo podržali pokrete za socijalnu pravdu i ljudska prava.“ Na ovaj način, proces prevazilaženja stereotipa zasniva se primarno na dijaloškoj formi, pisanjem, iznošenjem i dijeljenjem vlastitih iskustava sa drugim bibliotekarima i članovima zajednice.

²⁶ “U feminističkom diskursu, kako ga predstavlja Judith Butler, rod je kulturni izraz prirodnog spola. Razlika spol/rod odražava binarnu razliku kultura/priroda, ili, antropološkim rječnikom, dihotomiju kuhano/sirovo. Ta binarnost zadržava implicitno uvjerenje o mimetičkoj prirodi roda slijedom početne binarne razlike muško/žensko. Butler tvrdi kako je spol zapravo efekt roda, drugim riječima – prirodnost spola je samo naizgledno preddiskurzivna kategorija koja proizlazi iz binarnih stuktura jezika univerzalne racionalnosti koja stvara cjelovit hegemonijski kulturni diskurs.” (Artuković 2013, 7)

drugih seksualnih orijentacija koje se ne mogu svesti samo na binarne opozicije pri čemu je feministička pedagogija primjenjiva i na polja borbi za prava pripadnika/ica queer skupine tako nadilazeći samo pitanja feminizma.

3.2.2. Pozicioniranje queer osoba u bibliotekama

Stereotipi spram struke šireg plana po kojoj je bibliotekar srednjovječna, najčešće ženska osoba nevoljna da uspostavi dijalog sa članovima zajednice / biblioteke, vodi da se oni peripetuiraju i u odnose spram marginaliziranih korisnika, iako učesnički pristup za lezbejke, gay, biseksualne i transrodne osobe može biti “pitanje preživljavanja.” (Keilty 2007, 1). S jedne strane, informacijska prava LGBT+ osoba ne bi se trebala razlikovati od prepoznatih potreba dominantnih rodni i spolnih grupa, dok s druge strane, osiguravanje pristupa informacijama može igrati ključnu ulogu kada su u pitanju načini njihovog nošenja prema vlastitom statusu i razumijevanje odgovornog ponašanja poput mogućnosti zaštite od HIV/AIDS-a, oformljavanju porodice, braka, usvajanja djeteta itd.

Kako bi se moglo pristupiti daljnjoj analizi, pitanje terminologije poslužit će kao početna stavka u objašnjavanju statusa i potreba LGBT+ osoba. Evropski institut za rodnu ravnopravnost LGBT+ definira kao “Krovni pojam koji se koristi za označavanje pojedinaca iz lezbijske, homoseksualne, biseksualne, trans i queer zajednice.” Teoretiziranja fluidne prirode identiteta LGBT+ pripadnika/ica kao i težnja da se u samom definiranju izbjegne bilo kakav oblik diskriminacije i ograničavajućeg shvatanja, dovela su do preferiranja pojma *queer*.

Queer (eng. čudan, nastran, do '80-ih bio je pogrdan naziv za homoseksualne osobe, danas dobiva drugo značenje) - izraz se koristi kao naziv za cjelokupnu homoseksualnu, biseksualnu, transrodnu i interseksualnu zajednicu kao i heteroseksualne osobe koje sebe vide ili žive svoj život van hetero–patrijarhalnih normi. Queer se, također, odnosi na aktivizam, pokret, teorijski pravac kao i na samu osobu i njene identitete i na taj način podrazumijeva ne pristajanje na ‘samorazumljivo’ slijeđenje društvenih pravila. Queer se odnosi na propitivanje i/ili odbijanje nametnutih normi patrijarhalne tradicije; kreiranje prostora, kulture i izražaja koji nadilaze ‘zatvorene kutije’ LGB ili heteroseksualne seksualnosti, i/ili ‘ženskih’ i ‘muških’ spolova / rodova; omogućavanje samodefiniranja;

predstavljanje radikalne politike koja uviđa povezanost svih vidova opresije. (*Hollaback! rječnik*, s.v. "Queer")

Aktivistički preispitujući politike identiteta, pojam *queer* nadomještava sve nedostatke drugih izraza za opisivanje netipičnih seksualnih identiteta koji se ne mogu svesti tek pod jedan pojam. Queer također konotira preispitivanje postojećih društvenih obrazaca i prihvatanja zadatih značenja pola, roda i seksualnosti. Dok LGBT označava pripadnost pobrojanim identitarnim kategorijama, *queer* kritički sagledava norme, binarnosti i zalaže se za kontinuitet propitivanja u skladu sa društveno-odgovornim antihegemonijskim djelovanjem. Ne samo da bi bibliotekari i bibliotekarke uvažavanjem drugosti razumijevali pripadnike/ice ove marginalizirane grupe manje ograničeno, već bi usvojili ideju o vlastitoj obavezi i nužnosti učešća u borbi za jednakopravnost svih korisničkih zajednica.

Bibliotekari, arhivisti i drugi profesionalci u informacijama stoje na prvom mjestu u borbama za lokalne cenzure i redovito se zalažu za intelektualnu slobodu i izvan nje. Oni biraju, opisuju i određuju vidljivost svojih zbirki. Na referentnom stolu redovno ocjenjuju potrebe tražilaca informacija i donose odluke o tome koji će materijali preporučiti. Arhivisti mogu upisivati ili skrivati LGBT povijest. (Keilty 2007, 2).

U istraživanju sprovedenom 2016. godine "LGBTI u bh. bibliotekama" (Tinjak 2016) ispitano je da li i koliko javne biblioteke u Bosni i Hercegovini raspolažu sa građom koja se tiče queer populacije. Nakon slanja informacijskog upita na adresu petnaest javnih biblioteka, otkriveno je da pojedine biblioteke ne posjeduju nikakav oblik tražene građe, te da od onih biblioteka koje imaju, nijedna ne posjeduje više od petnaest jedinica, većinom donacija Sarajevskog otvorenog centra (SOC)²⁷ objašnjavajući trenutno stanje time da je ovaj tip građe rijetko potraživan ne imajući u vidu delikatnost same teme i moguću stigmatizaciju osoba koje se služe takvom vrstom literature. Procentualno, većina biblioteka nudi od pet do deset jedinica građe

---

²⁷ "Sarajevski otvoreni centar (SOC) zagovara potpuno poštivanje ljudskih prava i društvenu inkluziju lezbejki, gejeva, biseksualnih, trans* i interspolnih (LGBTI) osoba i žena. Sarajevski otvoreni centar je nezavisna, feministička organizacija civilnog društva koja teži osnažiti lezbejke, gejeve, biseksualne, trans* i interspolne (LGBTI) osobe i žene kroz jačanje zajednice i građenje aktivističkog pokreta. SOC takođe javno promovise ljudska prava LGBTI osoba i žena, te na državnom, evropskom i međunarodnom nivou zagovara unapređivanje zakonodavstva i javnih politika u Bosni i Hercegovini. Kroz rad na pitanjima evropskih integracija, SOC unapređuje ostvarivanje ljudskih prava i podstiče daljnji razvoj civilnog društva." ("Sarajevski Otvoreni Centar")

na ovu temu. Bitno je zaključiti da su bibliotečke jedinice u vidu referentne građe²⁸ tek jedan od načina na koje bi biblioteka trebala podržati informacijske potrebe queer populacije otkrivajući tako neispunjavanje društvenu odgovornost struke u pristupu izgradnje kolekcija i očitu neutralnu poziciju kada je riječ o podrškama queer pokretima i njima shodnim javnim okupljanjima; druge mogućnosti tiču se arhiviranja queer pokreta, aktivnosti i događaja, kao i raznolikost bibliotečke građe.

Arhiviranje queer pokreta u biblioteci nije nova ideja jer njeni korijeni sežu sve do aktivističkih pokreta 1970-ih godina i kasnijeg bibliotečkog aktivizma 1990-ih godina u borbi za prava marginaliziranih skupina. Jedan takav primjer jeste digitalna kolekcija Javne biblioteke u New Yorku: “Polazeći od ovih sve jačih snaga u LGBT+ povijesti, Biblioteka je proširila fokus na dokumentiranje povijesti HIV / AIDS aktivizma u New Yorku, prikupljajući arhive velikih organizacija, aktivista i umjetnika povezanih s ovim društvenim pokretom.” (“LGBT materials in the New York Public Library”). Iako informacijske potrebe nisu pojava samosavremenog doba, informacijsko-komunikacijsko okruženje nudi inovativne načine čuvanja sjećanja na izvore i građu koja baštini postojanje queer skupina. Izgradnja digitalnih kolekcija postaje jedan od najučestalijih vidova informacijskog opskrbljivanja i arhiviranja povijesti marginaliziranih grupa.

Dodatak 1: Digitalne kolekcije

Podsredstvom automatizacije i uvođenja personalnih računara, te zbog očuvanja građe, međubibliotečke razmjene, potreba korisnika/ica za lakšim pristupom željenim informacijama, dolazi do razvoja digitalnih biblioteka koje u potpunosti ovise o novim tehnologijama. Ana Gerc tvrdi: “Sam koncept digitalne biblioteke još uvijek nije precizno omeđen” (Gerc 2009, 231). Forma i dometi digitalne biblioteke nisu u potpunosti dokučeni jer se mogućnosti kojima raspolaže povećavaju recipročno sa razvojem informacijskih i informatičkih tehnologija.

Nikada nije bilo toliko stručnih skupova i konferencija na kojima se raspravljalo o ovim aktuelnim temama. Konferencije bibliotekara i bibliotekarski časopisi prepuni su razgovora o paradigmama, promenama, bibliotekama bez zidova, bibliotekama kao elektronskim prenosnim centrima. U međuvremenu, većina bibliotekara bavi se svojim

---

²⁸ Referalna literature – ona vrsta jedinica građe koja je konsultira po potrebi: rječnici, enciklopedije, leksikoni, priručnici, atlas.

dnevnim obavezama i zadacima s težnjom da u postojeće usluge uključi nove tehnologije, da održi i izgradi postojeće zbirke, i, uopšteno govoreći, na taj način oni su na putu da ostvare neku vrstu realnog, iako ne revolucionarnog progressa. (Injac 2002, 30).

Često se za digitalnu biblioteku upotrebljava i naziv virtualna biblioteka, što donekle konkretizira njenu prirodu. Pod virtualnom bibliotekom može se smatrati ona vrsta biblioteke koja nije ograničena prostorom, gdje se knjige ne skladište na police, nego se nalaze u elektronskom formatu. Nekada se između pojmova digitalne i virtualne biblioteke pravi razlika. „Ovaj je termin prihvaćen, koristi se uz termin digitalna biblioteka, primjenjujući se samo za manje kolekcije referensne i bazične specijalističke literature.“ (Gerc 2009, 231). Međutim, njihova struktura i tehnološko ustrostvo su im zajednički, razlika je jedino u obimu i količini knjiga koje su u njima pohranjene. Koncept digitalne biblioteke u fazi je stalnog nadograđivanja mogućnosti, formata i funkcija, ali se za primarnu definiciju uzima ona pod kojom se podrazumijeva “biblioteka u kojoj je signifikantan dio resursa u mašinski čitljivom formatu (nasuprot štampanim i mikroresursima) i koji se koriste pomoću kompjutera. Ostali dio digitalnog sadržaja lociran je u drugim bibliotekama „široj svijeta“, a pristupa mu se preko kompjuterske mreže.“ (Gerc 2009, 231) Slijedi da je za postojanje digitalnih kolekcija potrebno ispuniti dva prethodna uslova: uvođenje računara i sistema koji podržavaju koncept digitalne biblioteke, dok je informacije moguće pohraniti kada su ispunjeni osnovni uslovi.

Digitalne kolekcije u bibliotekama podrazumijevaju i uvođenje građe u novom obliku koji se ne svodi strogo na fizičke objekte. Takav koncept biblioteke se naziva i hibridnom bibliotekom jer kombinuje nove i stare modele skladištenja informacija. Moglo bi se reći da hibridna biblioteka u sebi objedinjuje tradicionalno i savremeno viđenje biblioteke. „Pragmatično viđenje budućnosti jeste da će se najvjerojatnije većina biblioteka u doglednoj budućnosti- što i nije toliko daleko-zasnivati svoje usluge na mešavini fizičkih objekata (knjige, štampana periodika, videotrake, i slično) i elektronskih ‘stvari’ (Veb stranice, informacione usluge na daljinu, CD-ROM-ovi, i tako dalje.” (Brofi 2005, 96). Prednost hibridne biblioteke je što ne odustaje od tradicionalnog viđenja, već u njega uspijeva uvrstiti i digitalne objekte koji su fundament savremenog viđenja biblioteka. Raznolikost sadržaja razvijenih biblioteka danas je neupitna, načini skladištenja informacija različiti, dok su pojedini sadržaji koji nisu dostupni u analognom obliku, uskladišteni kao digitalni objekti i obrnuto. Hibridne biblioteke bi trebale sadržavati istu ili barem podjednaku količinu

informacija pohranjenih u fizički opipljivom obliku i onih koje su vezane za računarske mreže. Zamišljena kao ujedinitelj tradicionalnog i savremenog, ovakva vrsta biblioteka može uslužiti daleko veći broj korisnika od one koja isključivo slijedi ili stari ili novi model. Njena kompleksnost u smislu raznovrsnosti građe zahtijeva i bolje izgrađeni proces usluživanja jer se uloga bibliotekara prilagođava konceptu biblioteke. Zbog ujedinjavanja sadržaja različite vrste, hibridna biblioteka je možda najbolji mogući koncept koji može biti realiziran u digitalnoj eri.

Popis prednosti izgradnje digitalnih kolekcija je dug, kao i razlozi zbog kojih bi se trebale primarno analizirati istinske potrebe za njihovim uvođenjem. Konstantnim prilivom nove građe, čak ukoliko je taj broj recipročan sa brojem otpisanih bibliotečkih jedinica, vremenom nastaje problem nedostatka prostora. Pristup sa udaljenih lokacija koji neće ovisiti o fizičkoj povezanosti čime je olakšan vremenski, prostorni te na koncu, koncept slobodnog pristupa. Iako su teorijski koncepti hibridne i digitalne biblioteke dobro razrađeni, rjeđe je spominjana razlika između pojmova poput digitalne biblioteke i digitalnog repozitorija koja može biti ključna kada je u pitanju upravljanje i izgradnja digitalnih kolekcija marginaliziranih skupina.

i) Digitalne biblioteke ili repozitoriji?

Česta upotreba pojmova poput digitalnog repozitorija i digitalne biblioteke dovodi do miješanja njihovih značenja što znatno otežava razlikovanje procesa i načina izgradnje, upotrebe softverskih rješenja i ograničavanje / dozvoljavanje pristupa kao i nivoa autorizacije pri korištenju određenom digitalnom kolekcijom. Dizajn i upravljanje digitalnim bibliotekama i repozitorijima slijedi zajednički put planiranja i implementacije radnog procesa i aktivnosti, a ova dva sistema imaju neke sličnosti, ali brojne razlike.

Temeljnja razlika između digitalne biblioteke i institucionalnog repozitorija jeste u građi koja ih sačinjava, a tiče se eksternih i internih materijala. Repozitorij podrazumijeva da je digitalna kolekcija sačinjena od resursa i materijala koji pripadaju samoj instituciji i imanentna radnim procesima koji se dešavaju unutar nje, dok digitalna biblioteka podrazumijeva vanjske resurse koji čine njenu građu.

Institucionalni repozitorij je internetsko skladište za prikupljanje, očuvanje i širenje digitalnih kopija ustanove, posebno istraživačke institucije. Intelektualni ishod čini ga slobodno i otvoreno dostupnim za organizaciju ili mnoge institute ili samo za jedan odjel.

S druge strane, digitalna biblioteka uglavnom jeste pristup elektroničkim izvorima, uključujući e-knjige, e-časopise, časopise, teze, istraživačke radove, bibliografske baze podataka i alate za upravljanje. (eShelf Digital Library)

Pored institucionalnog repozitorija, pojam koji se veže za digitalne biblioteke jeste i digitalni repozitorij koji predstavlja samoorganizirano mjesto pohranjivanja digitalnih informacijskih objekata ili dokumenata. Dakle, svaka digitalna biblioteka sadrži repozitorij i softver koji njime upravlja, te je u tom smislu repozitorij esencijalna komponenta svake digitalne biblioteke. “Repozitorij omogućava skladištenje bibliotečkih zbirki, ali ne pristupa neovlaštenim informacijama od osoba, osim ako distribuciju takve zbirke ne utvrdi vlasnik informacija i osoba koja je zadužena za repozitorij.” (eShelf Digital Library)

Razlikovanje između digitalne biblioteke, repozitorija i institucionalnog repozitorija bitno je kada je riječ o vezivanju digitalne kolekcije queer skupine za određenu (informacijsku) instituciju kao i oblik preuzimanja odgovornosti i upravljanja sadržajem kao digitalnim materijalima. Naime, institucionalni repozitorij u ovom kontekstu može, ali i ne mora biti vezan za određeni tip biblioteka. “Akademske i specijalne biblioteke jako su sklone IR-u zbog sve veće konkurencije u akademskim i stručnim predmetima.” (Kaladhar 2018, 61). Specijalne biblioteke nisu ono što se najčešće pomisli pri njihovom pomenu – biblioteke namijenjene za osobe sa poteškoćama u razvoju. One su pak “stručne organizacijske jedinice u sklopu javnih, mješovitih i privatnih firmi te obrazovnih, kulturnih, zdravstvenih, pravosudnih i drugih ustanova“ (Tadić 1994). Ovaj tip biblioteka prvenstveno zadovoljava potrebe za knjižnom građom i obavijestima članove/ice matične ustanove, te pomažu u stručnom i istraživačkom radu unutar specijalnog područja.

Podjednako kao i digitalni institucionalni repozitoriji, specijalne biblioteke pružaju uvid u interne materijale određene ustanove koja ne mora biti okrenuta misiji pružanja informacijskih usluga svim građanima i građankama kao što to čini javna biblioteka. Povezanost između specijalne biblioteke i digitalnog institucionalnog repozitorija može se ogledati i kroz činjenicu da se specijalne biblioteke u savremenom informacijsko-komunikacijskom okruženju, težeći ka modernizaciji, uštedi prostora i ubrzavanju poslovnih procesa, okreću izgradnji digitalnih institucionalnih repozitorija koji čine jedan ili većinski dio njihovih zbirki. U takvom slučaju, specijalnom bibliotekom i njenim digitalnim institucionalnim repozitorijem upravlja stručna osoba

koja može, ali i ne mora imati bibliotečko zvanje, ali u svakom slučaju treba posjedovati određena znanja iz stručnog polja institucije, odnosno, moraju biti predmetni stručnjaci koji su primarno njeni zaposlenici.

Čak kada određena institucija nije odredila poziciju za informacijskog stručnjaka zaduženog za brigu oko specijalne zbirke i digitalnog institucionalnog repozitorija, bibliotekari/ke mogu učestvovati u izgradnji određenog repozitorija nudeći svoje usluge ekspertize nakon čega institucija preuzima odgovornost nam vlastitim sadržajem. „Jednostavno rečeno, zašto bi pravnici željeli sudjelovati u bibliotečkim sistemima kada su oni uopšte dio druge zajednice? Ako bibliotekari žele izgraditi uspješnu konverzaciju, to moraju učiniti u što većoj prilagodbi zajednicama (uključujući izgradnju sistema unutar zajednica, a ne unutar biblioteke)“ (Lankes 2011, 237)

Ukoliko javna biblioteka kao informacijska ustanova namijenjena usluživanju svih članova/ica zajednice, uključujući i marginalizirane skupine, a fokusirajući se u ovom slučaju na pripadnike/ice queer zajednice, nije spremna da otvoreno pristupi ka arhiviranju informacija ovakvih grupacija, iskoristi potencijale (virtualnog) javnog prostora i tako potpomogne demokratizaciji društva, bibliotekari i bibliotekarke te informacijski stručnjaci/kinje mogu izvršavanje svoje društvene odgovornosti profesije preumjeriti na druge institucije, bilo da se radi o informacijskim ili onima koje se na razne načine bave promicanjem prava nedominantnih skupina poput različitih nevladinih i organizacija civilnog društva. Ovakve organizacije i institucije najčešće posjeduju manje ili više organizirane specijalne zbirke i kolekcije koje se tiču njihovog polja poslovanja i usmjerenih demokratskih interesa.

S obzirom da institucionalni repozitorij kao ni specijalna biblioteka općenito, nije uvijek otvoren na javnost, već samo za zaposlenike/ice određene ustanove, pitanje otvorenog i slobodnog pristupa²⁹ za sve pripadnike/ice zajednice postaje od ključnog značaja. „Zamislite da svaka javna

---

²⁹Postoji izvjesna razlika između pojmova otvorenosti i slobode kada je u pitanju pristup digitalnim objektima: Pokret za slobodni softver koji je insistirao na otvaranju izvornog koda je između ostalog potencirao priču o pragmatičnim i etičkim implikacijama važnosti upotrebe riječi *slobodno*, što nije isto kao i *otvoreno*. Ono što je zatvoreno, uglavnom implicira intelektualno vlasništvo i nedozvoljenu upotrebu ukoliko ne postoji autorizacija, licenca, odnosno, struktura koja pretpostavlja tržišne aspekte dogovora. Kada je u pitanju otvorena licenca, kako joj i sama riječ govori, predstavlja nešto što je otvoreno, ali ne mora zauvijek ostati takvo i značiti apsolutnu i neprolaznu otvorenost. „Povijesno je termin slobodnog softvera došao prije otvorenog koda. Iako oba termina imaju korijene u podršci ideji slobodnog softvera (pravo na korištenje, proučavanje, dijeljenje i izmjenu), njihovi ciljevi i filozofije su različiti. Drugim riječima, dok je open source razvojna filozofija koja je više poslovno orijentirana, slobodni softver je socijalna

biblioteka skuplja video i minute i audio zapise sa svakog održanog javnog sastanka. Stari argumenti o nedovoljno prostora za obavljanje takvih zadataka očito nestaju.“ (Lankes 2011, 325). U svakom slučaju, bilo da je riječ o digitalnoj biblioteci, repozitoriju ili institucionalnom repozitoriju, digitalne kolekcije trebale bi poslužiti kao olakšavajuća okolnost tehnoloških mogućnosti za arhiviranje informacija za i o queer osobama.

Dodatak 2: Primjeri arhiviranja queer povijesti

Javne, nacionalne, akademske i specijalne biblioteke širom svijeta kolekcije o queer populaciji premještaju i multipliciraju u digitalno okruženje zbog svijesti o benefitima elektronskih izvora; prostorno i vremenski neograničenoj dostupnosti, uštedi prostora i potencijalnom širenju postetitelja/ica mrežnih mjesta putem kojih se može pristupiti datom sadržaju. Različite biblioteke fokusiraju se na drugačije vrste građe i materijala za arhiviranje; neke su primarno opredijeljene za digitaliziranje printanih izvora i publikacija sa queer temama, dok druge šire usluge na čuvanje različitih formi dokumentacije, fotografija, videozapisa, odnosno, multimedijalnog sadržaja koji ima za cilj očuvanje sjećanja ove marginalizirane skupine.

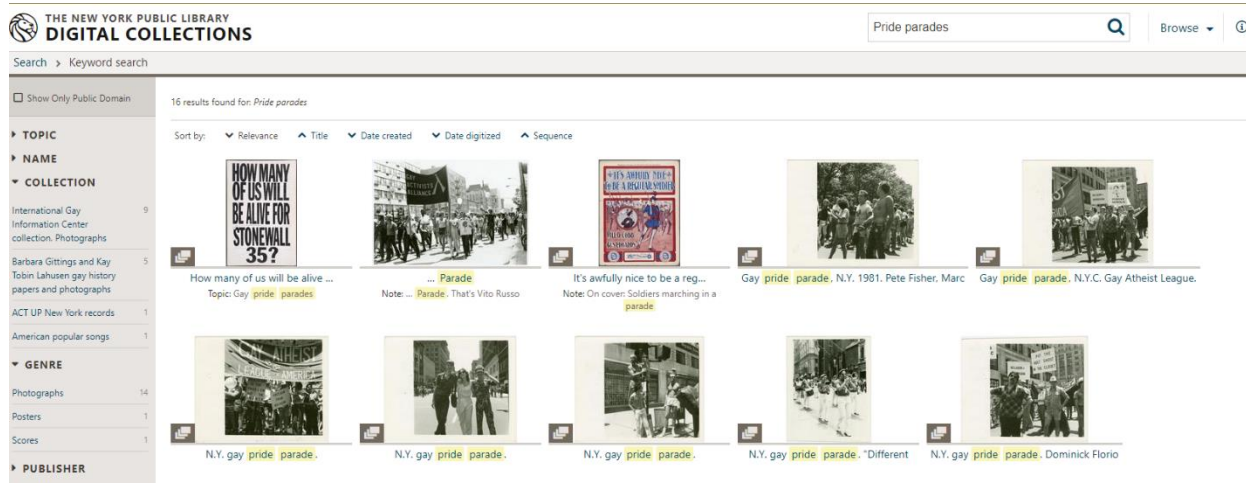
LGBT materijali u Javnoj biblioteci New Yorka³⁰

Digitalna kolekcija Javne biblioteke New Yorka nudi u otvorenom i slobodnom pristupu i zbirku LGBT+ građe. Sastojeći se od devet potkategorija (Zbirka Međunarodnog gej informacijskog centra, ACT UP New York bilješke 159; Gran Fury 153; Diana Davies fotografije 301; Barbara Gittings i Kay Tobin Lahusen radovi i fotografije gay povijesti 541; Posebni glasovi: portreti gej i lezbijskih pisaca 203; Privatne skice Emilia Sanchez 341), sačinjena je od 372 tekstualna dokumenta i 576 slikovnih dokumenata (crteži, portreti, fotografije i skice). Kolekcija je pretraživa po temi, imenu, kolekciji, mjestu, žanru, odjeljenju i tipu. Pri detaljnijem pregledavanju kategorija postaje jasan participativni način izgradnje kolekcije gdje su pojedine osobe, fotografi, samostalni umjetnici i umjetnički kolektivi, te informacijski centri donirali vlastite zbirke i tako uzeli učešće u izgradnji bibliotečke zbirke. U materijalima koje su pretraživi pomoću ključnih riječi, nalaze se i fotografije sa Parada ponosa počevši od 1970-ih godina.

---

i moralna filozofija. Zato je pojam otvorenog koda više privlačan za korporativni svijet jer manje pažnje stavlja na slobodu.“ (Garbade 2020)

³⁰ “LGBT materials in the New York Public Library”

Slika 1: Isječak iz LGBT digitalne kolekcije Javne biblioteke u New Yorku

(Izvor: <https://digitalcollections.nypl.org/search/index?utf8=%E2%9C%93&keywords=pride+parades>)

Kanadski lezbejski i gay arhiv³¹

The ArQuives, poznatiji kao Kanadski lezbejski i gay arhiv nevladina je organizacija sa sjedištem u Torontu osnovana 1973. godine sa ciljem očuvanja kulturne baštine queer populacije i “vezan je za potrebe lezbijski i gay osobada sačuvaju dokumentarne dokaze o svom životu i razviju zajedničku baštinu iz koje treba graditi javnu i političku zajednicu.” (Sheffield 2015, 47).

Smatrajući se najvećom nezavisnom kolekcijom kulturnom i dokumentarnog naslijeđa LGBTQ+ populacije, kolekcija sadrži personalne i institucionalne dokumente te broji desetine hiljada jedinica građe u različitim formatima; “Arhiv čuva veliku periodičnu zbirku i značajne dosjee letaka, isječaka, brošura i druge efemerne građe koju stvaraju lgbt pojedinci i organizacije. Ti su fondovi organizirani u tri sekcije: kanadski, američki i međunarodni. Pored toga, Arhiv ima biblioteku knjiga i pamfleta; značajnu međunarodnu zbirku postera; fotografija, filmova i videozapisa; gramofonskih ploča i CD-ova; isječaka iz kanadskih novina; i papire (priloge) mnogih kanadskih lgbt pojedinaca i organizacija.” (Willet 2018). Kolekcije se dalje mogu razvrstati na zinove, press-clippinge, banere, trofeje, uniforme, majice, kutije za šibice, dugmadi,

³¹The ArQuives, arquives.ca/.

kostime, umjetnička djela koja su donirali mnogobrojni fondovi, organizacije i pojedinci. Digitalna kolekcija arhiva oformljena je 2016. godine i broji 1028 jedinica digitalizovane građe.

Web stranica za digitalnu online kolekciju izgrađena je uz pomoć Omeke, besplatne platforme i sistema otvorenog koda za upravljanje web sadržajem koristeći modificiranu temu Avantgarde. Iako je riječ o nevladinoj organizaciji i tzv. digitalnom arhivu, u njegovoj organizaciji, osmišljavanju i implementaciji, učestvovao je interdisciplinarni tim na čelu sa informacijskim stručnjakom iz Univerzitetske biblioteke Ryerson i bibliotekarom Kevinom Manuelom³², Nancy Nicol, profesoricom Odsjeka za vizualne umjetnosti na York Univerzitetu te Elspeth Brown, profesoricom queer i trans historije na Univerzitetu Toronto.

SEARCH (132 TOTAL)

Query: pride parade · Query type: Keyword · Record types: Item, File, Exhibit, Exhibit Page

[Previous Page](#) of 14 [Next Page](#)

Record Type	Title
Item	 Vive La Différence
Item	 Vancouver Gay/Lesbian Pride Festival 1987
Item	 Rightfully Proud Lesbian and Gay Pride Day Toronto 1987
Item	 Pride Toronto 2000

Slika 2: Isječak iz LGBT digitalne kolekcije Kanadskog lezbejskog i gay arhiva

(Izvor: https://digitalexhibitions.archives.ca/search?query=pride+parade&submit_search=Search&page=3)

³²“Kevin Manuel.” *Ontario Library Association*, accessola2.com/SC2016/speaker/kevin-manuel/.

Ovakav interdisciplinarni tim sastavljen od informaciskog stručnjaka, stručnjaka iz oblasti vizualnih umjetnosti i queer povijesti govori u korist integralnom pristupu izgradnje digitalnih kolekcije te uopćeno oblika suradnje informacijskih stručnjaka i bibliotekara sa drugim profesijama.

Iako bibliotekartreba biti svjestan tih područja (i ovladati nekim), konačan odgovor na donošenje proširene baze sudjelovanja u biblioteci timski je pristup. Bibliotekari moraju surađivati s pravnicima, tehnolozima, nastavnicima i stručnjacima za sadržaj kako bi dirigirali potrebnu pomoć unutar svojih zajednica. Radeći u funkcionalnim timovima bibliotekar može donijeti potrebne resurse zajednici osim jednostavnih artefakata i materijala. (Lankes 2011, 195).

Kako bi krovne bibliotečke vještine prilagodili novom informacijsko-komunikacijskom okruženju, bibliotekari savladavaju nove alate, tehnologije i softvere, ali to ne podrazumijeva poznavanje svih drugih naučnih polja podjednako dobro kao onih koja se tiču vlastite profesionalne nadogradnje. Vođeni imperativom cjeloživotnog učenja, ali ne i prekvalifikacije, informacijski stručnjaci osvještavaju participativni model i kada je riječ o suradnji sa drugim stručnim zanimanjima i profesionalnim orijentacijama jer evolucija digitalne infrastrukture diktira interdisciplinarni pristup.

Pored javnih, specijalnih i visokoškolskih biblioteka, brojne nacionalne biblioteke arhiviraju zbirke LGBT+ građe zbog posebnih odgovornosti izgradnje zbirke obaveznog primjerka nacionalne kulturne baštine. U vremenu razvoja i intenzivnog korištenja informacijsko-komunikacijskih tehnologija nacionalne biblioteke sve više sakupljaju i elektronsku građu. Kao primjeri prikupljanja obaveznog primjerka LGBT+ građe mogu poslužiti prakse nacionalnih biblioteka Australije, Novog Zelanda i Škotske. Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine također slijedi praksu prikupljanja obaveznog primjerka, iako u našem primjeru ostaje nedovoljno razrađeno pitanje prikupljanja elektronske građe. Shodno tome, primjetan je nedostatak digitalnih LGBT+ materijala ili posebne web prezentacije / stranice koja bi ih objedinjavala i tako pružala brži, cjelokupniji i organizovan pristup ovoj vrsti građe.

Zbirka OurStory Nacionalne biblioteke Škotske

Kao izdvojen primjer prikupljanja LGBT+ materijala u sklopu prakse obaveznog primjerka nacionalne biblioteke, ali ujedno i digitaliziranja pojedine građe, može se uzeti zbirka OurStory Nacionalne biblioteke Škotske. Web prezentacija “OurStory” struktuirana je na način da nudi različite sekcije i podsekcije ovisno o tipu prikupljenje građe; Arhiviranje, Naslijeđe, Usmena istorija, Pripovijedanje, Drama i Izložbe. Pojedine stranice su isključivo informativnog karaktera, dok je na nekim stranicama, poput podsekcije Tales to Tell, moguće pristupiti videomaterijalima i snimcima vezanih za djelovanje LGBT+ grupa. U podsekciji Mapiranje prošlosti: Naš prostor i vrijeme, korištene su interaktivne mape kako bi se fizičko mjesto i vrijeme mapirali u digitalnom prostoru, stvarajući svojevrsnu mapu vidljivosti:

Mapiranje prošlosti uključuje obilježavanje prostora koji smo stvorili za sebe kad nam je bila uskraćena vidljivost i mjesto. Također uključuje traženje drugačije povijesti od službenih verzija koje nas isključuju ili ignoriraju. Naša povijest ima svoje heroje, ključne događaje, napredak, vremenski slijed i geografiju. Jedna od najzanimljivijih vježbi u stvaranju osjećaja za naše mjesto u povijesti je mapiranje našeg prostora, određivanjem ključnih mjesta na karti grada ili države. Među tim lokacijama su i LGBT centri, uključujući i prvi izrijekom imenovani gay centar u Velikoj Britaniji - Glasgow Gay Center otvoren 1977. Kafići, barovi, hoteli, klubovi, kina, kina, biblioteke, knjižare i brojne vrste neformalnih mjesta za sastanke čine dio našeg prostora. (Mapping the Past: Our Space and Time)

Mapiranje mjesta značajnih za LGBT+ zajednicu može se shvatiti kao jedan od načina pristupa izgradnji digitalnih kolekcija marginalizirane grupe koje, pored participatornog pristupa izgradnji kolekcije i različitih tipova građe, također prikazuju postojeće materijale i informacije u novim oblicima, iskorištavajući mogućnosti informacijsko-komunikacijskih tehnologija. Obilježavajući različite prostorne tačke, interaktivna mapa omogućava da se manje poznata mjesta od historijskog i kulturnog značaja prikažu većem broju ljudi. Za njihovo postojanje najčešće znaju samo pojedini članovi LGBT+ zajednice koji dijeleći svoje informacije, doprinose izgradnji ovakvih multimedijalnih i interaktivnih kolekcija.

OurStory Scotland ... recording the stories of the LGBT community in Scotland

Archiving Heritage Oral History Storytelling Drama Exhibition

Oral History: Oral History Index | Recording Our Lives | Unheard Voices | Tales to Tell

> Home
> News
> International
> Contribute
> Links
> Comments
> Donate

Search: Go

Here is a small sample of transcriptions from **Love Out of Bounds:**

I have been many persons
Margaret 2010
[read story]

chaperone & godmother
Jose 2010
[read story]

telling my parents
Haber 2010
[read story]

Tales to Tell

Here we present a small sample of excerpts from our oral history recordings.

A good place to start looking at our material is the article that reviews the wide range of storytelling methods we have used throughout Scotland:

see the article >> [Narrative Acts](#)

Our oral history recordings include not only the traditional extended audio recordings with individuals, but also group discussions, video interviews and storytelling performances.

OurStory Scotland has a [YouTube channel](#), where you can see some video recordings of our storytelling:

Video 1: Masks — participants speaking of the significance of their masks at the OurStory Scotland mask workshop, Glasgow, June 2007

Video 2: Island in the Rain — storytelling performance at the Speak Out session during Diverse Stories Day, Inverness, organised by OurStory Scotland in June 2006

Slika 3: Isječak iz LGBT digitalne kolekcije Nacionalne biblioteke Škotske)

(Izvor: <https://www.ourstoryscotland.org.uk/oralHistory/tales/index.htm>)

Iz primjera queer digitalne kolekcije u sklopu bibliotečkih zbirki javnih i nacionalnih biblioteka kao i unutar nevladine organizacije posvećenoj prikupljanju građe vezane za LGBT+ populaciju, vidljivo je da ovakav tip organizacije i digitalizacije uključuje različite oblike i vrste građe. Monografske i serijske publikacije čine tek jedan dio, a lična dokumentacija, fotografije, odjevni predmeti, te efemerna građa u najrazličitijim oblicima većinski dio. Digitalizovani materijali su pri tome pretraživi po različitim kriterijima, a jedan od njih jeste upravo i oblik, odnosno, vrsta građe. Ipak, ono što ujedinjuje sve jedinice jeste njihovo pripadanje kulturnoj baštini i mnemotehničkim sredstavima za razne događaje u životima marginaliziranih. Kao jedna od kategorija posebnog značaja ističu se predmeti sa aktivističkih skupova, protesta, povorki ponosa i parada.

i) Digitalne kolekcije aktivističkih događaja

Analizirajući premise participatornog bibliotekarstva, svrsishodnost učešća bibliotekara i informacijskih stručnjaka prestaje biti upitna. Parade ponosa spadaju u “činove političkog aktivizma” (Garfield 2018), a bibliotekari bi se svojim učešćem i profesionalnim vještinama stavili u službu borbe za promjene i društvenu jednakost. Ipak, pravljenje i organizacija digitalne kolekcije aktivističkog događaja razlikuje se od primarne definicije aktivističkog i protestnog bibliotekarstva poput možda najpoznatijeg primjera biblioteke u Zuccotti Parku.

Naime, protestne biblioteke podrazumijevaju fizičko prisustvo i upravljanje zbirkom i različitom građom, bivanje u dodiru sa članovima/icama protestne biblioteke koji se ne pozicioniraju samo kao korisnici već postojećih jedinica nego i aktivno participiraju u izgradnji kolekcije. Nadalje, oformljena za vrijeme i u sklopu aktivističkog događaja Occupy Wall Street, već pomenuta biblioteka je “počela stvarati vlastiti mrežni katalog pomoću pametnih telefona, društvenih aplikacija” (Guertin 2020), te zbog toga korištenje informaciono-komunikacionih tehnologija ne može samo po sebi biti potvrda o diferencijaciji primarne definicije aktivističkog bibliotekarstva i procesa izgradnje digitalnih kolekcija aktivističkog događaja.

Kada Konstantina Martzoukou poredi viziju bibliotekara sa umjetničke slike Giuseppea Arcimbolda *Bibliotekar*³³ sa sadašnjom vizijom profesije u kojoj je on “stručnjak za pronalaženje informacija na mreži, pružanje virtualnih informacijskih usluga putem društvenih medija i mobilnih telefona, upravljanje digitalnom zbirkom i informacijsku pismenost” (Martzoukou 2020), jasan je sukob o tipovima djelovanja. Tradicionalni set vještina u kombinaciji sa novim zadaćama, ukoliko se usvoje tako da se međusobno osnažuju i nadopunjuju, mogu proizvesti nove oblike kolekcija koje će pored inovativnosti na polju korištenja formata, medija i alata za skladištenje, biti napredni na polju prihvatanja i podrške ljudskim pravima i demokratizaciji zajednice.

Pored činjenice da bibliotekar prilikom izgradnje digitalne kolekcije i njenog održavanja svoj radni proces prebacuje u digitalno okruženje, što ne znači da u toku prikupljanja građe nije u kontaktu sa onima koji participiraju, uslovljenost digitalnog okruženja uključuje i način odabira,

---

³³ n.d. *Wikipedia*, s.v. “The Librarian (Painting)”

pripreme, te organizovanje materijala pomoću softvera i primjenjivanjem informacijskih vještina. Okupljanje jedinica na jedinstvenom mrežnom mjestu uključujući različite setove vještina, profesionalno učešće u aktivizmu očituje se kroz iskorištavanje digitalnih tehnologija sa sviješću o značaju otvorenog pristupa i procesu potpomaganja izgradnje civilnog društva. Zato će Guertin zaključiti da takva “zbirka također predstavlja i protestni čin”. Dok protestni bibliotekari vode brigu o kolekcijama u sadašnjem trenutku koji je privremen kao i mjesto protesta, digitalne biblioteke čuvaju sjećanje na minule aktivističke momente sakupljajući, organizirajući i diseminirajući materijal koji je tematski u prisnijem odnosu sa motivom protesta jer podrazumijeva i transparente, odjevne predmete, efemeru poput bedževa, zastava i pamfleta. U protestnim bibliotekama članovi/ice aktivističkog događaja također participiraju u izgradnji informacijske kolekcije, ali se radi o drugačijem tipu participacije; u njima većinski dio kolekcije čine knjige i skućeniji tipovi dokumentacije koji nemaju primarno za cilj zabilježiti i arhivirati samo sjećanje na događaj, već ponuditi mnoštvo subkulturne, kritičke literature kroz donacije učesnika/ica što žele podržati modele zajedničkog učenja i od pojedinačnih ličnih jedinica izgraditi informacijski centar događaja. Kakogod, definicija kritičkog bibliotekarstva i digitalnih kolekcija počivaju na zajedničkim utemeljenjima društvene odgovornosti profesije i uključenosti u aktivnosti zajednice.

U primjeru digitalnih biblioteka iz Dodatka 2, prepoznato je učešće bibliotekara u njihovoj izgradnji i njoj svojstvena i uslovljavajuća kombinacija starih i novih vještina. Međutim, upravo interdisciplinarni sastav radnog tima kakav je u primjeru digitalne kolekcije Kanadskog lezbejskog i gay arhiva, pokazuje da različiti informacijski stručnjaci dijele odgovornost nad “suočavanjem s našim nedostatkom skrbi oko ostavština marginaliziranih u arhivima” (Jules 2016) i iznalaženjima kolaborativnih digitalnih rješenja. “Tako digitalizacija dovodi u prvi plan nova pitanja, a bibliotekari i povjesničari moraju zajedno raditi na osiguravanju zdravih zbirki knjiga, periodike, časopisa i mnogih neočekivanih predmeta.” (Raab 2020). Ne spočitava se jedino bibliotečkoj profesiji nedostatak senzibiliteta za participaciju korisnika/ica u izgradnji kolekcija i podrške demokratskom uključivanju, a prilikom zajedničkih aktivnosti, svaki tip informacijskog stručnjaka u službi očuvanja baštine, suočava se sa odgovornostima. Raab navodi zamjećivanje Richarda Coxa:

Zabrinjava što su arhivisti proveli previše vremena baveći se definiranjem sebe specifično u profesionalnom smislu, pri tome marginalizirajući arhivistu-građana koji je možda razvio

svoj vlastiti pristup očuvanju građe; pojedinci izvan ceha arhivista napisali svoje stavove o ovoj temi. Na optimističan način on vidi novi naglasak na tehnologiji kaona obavezujuću snagu. Zbog složenih tehnoloških problema koje arhivisti ne mogu riješiti sami, oni moraju kontaktirati i pronaći partnere s kojima će surađivati, čak i ako ti partneri nemaju znanstvenu obuku ili oznaku stručne osobe. Ovo je tada savršena prilika da se povjesničar pojavi kao „građanin-arhivista“ i usavrši svoje razumijevanje tehničke obrade građe. (Raab 2020).

ii) Arhiviranje prve bh. Povorke ponosa

Pozicioniranje LGBT+ osoba u Bosni i Hercegovini još uvijek je nezadovoljavajuća stavka u poštivanju ljudskih prava što je vidljivo i iz godišnjeg izvještaja Internacionalne lezbijske, gej, biseksualne, transeksualne i interseksualne asocijacije (ILGA-Europe) *Rainbow Europe Index 2020*. Na skali poštivanja ljudskih prava queer osoba od 100% Bosna i Hercegovina zauzima poziciju u donjoj polovini sa 37% ispunjenih obaveza poštivanja. Napredak koji je zabilježen u odnosu na 2019. godinu iznosi 6%.

Podaci sa kojima raspolaže godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava LGBTI+ osoba u Bosni i Hercegovini Rozi izvještaj 2019 govore da je “SOC 2018. godine dokumentirao 39 slučajeva govora mržnje i pozivanja na nasilje i mržnju te 33 slučaja krivičnih djela i incidenata motivisanih predrasudama na osnovu SORI-ja” (Rozi izvještaj 2019, 24).

Ključni moment za afirmaciji demokratizacije bosanskohercegovačkog društva *odozdo* – može se prepoznati u zahtjevu za arhiviranjem prve bh. Povorke ponosa. Daytonskim mirovnim sporazumom iz 1995. godine, Bosna i Hercegovina definirana je kao svojevrsna etnokraska konsocijacijska demokratija (Mujkić 2007). Odsustvo demosa nije samo kroz njegovo odsustvo kao ustavne kategorije koja priznaje isključivo “tri konstitutivna/konstituentna naroda” prije nego “ostale građane”, već i u presudi Europskog suda za ljudska prava u slučaju Sejdić-Finci, koja nam osvjetljava kako je bh. politički poredak, u svojoj samoj suštini, poredak duboko uronjen u matricu isključujućih, identitetskih politika triju konzervativnih etnonacionalizama. S obzirom da pitanje LGBT+ identiteta ostaje izvan isključujućih matrica konzervativnog etničkog, borbe za njihovo priznanje ne samo da sadržano moraju postati političke, kao kontrahegemonijski narativ jedne od skupnih borbi s onu stranu dominirajućeg, već one u bosanskohercegovačkom kontekstu dobijaju

jedan težinu koja iz izvlači iz infertilnih okvira liberalnih teorija priznanja i identitetskih politika— one subvertiraju postojeće identitete na kojima moć počiva, stvaraju nove naracije i oblike borbi koji mogu pomoći budućim subverzivnim praksama demokratizacije bh. društva.

Ne čudi onda ignorancija, marginaliziranih skupina poput LGBT+ osoba čija su “prava i slobode i daljena marginama društvenih tokova. Bosna i Hercegovina funkcioniše kao društvo zamrznutog konflikta i tzv. restriktivnog multikulturalizma gdje se brižljivo prate prava konstitutivnih naroda, dok se ostala gaze, negiraju ili se svode na političke floskule kroz frazeologiju političke korektnosti koja ne dovodi ni do kakvog realnog efekta.” (Popov-Momčinović 2013, 7).

Posjedujući krovne zakone o poštivanju ravnopravnosti spolova i zabrani diskriminacije općenito, Bosna i Hercegovina okvirne odredbe ne primjenjuje na partikularne marginalizirane skupine poput LGBT populacije gdje se u ovakvom pristupu još jednom podcrtavaju antidemokratska i isključujuća načela državnog funkcionisanja te odnosi društvene dominacije postratne stvarnosti i prevage primarno nacionalnih tematika na fonu jednakosti. Biblioteka kao tip informacijske institucije također ne uvažava u potpunosti informacijska prava LGBT+ osoba, jer se ona ne ispunjavaju samo u stavci pristupa postojećim kolekcijama, već i mogućnoću učešća i doprinosa u njihovoj izgradnji te zadovoljavanju informacijskih potreba i njene pismenosti.

Kao predstavnici novog oblika informacijskog usluživanja i participacije članova/ica biblioteke u izgradnji kolekcija, pojavljuju se digitalni načini arhiviranja kulture te događaja društvene promjene koji predstavljaju protestne trenutke jedne marginalizirane skupine. Nakon njene najave skoro godinu dana ranije, dobivanja dozvole, te organizacijskih priprema, 8. septembra 2019. godine održana je prva bh. Povorka ponosa pod sloganom *Ima izać*. Kako se navodi, “Bosanskohercegovačka povorka ponosa je protest protiv nejednakosti i kršenja ljudskih prava lezbejki, gej, biseksualnih, trans, interspolnih i queer osoba. Povorka ponosa predstavlja naš vid borbe protiv sveprisutnog nasilja. Povorkom ponosa zahtijevamo jednak pristup javnom prostoru kao svi ostali građani i građanke.” (Organizacioni odbor Povorke ponosa 2019). Arhiviranjem ovog protestnog čina bibliotekari i informacijski stručnjaci dali bi svoj profesionalni doprinos problemu nevidljivosti queer osoba u bh. društvu promičući kako njihove informacijske potrebe, tako i omogućavanju (digitalnog) prostora za učestvovanje u zabilježenoj istoriji i kulturnoj baštini cjelokupne zajednice, šireći okvir prakse otpora spram dominantnih identitetskih matrica odozdo.

Prikupljajući materijal za digitalni arhiv, bibliotekari i informacijski stručnjaci bili bi zaduženi da u kontinuiranoj komunikaciji sa organizatorima Povorke ponosa, članovima/icama organizacionog odbora kao i prisutnim queer osobama i građanima/kama na ovom protestu sakupe, organizuju i selektiraju traženu građu. U toku obrade, a prije davanja na korištenje široj zajednici, slijedi proces prilagođavanje specifičnim potrebama kolekcije izabrane digitalne platforme. Akcenat na korištenju slobodnih softvera značajno je iz nekoliko razloga. Najprije, na taj način tehnološki aspekt i softverske specifikacije bivaju podrška općenito ideji participacije i slobodnih informacija/znanja zajednice kojima se teži približiti ovakvim kolekcijama, jer slobodni softveri, prateći od njihovih početaka i začetaka hakerske kulture³⁴ počivaju na principu otvorenog koda, razmjene stručnog znanja i kolaborativnog djelovanja na razvoju različitih sistema: “Otvoreni kod je metodologija razvoja; slobodni softver je društveni pokret.” (Stallman 2020). Suprotstavljajući se jednostrano shvaćenim pojmovima parcijalnih borbi i privatnog vlasništva, slobodni softveri po svojoj definiciji hakiraju postojeće težnje kapitalističkog društva za postavljanjem tržišne cijene, zatvorenosti vlasništva zalažući se za pokret slobodnog korištenja i nadogradnje postojećih intelektualnih dobara. S obzirom da participativno bibliotekarstvo na sličan način kao i participatorna demokratija također *hakira* hegemonijsku društvenu stvarnost u kojoj slobodan pristup i potreba za informacijama nisu samo privilegija dominantih, korištenje bilo kakvih softverskih rješenja osim onih koja nisu slobodna, trebalo bi biti utemeljeno čvrstim tehničkim razlozima, jer svi imperativi društvene odgovornosti idu u prilog podrške otvorenom kodu i slobodnom softveru kao tehničkog utemeljenja baziranog na istim etičkim premisama kojima se vodi i participatorno bibliotekarstvo.

Nadalje, softveri otvorenog koda poput Omeke pružaju dovoljno fleksibilnosti, opcija i slobode kada je riječ o prilagođavanju platforme specifičnim potrebama pojedine kolekcije bez posljedica restrikcije koje se javljaju u odnosu sa onima koji se ne mogu nazvati slobodnim. Omeke kao slobodni softver za izgradnju digitalnih zbirki, nudi mogućnosti modifikacije, dodavanja ili ukidanja postojećih kategorija opisa pri čemu možda najbitniji segment funkcije informacijskog stručnjaka predstavlja rad sa metapodacima građe digitalne kolekcije. Proces katalogizacije koji je u tradicionalnom bibliotekarstvu bio vezan za katalog u fizičkom obliku, u digitalnom okruženju

---

³⁴ Hakerska kultura razvija se početkom '60-tih godina prošlog stoljeća. Krajem '60-ih i početkom '70-ih razvija se naporedo sa informacijsko-komunikacijskom tehnologijom i internet kulturom. Povezana se sa razvojem tehnologije i računara, i od '90-ih hakerska kultura dovodi se u vezu sa pokretom otvorenog koda.

biva modificovan drugim medijima pojavnosti, ali i nestandardnim opisnim poljima, odnosno, načina dodjeljivanja *podaka o podatku*. Upravo je rad na obezbjeđivanju metapodaka o ovakvim tipovima jedinica građe najbolji dokaz da promjena paradigme i okruženja u kojem djeluju bibliotekari ne znači profesionalnu revoluciju, već evoluciju postojećih radnih procesa i sistema. “Znači li to da biste trebali uključiti savladavanje sistema za dodjeljivanje metapodataka u svoje osnovne bibliotekarske vještine? Da, znači.” (Lankes 2016, 80).

Omeka slobodni softver za podršku izgradnje malih i srednjih digitalnih kolekcija, zbog softverske prilagođenosti, arhitekture i dizajna, bibliotekarima, arhivistima i kustosima pomaže u efikasnom radu u kontekstu svojih disciplina omogućavajući jednostavan, profesionalan i koristan alat za proširivanje kolekcija kako zajednica korisnika/ica i broj jedinica građe rastu. “Takođe je dobro postavljen da služi kao alat koji institucije mogu koristiti za prepakiranje postojećih digitalnih kolekcija u novi, moderni okvir web izložbi uz dostupnost CSV opcije uvoza koja može uvesti i metapodatke i medije u sistem.” (Kucsma 2010).

Moglo bi se stoga za kontekst ovog rada, Omeku postaviti kao najpodobniji slobodni softver, te u radu sa članovima/icama zajednice koji su pokazali interes da lične materijale ustupe zarad oformljavanja digitalne kolekcije, kategorije sadržaja moguće je osmisliti na osnovu dostupnih partikularnih jedinica građe i medija na kojima se javljaju. Kao što je vidljivo iz prethodnih primjera, kategorije je moguće osmisliti na način da su pretražive na više načina, bilo da je riječ o tekstualnim i slikovnim dokumentima, te u slučajevima kada pojedine osobe doniraju vlastite kolekcije fotografija u kompletu, otvara se polje i njihovog uključivanja u ostatak kolekcije kao specijalnih podkategorija. Efemerna građa, letci, brošure, transparenti dokumentacija, izvještaji, medijska saopćenja, fotografije, odjeća, te ostali materijali pojedinaca koji su djelimično objedinjeni u SOC-u ili još uvijek rasparčani po privatnim zbirkama učesnika/ica Povorke ponosa, činili bi neke od kategorija.

Zaključak

U radu se, kroz jednu preglednu formu, nastojalo prikazati na koji način model participatornog bibliotekarstva dolazi u korelaciju sa ljudskim pravima, te kako se na proces izgradnje digitalnih kolekcija mogu primijeniti premise učesničkog djelovanja i tako sprovesti prava marginaliziranih skupina, u ovome slučaju pripadnika/ica queer zajednice. Tematski okvir na početku je otvoren sa definicijama, modelima i razlozima za uvođenje participatornog bibliotekarstva kao opozicije tradicionalnom modelu poslovanja. Nakon predstavljanja učesničkog djelovanja, pojašnjene su moralna uslovljenosti i etičke obaveze bibliotekara/ki kao odgovor na pitanje položaja bibliotečke profesije naspram postavki ljudskih prava, prava na informaciju i ravnopravnog priključivanja svih korisnika/ica aktivnostima za osnaživanje civilnog društva. U nastavku rada, kulturna raznolikost pojavljuje se kao uvjet za izgradnju multikulturalnog društva, a da bi ona uopće bila ispoštovana, bilo je nužno objasniti odnos spram manjinskih i marginaliziranih grupa, eventualne oblike podrške, suradnje i procese premještanja margine u centar nakon prevazilaženja paradoksa profesionalizacije. Na kraju rada, nakon uvoda u koncept digitalnih kolekcija, prikazane su osnovne značajke njenih pojavnih oblika i načina na koje se može staviti u službu queer zajednice navodeći primjere biblioteke iz SAD-a i nevladine organizacije iz Kanade koje su uvidjele nužnost uključivanja queer materijala u digitalne zbirke što je poslužilo kao vodilja kako bi se u posljednjem poglavlju rekreirao model izgradnje digitalne kolekcije prve bh. Povorke ponosa.

Dajući uvodna razmatranja u prvom poglavlju o sprezi između tradicionalnog i novog, participatornog bibliotekarstva, propitan je potencijal javnog prostora biblioteke kao dijaloškog centra razmjene mišljenja, jačanje civilnog društva kroz znanje kreirano na modelu zajedničkog djelovanja. Međutim, kako bi se uopšte moglo raspravljati o participaciji, preciznija terminološka određenja poput opozicije korisnika i člana biblioteke, i razlog njihove upotrebe, bitna su za daljnje prikazivanje i razradu partnerskog vida ophođenja prema članovima/icama biblioteke.

Za daljnju razradu teme u drugom poglavlju značajan je proces demitologizacije neutralnosti bibliotečke profesije, nakon koje je moguće primijeniti kritičko propitivanje na odnose moći u društvu i institucijama te potom odrediti odgovornosti bibliotekara i informacijskih stručnjaka kada je riječ o usluživanju koje poštuje premise ljudskih prava. Diskusija se otvara kada

se počne razmišljati o mogućim načinima promicanja prava marginaliziranih skupina zbog dileme da li promovirati jednakost ili je prvo potrebno osnažiti marginalizirane skupine kroz specifične i dopunske usluge. Ustvari, kako bi se moglo raditi na promicanju jednakosti, isprva je potrebno uvesti specifične vrste usluga namijenjenih isključivo marginaliziranim grupama, a uz to selektirati društvene akcije u kojima bibliotekari mogu uzeti učešće i pomoći svojim profesionalnim vještinama organizacije za održavanje tzv. privremenih ili protestnih biblioteka.

Digitalne tehnologije proširuju polja društvene borbe i u svijet koji nije primarno analogni jer uvođenje digitalizacije i premještanje kolekcija samih po sebi u novo informacijsko-komunikacijsko okruženje ne znači poboljšanje društvenih prilika i razrješavanje problema nejednakosti. Digitalne kolekcije kada su izgrađene na učesničkom modelu i osmišljene tako da promiču informacijska prava marginaliziranih osoba, mogu se shvatiti kao inovativni oblici čuvanja građe o zajednici i specifičnim aktivnostima vezanih za njenu jednakost i borbe za bolji društveni status. Prostor digitalnog kao polje borbe za društvenu kontrolu ne podrazumijeva sam po sebi dostupnost i zato je borba za digitalni prostor istovremeno i borba za demokratiju te pravednu društvenu raspodjelu u kojoj se sada pronalaze i marginalizirane skupine.

Iako je u prethodnim poglavljima prostor biblioteke, među kojima se posebno ističe javna biblioteka, ustvari onaj koji bi pod svoje okrilje trebao primiti čitav spektar različitih korisničkih zajednica i potpomoći razvoj znanja kroz njihov dijalog, zbog različitih odnosa moći i hegemonijskog ustroja, ovakav model najčešće nije do kraja razvijen jer neka od marginaliziranih skupina oстане isključena iz procesa. Stoga se obaveze bibliotekara i informacijskih stručnjaka ne moraju striktno vezati za biblioteku ukoliko nisu spremne da sprovedu sve principe ljudskih prava marginaliziranih i queer skupina.

Specijalne biblioteke ili digitalni repozitoriji drugih organizacija civilnog društva koji nisu vezani za javne institucije ostaju supstitut i moguće polje djelovanja na izgradnji digitalnih kolekcija koje bi bile dostupne u slobodnom pristupu za širu javnost. Tako bibliotekari iznalaze inovativne načine, nova područja i okruženja djelovanja i unutar njih potvrđuju fleksibilnost primjene profesionalnih vještina i društveno odgovornog djelovanja, kao i načina nošenja sa zahtjevima i posljedicama koje donosi savremeno okruženje i kulturna raznolikost.

Literatura

- Adamović, Anja. "Istraživanje fizičkog, društvenog i virtualnog prostora, njihove interakcije po modelu tijelo-medij-prostor putem osjetilne etnografije." MA teza, Filozofski fakultet u Rijeci, 2017. Pristupljeno 04.04.2020.
<https://repository.ffri.uniri.hr/islandora/object/ffri%3A993/datastream/PDF/view>.
- Artuković, Kristina. "Performativnost u teoriji Judith Butler iz perspective semiologije znanja." MA teza, Filozofski fakultet u Zagrebu, 2013. Pristupljeno 30.04.2020.
http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/4532/1/Kristina_Artukovic_Diplomski_rad.pdf.
- Altiser, Luj. 2009. *Ideologija i državni ideološki aparati*. Loznica: Karpos.
- Barbrook, Richard i Jandrić, Petar. 2019. "Kako biti moderan: Pustolovine situacionističkog socijaldemokrata na radiju, u društvenim igrama i na internetu." u *Znanje u digitalnom dobu: Razgovori s djecom jedne male revolucije*, Jandrić, Petar (ur.). 91-122. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Bašović, Ljubinka. 1977. *Biblioteke i bibliotekarstvo u Bosni i Hercegovini 1945-1975*. Sarajevo: Svjetlost.
- Bašović, Ljubinka. 1986. *Biblioteke i bibliotekarstvo u Bosni i Hercegovini 1918-1945*. Sarajevo: Veselin Masleša, Sarajevo.
- Bey, Hoakim. 2003. *Privremene autonomne zone i drugi tekstovi*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk
- Branka, Maja i Ciešlikowska Dominika. 2015. *Multicultural Library. Information Society Development Foundation*. Varšava: Information Society Development Foundation.
https://epale.ec.europa.eu/sites/default/files/multicultural_library_www_0.pdf.
- Branum, Candise. 2014. *The Myth of Library Neutrality*. Pristupljeno 12.05.2020.
<https://candisebranut.wordpress.com/2014/05/15/the-myth-of-library-neutrality/>.
- Brofi, Piter. 2005. *Biblioteka u dvadeset prvom veku: nove usluge za informaciono doba*. Beograd: Clio.
- Buschman, John. 2007. "Transgression or Stasis? Challenging Foucault in LIS Theory." *Library Publications* 77 (1): 21-44. https://scholarship.shu.edu/lib_pub/66.
- Buschman, John. 2007. "Democratic Theory in Library Information Science: Toward an Emendation." *Journal of the American Society for Information Science and Technology* 58 (10): 1483-96. doi: [10.1002/asi.20634](https://doi.org/10.1002/asi.20634).
- Buschman, John. 2012. "Information Rights, Human Rights, and Political Rights: A Précis on Intellectual and Contextual Issues for Library and Information Science." *Progressive Librarian* 38/39: 17-24.

- Buschman, John. 2003. "Introduction: Crisis Culture and the Need for a Defense of Librarianship in the Public Sphere." u *Dismantling the Public Sphere*, Buschman, John. 4–13. Westport, Connecticut, London: Libraries Unlimited.
- Butler, Judith. 2005. *Raščinjavanje roda*. Sarajevo: Šahinpašić.
- Casey, Michael i Savastinuk, Laura. 2006. "Library 2.0: Service for the Next-Generation Library." *Library Journal* 131 (14). Pristupljeno 23.06.2020. www.libraryjournal.com/article/CA6365200.html.
- Coppola, Gene. 2010. "Library as the Third Place." *Florida Libraries* 2010: 14–15. <https://libraryallegra.files.wordpress.com/2016/05/library-as-the-third-place.pdf>.
- Cox, Eva. 2000. *A Safe Place to Go: Libraries and Social Capital*. Sydney: University of Technology, State Library of New South Wales. [elektronski izvor] Pristupljeno 23.04.2020. https://www.sl.nsw.gov.au/sites/default/files/safe_place.pdf.
- Ćulić, Branko i Grubačić, Kosta. 1965. *Narodna biblioteka Bosne i Hercegovine (1945 - 1965)*. Sarajevo: Narodna biblioteka SR BiH u Sarajevu.
- Debor, Gi. 2004. *Društvo spektakla*. Pristupljeno 17.05.2020. http://gerusija.com/downloads/Drustvo_spektakla.pdf.
- Dick, Archie L. 1995. "Library and Information Science as a Social Science: Neutral and Normative Conceptions." *The Library Quarterly: Information, Community, Policy* 65 (2): 216-235. Pristupljeno:16.05.2020. www.jstor.org/stable/4309022.
- n.d. *Digital Library vs. Institutional Library*. Pristupljeno 20.05.2020. eshelf.in/Digital-Library-vs-Institutional-Library.php.
- Dizdar, Amina, et al. 2019. *Rozi izvještaj 2019. Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Sarajevski Otvoreni Centar. Pristupljeno 30.04.2020. <https://soc.ba/site/wp-content/uploads/2019/05/Rozi-izvjestaj-2019-za-web.pdf>.
- Edutopia. "Henry Jenkins on Participatory Culture (Big Thinkers Series)." Youtube. 07.05.2013. Pristupljeno 12.05.2020. <https://www.youtube.com/watch?v=1gPm-clwRsQ>.
- n.d. *Evropski institut za ravnopravnost*. s.v. "marginalizirana skupina", Pristupljeno 24.05.2020. <https://eige.europa.eu/hr/taxonomy/term/1280>.
- n.d. *Evropski institut za rodnu jednakost*. s.v. "LGBTQ", Pristupljeno 24.05.2020. <https://eige.europa.eu/thesaurus/terms/1493>.
- Evropski sud za ljudska prava. *Evropska konvencija o ljudskim pravima*. 2010. Pristupljeno 17.04.2020. https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_BOS.pdf.
- Fister, Barbara. 2013. *Practicing Freedom in the Digital Library | Reinventing Libraries*. Pristupljeno 28.04.2020. www.libraryjournal.com/?detailStory=practicing-freedom-in-the-digital-library-reinventing-libraries.

- Foskett, Douglas J. 1962. *The Creed of a Librarian: No Politics, No Religion, No Morals*. London: Library Association.
- Foucault, Michel. 1977. *Language, Counter-Memory, Practice*. Ithaca, New York: Cornell University Press. Pristupljeno 22.04.2020. https://monoskop.org/images/1/13/Foucault_Michel_Language_Counter-Memory_Practice_Selected_Essays_and_Interviews_1977.pdf.
- Frances, Sherrin. 2017. "Maidan Library: The Emergence of a Protest Library within Ukraine's Revolution of Dignity." *Pacific Coast Philology* 52 (2): 314-323. muse.jhu.edu/article/673301.
- Frohmann, Bernd. 1992. "The Power of Images: A Discourse Analysis of the Cognitive Viewpoint." *Journal of Documentation* 48 (4): 365–386. doi:[10.1108/eb026904](https://doi.org/10.1108/eb026904). Pristupljeno 13.04.2020. <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.456.6634&rep=rep1&type=pdf>
- Garbade, Michael. 2020. *Free Software vs Open Source vs Freeware: What's the Difference?* Pristupljeno 05.05.2020. <https://dzone.com/articles/free-software-vs-open-source-vs-freeware-whats-the><https://dzone.com/articles/free-software-vs-open-source-vs-freeware-whats-the>.
- Garfield, Leanna. 2018. *June Is LGBT Pride Month — here's everything you need to know*. Pristupljeno 27.05.2020. <http://www.businessinsider.com/pride-lgbt-month-definition-gay-history-parade-celebrations-2018-6>.
- Generalna skupština Ujedinjenih nacija. *Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima*. 1948. Pristupljeno 15.05.2020. https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/cnr.pdf.
- Gerc, Ana. 2009. *Biblioteka u digitalnom okruženju: priručnik za predmet Informatizacija bibliotečke djelatnosti*. Sarajevo: Nacionalna i Univerzitetska Biblioteka BiH.
- Gorham, Ursula, et al. 2006. *Advances in Librarianship Volume 41: Perspectives on Libraries as Institutions of Human Rights and Social Justice*. Bingley: Emerald Group Publishing Limited.
- Gorman, Michael. 2015. *Our Enduring Values Revisited: Librarianship in an Ever-Changing World*. Chicago: ALA editions.
- Graves, Daren A., et al. 2010. "Making a Home: Critical Pedagogy in a Library Internship Program for High School Students." u *Critical Library Instruction: Theories & Methods*, Accardi, Maria T., et al. (ur.). 161-175. Sacramento: Library Juice Press.
- Guertin, Carolyn. 2020. "Wanderbibliotheken: Travelling Books and DIY Libraries." u *Minds Alive: Libraries and Archives Now*, Demers, Patricia i Samek, Toni (ur.) Toronto: University of Toronto Press.

- Gustina, Margo i Guinnee, Eli. 2017. *Why Social Justice in the Library? | Outreach Inreach*. Pristupljeno 11.05.2020. www.libraryjournal.com/?detailStory=why-social-justice-in-the-library-outreach-inreach.
- Habermas, Jurgen. 1991. *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry Into a Category of Bourgeois Society*. Cambridge: The MIT Press.
- Hajdarpašić, Lejla i Madacki, Saša. 2019. "Pristupačnost u digitalnom dobu: Od prilagođenog ka univerzalnom pristupu." *Pregled: Časopis za društvena pitanja* 60 (2): 209–223.
- Hardt, Michael i Negri, Antonio. 2003. *Imperij*. Zagreb: Arkzin d.o.o.
- Hibert, Mario. 2018. *Digitalni odrast i postdigitalna dobra*. Zagreb: Multimedijalni Institut i Institut za političku ekologiju.
- Higgins, Shana. 2017. "Embracing the Feminization of Librarianship." u *Feminists Among Us: Resistance and Advocacy in Library Leadership*, Lew, Shirley i Yousefi, Baharak (ur.). Sacramento: Litwin Books, Library Justice Press.
- n.d. *Hollaback! rječnik*, s.v. "Queer", Pristupljeno 20.05.2020. <https://croatia.ihollaback.org/rjecnik/lgbtiq/>
- Horvat, Aleksandra. 2006. *Profesionalizacija bibliotekarskoga zanimanja*. Pristup: 19.05.2020. <http://dzs.ffzg.unizg.hr/text/horvat1.pdf>
- Hubbard, Phil. 2008. "Prostor/Mjesto." u *Kulturna geografija: kritički riječnik ključnih pojmova*, Atkinson, David et al. (ur.). Zagreb: Disput.
- Huntington, Samuel P. 1993. "The Clash of Civilizations?" *Foreign Affairs* 72 (3): 22-49.
- Idaho Commission for Libraries. *Rules of the Idaho Commission for Libraries*. 2008. Pristupljeno 18.04.2020. <https://adminrules.idaho.gov/rules/2008/30/0101.pdf>.
- IFLA. 2015. *Beacons of the Information Society: The Alexandria Proclamation on Information Literacy and Lifelong Learning*. 2005. Pristupljeno 26.04.2020. <https://www.ifla.org/publications/beacons-of-the-information-society-the-alexandria-proclamation-on-information-literacy>.
- IFLA/FAIFE. 2012. *Code of Ethics for Librarians and Information Professionals*. Pristupljeno 28.04.2020. <https://www.ifla.org/files/assets/faife/codesofethics/poland.pdf>.
- IFLA/UNESCO. 2009. *Smjernice za razvoj javnih biblioteka*. Tešanj: Opća biblioteka Tešanj.
- Ilett, Rosie. 2003. "Gender and Other Outstanding Issues: Is Feminist Librarianship Possible?" u *Gender and Power in the New Europe: 5th European Feminist Research Conference for Gender Studies, Lund University, Sweden, 20-24 August 2003*. Lund: Centre for Gender i Lund University. Pristupljeno 21.05.2020. <https://pdfs.semanticscholar.org/52c0/0958d9ddd301ab6009aa0cb5c13b04ca6ff.pdf>.

- Ilić, Ivan. 2012. *Dole škole*. Pristupljeno 17.05.2020. <https://sites.google.com/site/vrediuciti/ivan-ilic/dole-skole>
- Injac, Vesna. 2002. "Digitalne biblioteke u svetu." *Pregled nacionalnog centra za digitalizaciju* 1: 28-39. Pristupljeno 26.05.2020. <http://elib.mi.sanu.ac.rs/files/journals/ncd/1/d004download.pdf>.
2018. *Izložba „NSK Sarajevo”*. Pristupljeno 24.06.2020. <http://efm.ba/2018/03/27/izlozba-nsk-sarajevo/>.
- Jurinović, A., et al. 2010. *Smjernice za knjižnične usluge za multikulturalne zajednice: S IFLA-inim Manifestom za multikulturalnu knjižnicu*. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo. Pristupljeno 12.05.2020. <https://books.google.ba/books?id=zcNfMwEACAAJ>.
- Kaladhar, Arnepalli. 2018. "Institutional Repository: An Overview." *International Journal of Library and Information Studies* 8 (2): 60–65.
- Keilty, Patrick. "LGBT and Information Studies: The Library and Archive OUTreach Symposium at UCLA; and In the Footsteps of Barbara Gittings: An Appreciation." *InterActions: UCLA Journal of Education and Information Studies* 3 (1). Pristupljeno 26.05.2020. <https://escholarship.org/uc/item/9jm2b1sh>.
- Kešejan, Razmig. 2016. *Leva hemisfera: Kartografija novih kritičkih mišljenja*. Beograd: Fakultet za medije i komunikacije,
- Kim, Gi-Yeong i Choi, Yoon-Hee. 2012. "A Suggestion of Criteria for Categorizing Libraries into Types: Linking between Library and Information." *Journal of the Korean Society for Information Management* 29 (1): 395–404. doi: [10.3743/KOSIM.2012.29.1.395](https://doi.org/10.3743/KOSIM.2012.29.1.395).
- Knox, Emily. 2020. "Intellectual Freedom and Social Justice: Tensions Between Core Values in American Librarianship." *Open Information Science* 4 (1): 1–10, doi: [10.1515/opis-2020-0001](https://doi.org/10.1515/opis-2020-0001).
- Kodrić-Zaimović, Lejla. 2017. "Participatorna kultura i baštinske ustanove: Problemi i mogućnosti dizajniranja djelotvorne korisničke platforme." *Pregled: časopis za društvena pitanja* 58 (2): 41–60.
- Kozinets, Robert, et al. 2017. "Networks of Desire: How Technology Increases Our Passion to Consume." *Journal of Consumer Research* 43 (5): 659-682. doi: [10.1093/jcr/ucw061](https://doi.org/10.1093/jcr/ucw061).
- Kucsma, Jason, et al. 2010. "Using Omeka to Build Digital Collections: The METRO Case Study." *D-Lib Magazine – DLIB* 16 (3/4). doi:[10.1045/march2010-kucsma](https://doi.org/10.1045/march2010-kucsma).
- Kymlicka, Will. 1995. *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*. Oxford: Oxford University Press.
- Laclau, Ernesto i Mouffe, Chantal. 2001. *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*. London: Verso.

- Laclau, Ernesto. 2000. "Identity and Hegemony: The Role of Universality in the Constitution of Political Logics." u *Contingency, Hegemony, Universality Contemporary Dialogues on the Left*, Butler, Judith, Laclau, Ernesto i Žižek, Slavoj. London: Verso.
- Ladenson, Sharon. 2010. "Paradigm Shift: Utilizing Critical Feminist Pedagogy in Library Instruction." u *Critical Library Instruction: Theories & Methods*, Accardi, Maria T., et al. (ur.). 105-112. Sacramento: Library Juice Press.
- Lankes, R. David. 2011. *The Atlas of New Librarianship*. Cambridge: The MIT Press.
- Lankes, R. David. 2016. *The New Librarianship Field Guide*. Cambridge: The MIT Press.
- Lawton, Sarah. 2018. Reflections on Gender Oppression and Libraries. Pristupljeno 03.09.2020. <http://publiclibrariesonline.org/2018/03/reflections-on-gender-oppression-and-libraries/>
- n.d. *LGBT materials in the New York Public Library. About*. Pristupljeno 24.05.2020. digitalcollections.nypl.org/collections/lgbt-materials-in-the-new-york-public-library#/?tab=about.
- Lor, Peter Johan i Britz, Johannes J. 2011. "New Trends in Content Creation: Changing Responsibilities for Librarians." *Libri*, vol. 61 (1): 12-22. doi:[10.1515/libr.2011.002](https://doi.org/10.1515/libr.2011.002).
- Macan, Bojan. 2009. "Tehnologije Web 2.0 i njihova primjena u knjižnicama: iskustva Knjižnice Instituta Ruđer Bošković s posebnim osvrtom na njezin Blog". *Kemija u Industriji* 58 (5): 226-228.
- Mack, Deborah L. 2012. *Libraries and Museums in an Era of Participatory Culture: A Partnership Project of the Salzburg Global Seminar and the Institute of Museum and Library Services, October 19 23, 2011: Session 482 Report*. Washington, DC: Institute of Museum and Library Services. Pristupljeno 21.06.2020. https://www.imls.gov/assets/1/AssetManager/SGS_Report_2012.pdf
- Madacki, Saša. 2007. "Toni Samek: Bibliotekarstvo i ljudska prava: Vodič za dvadeset prvo stoljeće. Oxford: Chandos Publishing, 2007." *BOSNIACA* 12 (1): 128. [elektronski izvor] Pristupljeno 29.05.2020. <http://bosniaca.nub.ba/index.php/bosniaca/article/view/188/188>.
- n.d. Mapping the Past: Our Space and Time. Pristupljeno 29.08.2020. <http://www.ourstoryscotland.org.uk/heritage/mapPast/index.htm>
- Martinović, Dragana et al. 2015. "Social Aspects of Digital Literacy." u *Encyclopedia of Information Science and Technology, Third Edition*, Khosrow-Pour, Mehdi (ur.). 2158-2166.
- Martzoukou, Konstantina. 2020. "Re-Establishing Values, Constructing New Missions: The Value of the Modern Library in the Development of Digital and Information Literacy in Public Life." u *Minds Alive: Libraries and Archives Now*, Demers, Patricia i Samek, Toni (ur.) Toronto: University of Toronto Press.

- Mathiesen, Kay. 2015. "Informational Justice: A Conceptual Framework for Social Justice in Library and Information Services." *Library Trends* 64 (2): 198–225, doi: [10.1353/lib.2015.0044](https://doi.org/10.1353/lib.2015.0044).
- Medak, Tomislav i Mars, Marcell, intervjuisala Miljenka Buljević. Svijet takozvanog društva znanja svijet je nejednakosti. Pristupljeno 14.06.2020. <https://www.books.hr/kolumne/intervju/svijet-takozvanog-drustva-znanja-svijet-je-nejednakosti>.
- Molaro, Anthony. 2012. *Just Whom Do We Serve? Patrons? Users? Clients? The Name Foreshadows the Interaction*. Pristupljeno 14.04.2020. <https://americanlibrariesmagazine.org/2012/03/28/just-whom-do-we-serve/>
- Morrone, Melissa i Friedman, Lia. 2009. "Radical Reference: Socially Responsible Librarianship Collaborating With Community." *The Reference Librarian* 50 (4): 371-396. doi: [10.1080/02763870903267952](https://doi.org/10.1080/02763870903267952).
- Mouffe, Chantal. 2016. *O političkom*. Zagreb: Politička kultura.
- Mujkić, Asim. 2007. "Bosna i Hercegovina i izazovi konsocijacije", *Odjek*: 6-12.
- n.d. *Museum Of Bad Art – Art Too Bad to Be Ignored*. Pristupljeno 10.06.2020. museumofbadart.org/.
- n.d. *Muzej Ratnog Djetinjstva - Djetinjstvo u Ratu | Knjiga | Muzej*. Pristupljeno 06.06.2020. djetinjstvouratu.com/muzej/.
- Nguyen, Linh Cuong, et al. 2012. "Understanding the Participatory Library through a Grounded Theory Study." *Proceedings of the American Society for Information Science and Technology* 49 (1): 1-9. doi: [10.1002/meet.14504901051](https://doi.org/10.1002/meet.14504901051).
- n.d. *Occupy Wall Street*. Pristupljeno 25.05.2020. https://sh.wikipedia.org/wiki/Occupy_Wall_Street.
- Oldenburg, Ray. 2001. *Celebrating the Third Place: Inspiring Stories About the Great Good Places at the Heart of Our Communities*. New York: Marlowe & Company.
- Olive Alethia Lindsey. 1940. "The Library without a Librarian." *The English Journal* 29 (3): 224-230. Pristupljeno: 28.05.2020. JSTOR: www.jstor.org/stable/805737.
2019. *O bh. Povorci ponosa*. Pristupljeno 26.05.2020. povorkaponosa.ba/o-bh-povorci-ponosa/?fbclid=IwAR2TFfsk0YjwLusvVznksb92tkAE_6-kYxwhKuQRWMKvKtIbYYlgs53bhvM.
- n.d. *O nama. Sarajevski Otvoreni Centar*. Pristupljeno 28.05.2020. soc.ba/o-nama/.
- O'Reilly, Tim. 2007. "What Is Web 2.0: Design Patterns and Business Models for the Next Generation of Software." *International Journal of Digital Economics* (65): 17-37.

- Papić, Žarana. 1997. "Modeli znanja i praksa pola/roda." u *Polnost i kultura*, Papić, Žarana. 337-358. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Pask, Gordon. 1976. *Conversation Theory: Applications in Education and Epistemology*, Amsterdam, Oxford, New York: Elsevier.
- Plant, Raymond. 2002. *Suvremena politička misao*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- n.d. *Pons dictionary*. s.v. "Mestiza", Pristupljeno 12.06.2020.
<https://en.pons.com/translate/spanish-english/mestiz>.
- Popov-Momčinović, Zlatiborka, et al. 2013. *Prava LGBT osoba u Bosni i Hercegovini: Pravosuđe*. Sarajevo: Fondacija Heinrich Böll, Fondacija CURE i Sarajevski Otvoreni Centar. Pristupljeno 23.05.2020.
https://ba.boell.org/sites/default/files/pravosudje_knjizni_blok_1.pdf.
- Pratt, Mary Louise. 1991. "Arts of the Contact Zone." *Profession*: 33-40. Pristupljeno: 17.05.2020. JSTOR, www.jstor.org/stable/25595469.
- Raab, Nigel. 2020. "Digital Research with All Our Senses: How the Archivist, the Historian, and the Librarian Can Work Together on the New Frontier." u *Minds Alive: Libraries and Archives Now*, Demers, Patricia i Samek, Toni (ur.) Toronto: University of Toronto Press.
- Radford, Gary. 1998. "Flaubert, Foucault, and the Bibliotheque Fantastique: Toward a Postmodern Epistemology for Library Science." *Library Trends* 46. [elektronski izvor] Pristupljeno 26.06.2020.
https://www.ideals.illinois.edu/bitstream/handle/2142/8181/librarytrendsv46i4d_opt.pdf.
2020. *Rainbow Europe 2020*. Pristupljeno 21.05.2020. www.ilga-europe.org/rainboweurope/2020.
- Ratcliffe, Caitlin. 2020. "Why Intellectual Freedom? Or; Your Values Are Historically Contingent." *Open Information Science* 4 (1): 11-28. doi: [10.1515/opis-2020-0002](https://doi.org/10.1515/opis-2020-0002).
- Ritzer, George, i Jurgenson, Nathan. 2010. "Production, Consumption, Prosumption: The Nature of Capitalism in the Age of the Digital 'Prosumer.'" *Journal of Consumer Culture* 10 (1): 13-36, doi: [10.1177/1469540509354673](https://doi.org/10.1177/1469540509354673).
- Samek, Toni, et al. 2014. *She Was a Booklegger Remembering Celeste West*. Sacramento: Library Juice Press. Pristupljeno 18.04.2020. https://books.google.ba/books?id=KUZE-Uzq4kC&printsec=frontcover&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false.
- Samek, Toni. 2005. "Ethical Reflections on 21st Century Information Work: an Address to Teachers and Librarians." *Progressive Librarian: A Journal for Critical Studies & Progressive Politics in Librarianship* #25: 43-61. Pristupljeno 26.04.2020.
<http://www.progressivelibrariansguild.org/PL/PL25.pdf#page=46>.

- Samek, Toni. 2007. *Librarianship and Human Rights: A Twenty-First Century Guide*. Cambridge: Chandos Publishing.
- Santos, Boaventura S. 1995. *Toward a New Common Sense: Law, Science, and Politics in the Paradigmatic Transition*. New York: Routledge.
- Sheffield, Rebecka Taves. "The Emergence, Development and Survival of Four Lesbian and Gay Archives." Doktorska disertacija, Informacijski fakultet Univerziteta u Torontu, 2015. Pristupljeno 27.05.2020.
https://tspace.library.utoronto.ca/bitstream/1807/97285/1/Sheffield_Rebecka_T_201511_PhD_thesis.pdf.
- Soja, Edward W. 1996. *Thirdspace: Journeys to Los Angeles and Other Real-and-Imagined Places*. Oxford: Blackwell.
- Stallman, Richard M. *Why Open Source Misses the Point*. Pristupljeno 24.05.2020.
https://libreplanet.org/wiki/What_is_the_difference_between_Open_Source_and_Free_Software%3F.
- SHARE Foundation. "U MREŽI - Ubrzavanje medija (6. epizoda)." Youtube. 14.01.2018. Pristupljeno 15.04.2020.
<https://www.youtube.com/watch?v=IMOH9egk9Sw&list=PLeeEdHH7vHVnvDm8lQhYJLCyEOoHkc2jH&index=7&t=104s>.
- Strand, Karla. 2017. "The Role of Libraries in the Eradication of Information Poverty and Empowerment of Women." u *Women's Rights and the Role of Women in Poverty Eradication: A Contemporary Namibian Perspective*, Mnubi-Mchombu, C. i Warikandwa, T.V. (ur.). Windhoek: University of Namibia, Human Rights & Documentation Centre, Faculty of Law. Pristupljeno 23.05.2020.
https://www.researchgate.net/publication/322447472_The_Role_of_Libraries_in_the_Eradication_of_Information_Poverty_and_Empowerment_of_Women.
- Stričević, Ivanka. 2009. "Knjižnice za djecu u suvremenoj Europi: Interkulturalni pristup u multikulturalnom okruženju." *Knjižnica: Časopis iz područja bibliotekarstva i informacionih znanosti* 53 (1-2): 197–207.
- Sung, Hui-Yun i Hepworth, Mark. 2017. "Modelling Community Engagement in Public Libraries." *Malaysian Journal of Library & Information Science* 18 (1): 1-13. Pristupljeno 11.04.2020. <https://mjlis.um.edu.my/article/view/1814>.
- Šegota-Novak, Marija. 2013. "Dr. sc. Mario Hibert: Kritičko bibliotekarstvo - izazovi odgovornosti u umreženom društvu (predavanje)." *Knjižničar/Knjižničarka* 4 (4): 109-111. <https://hrcak.srce.hr/233155>.
- Tadić, Katica. 1994. *Rad u knjižnici: Priručnik za knjižničare*. Digitalna zbirka Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb: Naklada Benja. Pristupljeno 27.04.2020.
<http://dzs.ffzg.unizg.hr/text/katm.htm>. (27. 04. 2020)

- The Combahee River Collective Statement: Black Feminist Organizing in the Seventies and Eighties*. 1986. Pristupljeno 29.04.2020.
[https://americanstudies.yale.edu/sites/default/files/files/Keyword Coalition Readings.pdf](https://americanstudies.yale.edu/sites/default/files/files/Keyword%20Coalition%20Readings.pdf).
- Tinjak, Ajdin. 2016. LGBTI u bh. bibliotekama. Pristupljeno 17.05.2020. https://lgbti.ba/lgbti-u-bh-bibliotekama/?fbclid=IwAR05QJFojxnst-ER1NzCC0_Yad3IUFX1yQufRi-at-7NPNPd97MnBfKbk1c. (17. 05. 2020)
- Toffler, Alvin. 1980. *The Third Wave*. New York: Bantam Books.
- Torrell, Margaret Rose. 2010. "Negotiating Virtual Contact Zones: Revolutions in the Role of the Research Workshop." u *Critical Library Instruction: Theories & Methods*, Accardi, Maria T., et al. (ur.). 89-103. Sacramento: Library Juice Press.
- UN Educational, Scientific and Cultural Organisation (UNESCO). *UNESCO Universal Declaration on Cultural Diversity*. 2001. Pristupljeno 29.05.2020.
<https://www.refworld.org/docid/435cbcd64.html>.
- Van Slyck, Abigail A. 1995. *Free to All: Carnegie Libraries & American Culture, 1890-1920*. Chicago: University of Chicago Press.
- Vårheim, Andreas. 2014. "Trust in Libraries and Trust in Most People: Social Capital Creation in the Public Library." *The Library Quarterly: Information, Community, Policy* 84 (3) 258-277. Pristupljeno: 13.05. 2020. JSTOR: www.jstor.org/stable/10.1086/676487.
- Vlada Federacije BiH. *Zakon o bibliotečkoj djelatnosti Federacije Bosne i Hercegovine*.
<http://fmks.gov.ba/stara/kultura/legislativa/fbih/36.pdf>. (15.05.2020)
- Vuković Peović, Katarina. 2016. *Marx u digitalnom dobu: dijalektički Materijalizam na vratima tehnologije*. Zagreb: Durieux.
- Welsh Assembly Government. 2003. *Mapping Social Inclusion in Publicly-funded Libraries in Wales*. Library and Information Services Council (Wales).
- Wenzler, John. 2019. "Neutrality and Its Discontents: An Essay on the Ethics of Librarianship." *Libraries and the Academy* 19 (1): 55-78. doi: [10.1353/pla.2019.0004](https://doi.org/10.1353/pla.2019.0004).
- n.d. *Wikipedia*, s.v. "The Librarian (painting)". Pristupljeno 15.05.2020.
[https://en.wikipedia.org/wiki/The_Librarian_\(painting\)](https://en.wikipedia.org/wiki/The_Librarian_(painting))
- Willett, Graham. *Some Personal Reflections on The Origin and Value of the Archives of Sexuality and Gender Part III*. Pristupljeno 23.05.2020.
www.gale.com/intl/essays/miller-willett-canadian-lesbian-gay-archives.
- Williams, Raymond. 1985. *Keywords: a Vocabulary of Culture and Society*. New York: Oxford University Press.
- Zgodić, Esad. 2009. *Multiverzum vlasti*, Sarajevo: Fakultet političkih nauka.

Prilozi

Slika 1: Isječak iz LGBT digitalne kolekcije Javne biblioteke u New Yorku

(Izvor:

<https://digitalcollections.nypl.org/search/index?utf8=%E2%9C%93&keywords=pride+parades>)

Slika 2: Isječak iz LGBT digitalne kolekcije Kanadskog lezbejskog i gay arhiva

(Izvor:

https://digitalexhibitions.archives.ca/search?query=pride+parade&submit_search=Search&page=3)

Slika 3: Isječak iz LGBT digitalne kolekcije Nacionalne biblioteke Škotske)

(Izvor:

<https://www.ourstoryscotland.org.uk/oralHistory/tales/index.htm>)